

Erkjennelse av kulde som etisk medisin for et sykelig samfunn

Adornos kritiske teori omsatt i praksis

Randi Gunhildstad

Masteroppgave i Filosofi

Veiledet av Professor Arne Johan Vetlesen

UNIVERSITETET I OSLO

15. mai 2008

”Erkjennelsens utopi ville være å avsløre det begrepsløse med begrepene,
uten å gjøre dem like.”

Theodor W. Adorno

Sammendrag.

Ubetenksomhet eller kulde, slik som Adorno beskriver det, er grunnen til at vi mennesker behandler hverandre på umenneskelig vis. Under 2. verdenskrig så mange på at mennesker de kjente ble torturert og drept. Uten denne kulden i det menneskelige sinnet mener Adorno at disse grusomhetene ikke kunne skjedd. Jeg viser at den kulden som Adorno påpekte eksistensen av under andre verdenskrig er den samme kulden som tilkjennegir umenneskelige handlinger i dag. Kulden ligger som et bedøvende lag over våre sinn, og forhindrer oss fra å tenke selvstendige reflekterte tanker. Dette viser jeg gjennom erfaringsbaserte undersøkelser. Mennesket er så fremmedgjort fra seg selv, at sosiologiske undersøkelser ikke vil kunne avsløre den egentlige handlingen vi utfører. Den vil bare vise hvordan vi tror at vi utfører handlingen, i mange tilfeller er handlingen stikk i strid med vår egen tanke om den.

Platon og andre omsorgsfulle tenkere har forklart den innviklede virkeligheten for oss slik at det har tradisjonelt sett, vært unødvendig for oss å undersøke dette med egen erfaring. Platons undersøkelser og hans dialoger viser meg hvordan jeg kan komme fram til noe som er klart og positivt. Positivt i den forstand at det kan gripes og forstås med intellektet eller sinnet mitt. Aristoteles mente at mennesket måtte bli dugelig gjennom å øve seg gjennom lang tid. Bare slik kunne mennesket oppnå en praktisk klokskap slik at det var i stand til å takle en hver situasjon uansett hvor dramatisk den var. Descartes slo fast at tanken var det eneste vi som mennesker virkelig kunne stole på når det gjaldt å utvikle kunnskap. Jeg tenker, altså er jeg. Det menneskelige ble å tenke. De mange tankeskapte systemene, blant annet økonomisystemet, har blitt så store at de sluker eller omfavner vår menneskelighet.

Omsorgen som menneskelig fellesanliggende har beveget seg ut av hjemmet og inn i det offentlige rom. Der har den blitt økonomisk og effektiv, slik at mange kan få omsorg på kortest mulig tid. Denne offentlige omsorgen, eller helsetjenesten, har smittet tilbake på omsorgen vi som mennesker har for barna våre. Tiden til tett og oppfølgende omsorg for den oppvoksende generasjon er knapp. Dette forårsaker et menneske som ikke får utviklet sin menneskelighet i tilstrekkelig grad til å kunne klare seg selv. Det viser mange psykiske plager og mye selvskading blant unge. For at vi som mennesker skal kunne erkjenne oss selv, er det nødvendig med en omsorgsfull omsorg. Det har vi ikke i dag.

Takk.

Takk til alle dere som har gitt meg den støtte og motstand som har vært nødvendig slik at det ble mulig for meg å gjennomføre en masteroppgave.

Arne Johan Vetlesen, Olav Imenes, Eiólfur Kjalar Emilsson, Christel Fricke, Anne Brit Kjelsrud, Tone Smith Johansen, Tor J. Sjøby, Inga-Synnøve Bettum, Reidar Forstrøm, Laila Reiersgård, Knut Harald Evensen, Trond Henry Nilsen, Bjørn Rismyhr.

Innhold

Innledning	side 5
Kapittel 1: Kulden	side 11
Nazismen, systematisert utrydning av mennesker.....	side 11
My Lai massakren, Vietnam.....	side 15
Uoppmerksomt tilstede.....	side 18
Kapittel 2: Kuldens uttrykk i dag	side 21
Laveste effektive omsorgsnivå.....	side 21
System som bedøvelse for refleksjon.....	side 25
Antigone.....	side 32
Kapittel 3: Kuldens opphav	side 35
Fra begynnelsen.....	side 37
Oppdragelse – langt perspektiv.....	side 39
Det menneskelige er å tenke.....	side 40
Kapittel 4: Ytre og indre kulde	side 47
Kulden i forhold til barn, ungdom og voksne.....	side 47
Kulden i forhold til døden.....	side 60
Når økonomien omfavner omsorgen.....	side 62
Kapittel 5: Indre og ytre varme og kulde – samtidig	side 69
Erkjennelse som overskridelse, uten forening.....	side 70
Erkjennelse av kroppen.....	side 73
Det personlige, det menneskelige, et felles ansvar.....	side 79
Avslutning	side 85
Litteraturliste	side 89

Innledning.

Det er en kulde, en ubetenksomhet som gjennomsyrrer alt vi mennesker gjør, hvis vi ikke tar et valg i forhold til den. Denne kulden forårsaker en potensiell fiendtlig eller vennlig innstilling til andre mennesker og ting rundt oss. En god diktator ville få de aller fleste til å samarbeide på en fantastisk måte, uten at vi tenkte over at det var det vi gjorde. En diktator med onde hensikter kunne manipulere de fleste til å utføre grusomme handlinger uten at vi egentlig tenkte at det var det vi gjorde. Flertallet av oss tar ikke et aktivt valg i forhold til denne kulden eller ubetenksomheten fordi vi ikke vet at den finnes. Den er naturlig, den er så nær oss, derfor tenker vi ikke over den. Den er så nær oss at vi ikke tenker på at den finnes. Kulden eller ubetanksomheten er en naturlig tilstedeværelse i det menneskelige sinn. Theodor W. Adorno mener at kulden har sin opprinnelse i oss mennesker som naturvesener, at den utvikler seg fra en instinktiv, dyrisk naturlighet mot humanitet, mot en menneskelighet. Gjennom menneskets historie i vår kultur og tradisjon har mennesket sjelden tenkt på seg selv som et naturvesen, som et naturlig ledd i økosystemet. En slik tenkning har snarere vært truende for vår fornuft, som tradisjonelt sett er hevet over, og dermed mer verdifull enn egen og øvrig natur.

Adorno skriver kulden i forbindelse med Auschwitz og nazismens fremtreden i det kultiverte Tyskland. I Norge i dag tenker de fleste at vi heldigvis er langt unna en slik grusom krig. Det var forferdelig hvordan mennesker som var venner, slektninger, naboer og også uvenner, plutselig kunne snu seg mot de andre og være en fiende. De som før hadde vært sammen, kunne ikke være sammen lenger. Midt i et kultivert samfunn, visste få hvor de hadde hverandre, og din beste venn kunne plutselig ha blitt din verste fiende. Kulden la seg som et bedøvende teppe over de fleste menneskelige sinn, og resulterte i en stillhet overfor millioner av mennesker som ble torturert og drept på grusomste vis.

Jeg, som et moderne menneske, oppdratt og oppvokst i Norge, kunne aldri gjort noe slikt. Jeg kunne aldri tillatt meg selv å torturere eller drepe et annet menneske. De fleste av oss tenker at vi tross alt har folkeskikk, at vi vet hvordan vi ville handlet og at vi ville forsvart våre venner. Vi tar det for gitt at vi i et alvorstak ville forsvare våre venner, naboer og bekjente.

Dette er som oftest dessverre ikke sant. I denne oppgaven viser jeg at kulden er tilstede i like stor grad i dag som den gangen i nazi-Tyskland. Kulden ligger latent i alle menneskelige sinn som ikke har tatt et aktivt valg i forhold til den. Den er så umerkelig, at vi ikke vet om at den finnes, og hvorfor og hvordan skal vi ta et valg i forhold til noe som finnes? Hvis jeg sender ut et spørreskjema for å kartlegge kulden, et skjema hvor mange mennesker blir spurt om de kjenner til kulden i sitt eget sinn, ville de fleste svare nei. De kjenner ikke til den, og kan derfor ikke ta stilling til den. Hvordan er det mulig å undersøke noe som de fleste av oss ikke vet om eksistensen av? Adorno kritiserer samfunnet og menneskene i det for å være fremmedgjort for seg selv. Derfor kan ikke akademikere gå ut i fra innsamlede data for å lage teorier om mennesker og dets samfunn. Det er ikke reell basis for teorier om samfunnet og menneskene i det ved å foreta undersøkelser innenfor rammen av folks egen forståelse. Teorier om menneskene kan ikke lages på grunnlag av direkte erfaringsbaserte undersøkelser, men heller på teori. Det høres bakvendt ut.

De fleste tenker at teori må grunnlegges på fakta. For å undersøke hvordan samfunnet og menneskene har det, må vi undersøke det vi har, der vi er. Slike undersøkelser starter med å se hva fakta er, ut i fra menneskenes opplevelse av sin egen situasjon. Deretter kan akademikere utarbeide teorier om hvordan systemer, regler og lover skal være i forhold til dette faktamaterialet. Adorno mente at kulden forhindrer mennesket fra å tenke gjennom sin egen situasjon, og å se denne slik den egentlig er, slik at det kan ta et reflektert valg. Han mente at de fleste av oss ikke egentlig vet hvordan vi har det fordi vi ikke er opplært til å tenke ordentlig gjennom ting. De fleste av oss anser oss selv som reflekterte. Adorno sier nei, det er vi ikke.

Jeg har vært irritert på Adorno. Han virker svært arrogant ved første øyekast. Han skriver på et så avansert og kultivert språk som har resultert i at jeg mange ganger har vært nær ved å gi opp. Mange setninger krever lang utdanning og utrettelig arbeid med egen forståelse og dannelse. Men noe har fått meg til å lure på hva han mener. Noe har fanget min oppmerksomhet. En type trass har inspirert meg, både i positiv og negativ forstand, til å ikke ville gi meg. Hvordan kan han si at jeg ikke vet hvordan jeg har det, hva jeg gjør, hvordan jeg handler, hvordan jeg tenker og hva jeg sier? Det kjennes ut som et angrep på meg som menneske og individ. Det er min fulle rett å kunne uttale meg på vegne av meg selv og mitt liv. Jeg vet hvem jeg er og hva jeg står for. Adorno mener at de fleste av oss ikke vet hva vi driver med, og står altså steilt i mot det jeg selv mener.

Hva hvis jeg forsøkte å forstå hva han mener? Hvis jeg prøver å høre hva han sier? Hvis jeg lar vær å forsvare meg, men bare lytter til det han sier? Det mest naturlige er å trekke seg sammen i forsvar når noen angriper. Å lage en mur mellom meg selv og den andre er det letteste og mest naturlige å gjøre i en situasjon hvor jeg føler meg truet og angrepet. Jeg er ikke trygg i denne situasjonen, derfor er det best å trekke seg sammen, samle alt mitt forsvar og være klar til å angripe den andre. For han tar helt sikkert feil. Han må ta feil. Jeg er jo meg, og jeg kan ikke ta feil angående det.

Du, som leser, kommer til å bli provosert, sint, lei deg og kanskje vil du gi opp denne oppgaven før du har lest den ferdig. Ha et ark og en penn ved siden av deg når du leser. Skriv ned alt du har lyst til underveis, men ikke gi opp. Det kan se ille ut en stund, men det betaler seg til slutt. Ikke i form av økonomisk gevinst, men i form av menneskelig gevinst via erkjennelse og innsikt. Kulden eller ubetenksomheten hindrer oss mennesker i å se at økonomi er blitt grunnlaget i tilværelsen. Dette resulterer blant annet i et effektiviseringskrav overfor omsorg. Jeg hevder at å være menneske er mer grunnleggende enn å være økonomisk lønnsom. Du er kanskje enig i dette enkle utsagnet, men jeg vil vise hvor innviklet de tankeskapte systemene har laget det for oss, og at det derfor nesten er umulig å få oversikt over dem. Mennesket har stengt seg selv og sin ubegrensede menneskelighet inne i en trang og sykkelig tilværelse. Det er en nådeløs påstand, men den er sagt med stor kjærlighet. Gi meg lov til å vise hvordan.

Adorno har skrevet om negativ dialektikk. Dialektikk er, tradisjonelt sett, en samtalekunst, en diskusjon som tar sikte på eller har som ideal å komme fram til noe positivt, noe begripelig for vår menneskelige forståelse. Målet i vestlig tenketradisjon har tradisjonelt sett vært å komme fram til enighet om noe som kan plasseres, sorteres og gripes med tanken eller forståelsen. Adorno mener at en pågående diskusjon og samtale må ha med alle aspekter for å kunne bli rik. En mangefasettert samtale gir grunnlag for en diskusjon som mennesket kan bryne sine tanker, sitt sinn og sin natur på. Historisk sett har tenkningen vært ensidig rettet mot en positiv dialektikk. Det vil si at visjonen og målet om enighet har hindret en mangfoldig diskusjon. Trangen til å være enig har ofte resultert i at meninger vi som mennesker ikke ville høre, har blitt fjernet. Ikke bare har meningene blitt fjernet, men også våre medmennesker som hadde dem har blitt fjernet. Dette har gjort rommet for mening begrenset og lite.

Adorno vil med sin negative dialektikk frigjøre tanken vår fra fastlåsen til den positive delen av dialektikken, eller samtalekunsten, slik at det blir grunnlag for en levende og hel samtale.

Adorno inviterer og inspirerer meg til å prøve ut hans teorier i praksis. Det har jeg gjort. For å ta teoriene hans på alvor har jeg gått bakenfor den personlige og offentlige oppfatningen av praksis for å se på den egentlige praksis. Adorno mente at sosiologiske data ikke avslører hva praksis er fordi menneskene er fremmedgjorte fra seg selv, derfor kan ikke teorier bygges på slike data, men på teori. Jeg skal undersøke om det er sant at vår egen oppfatning av hvordan vi er som mennesker og samfunn, ikke stemmer overens med virkeligheten. Jeg har gjort en undersøkelse på Blindern som viser at det folk tenker ofte står i motsetning til det vi gjør. I tillegg til referanser i faglitteratur har jeg også referert en del til avisinnlegg og kronikker fra forskjellige aviser. Grunnen til dette er nettopp for å se om de teoretiske påstandene som Adorno legger frem, stemmer overens med erfaringen, også erfaringen i det dagsaktuelle.

Platon var en omsorgsfull filosof. Han ville forklare og vise oss hvordan vi skulle tenke og diskutere for å komme fram til enighet og forståelse. Ved å tenke slik som han, kunne vi på riktigst mulig måte komme fram til den samme erkjennelse som han hadde. Han ga oss en snarvei til forståelse, gå denne veien og det vil gå deg godt. Det perfekte er utenfor den menneskelige rekkevidde, og kan kun anes etter en lang utdanning. Egen erfaring og opplevelse av at denne viten var sann, ble overflødig fordi Platon mente at han allerede hadde erfart det for oss. Aristoteles mente at det gode menneskeliv var å delta i samfunnet, og for å kunne gjøre det, måtte mannen være dugelig. Utviklingen mot å bli dugelig er lang og tålmodighetskrevede. På veien kan vi ikke unngå å møte på alle de menneskelige kvalitetene, både de gode og de onde. Ved å bryne kropp og sjel mot disse kvalitetene, kunne vi mennesker komme fram til at den gylne middelvei var den beste. Felles for Platon og Aristoteles er at begge mener at en lang utdanning med fokus på både praksis og teori kan gi grunnlag for et menneske som holder ut i en alvorstørn. Vitenskapen krevde senere et sikrere grunnlag for kunnskap, og da ble de gamle idealene for lite konkrete.

Nye idealer krevde at teoriene skulle stemme overens med faktiske utprøvinger. Basis for teoriene ble tanken. Jeg tenker, altså er jeg, mente Descartes. Den vitenskapelige revolusjon skapte et sterkere skille mellom tanken og sansene, som tilhørte kroppen. Mennesket er først og fremst et fornuftsvesen som er hevet over sin egen og den øvrige natur.

Fornuftsbasert kunnskap skulle bringe mennesket framskritt og utvikling. Ved å skille tanken fra sansene ble alt som hadde med sistnevnte, uvitenskapelig. Å kontrollere sansene ved hjelp av tanken ble den dominerende trenden. Veien som Platon viste oss er en snarvei fra sjelen til et utopisk ideal, og ga grunnlaget for en vei som hopper over erkjennelsen eller erfaringen av de menneskelige utfordringer. Adorno viser hvordan denne vestlige tradisjonen er grunnlaget for at diktatorer kan komme inn å forføre hele folk med ord som ikke kan gjennomskues fordi mennesket ikke har forbindelse mellom tanke og sanser eller kropp og dermed i siste instans heller ikke handling. Tanke og handling henger ikke sammen. Det er ingen automatisk forbindelse mellom tanken og handlingen som utføres. De fleste av oss tror at vi handler slik som vi tenker, men svært ofte gjør vi det motsatte av det vi tenker. Vi tenker at vi handler, mens handlingen viser at vi ikke tenker over det vi gjør. På grunn av kulden og uoppmerksomheten på den lever de fleste av oss derfor teoretiske liv.

I første kapittel viser jeg hvordan den borgerlige kulde viste seg under 2. verdenskrig, og senere i Vietnam. Milgrams eksperiment gir grunnlag for en selvransakende erkjennelse. Kulden viser seg her først og fremst som en utadgående kulde rettet mot andre mennesker, eller en ytre fiende. I kapittel to viser jeg hvordan denne kulden gjør seg gjeldene i mennesker og samfunn i dag. Helsevesenet i Norge driver etter et prinsipp som kalles leon prinsippet. Forkortelsen står for ”laveste effektive omsorgsnivå”. Økonomiske effektivitetskrav og omsorg kommer i denne sammenheng i motsetning til hverandre. Hva kommer først, økonomiske krav eller omsorg? I dagens Norge er det dessverre økonomien som styrer omsorgen og ikke omvendt. Kapittel tre viser hvordan tenkningen vår, i et tilbakevendende og langt perspektiv, har muliggjort en slik kjølig, økonomisk rettet omsorg. Denne tenkningen har foregått over så lang tid, at vi i våre korte menneskeliv ikke har mulighet til å se det hvis vi ikke hever oss over eller ut av vår individbaserte tilværelse. Evnen til å kunne gjennomskue eller transcendere oss selv som mennesker har, på grunn av vårt ensidige fokus på tanken, nesten blitt borte. Det menneskelige i mennesket har dermed et dårlig utviklingspotensiale.

Kapittel fire handler om hvordan kulden ikke bare vender ut, men hvordan vi mennesker bruker den til å undertrykke vår naturlighet. Samarbeid med vår egen kropp har kun gått på tankens premisser. Vi lytter ikke til kroppen vår når den forsøker å si noe til oss. Den snakker et språk som vi ikke finner det verd å høre på. Den sender signaler, men de signalene kan ikke oversettes til ord som er forståelige for hjernen. Å forsøke og forstå disse signalene som en annen kommunikasjon eller deling på kroppens premisser, faller oss ikke inn.

Tankene fungerer derfor som en diktator over sanser og kropp. Hjernen kommanderer kroppen til å gjøre det den finner lønnsomt.

I det femte kapittelet viser jeg hvordan mennesket kunne tenkt hvis erkjennelsen av den borgerlige kulde hadde skjedd. Hvordan kunne mennesket og samfunnet fungert hvis vi hadde fått til et faktisk samarbeid mellom tanke og handling? Media er fulle av historier om ledere som ikke duger i et alvorstak. Ofte når det virkelig gjelder, da reagerer vi med sjokk, vantro, handlingslammelse og forsvarer oss i stedet for å kunne ta selvkritikk. Er erkjennelse og vennlig selvkritikk mulig for det moderne mennesket, eller har vi som individer blitt så forherdet og fremmedgjort at vi heller gir fra oss all ære, makt og til og med livet, enn å innrømme feil og å si unnskyld?

Redselen, frykten for å være et naturvesen har tvunget fram en ubetenksom grusomhet i mennesket. Ved å undertrykke vår egen naturlighet, ved å forsøke å fjerne uønskede sider av oss selv som mennesker, slår naturen igjennom forsvaret vårt via den kulden, gjennom vår tankeløshet. Kulden, som vi ikke er oppmerksom på, resulterer i at vi oppfører oss stikk i strid med våre egne forestillinger om hvordan vi er, både som mennesker og som samfunn.

Hvis vi var oppmerksomheten på den kulden Adorno snakker om kunne vi som samfunn laget regler og lover som tok hensyn til hvordan vi er, ikke hvordan vi ønsker å være. Vi kunne behandlet oss selv med vennlighet og godtatt oss selv slik vi er, med hele vår menneskelighet. Descartes mente at det å være menneske først og fremst er å tenke. Jeg tenker, altså er jeg. Hvis jeg ikke tenker, er jeg ikke? Jeg tenker at min tenkeevne gir meg mulighet til å utforske min egen tilværelse. Hvem er jeg? Hva er jeg laget av? Hvor kom jeg fra? Hvor skal jeg hen? Hva er meningen? Er det en mening? Hvor går skillet mellom forskjellige ting, og mellom forskjellige mennesker? Den kulden eller ubetenksomheten som Adorno tar for seg forhindrer meg fra undring over disse spørsmålene, den hindrer meg i å være et levende menneske. Ubetenksomheten tar vekk den naturlige forbindelsen mellom tankene og sansene og kroppen, og hindrer meg fra å være et helt menneske. Gjennom å forstå meg selv, min natur, ved å se hva mine tanker er laget av, ved å gå inn i livets og dødens naturlige prosesser med tanken, har jeg mulighet til å få oversikt og perspektiv på min tilværelse. Men først må jeg erkjenne kulden, den ubetenksomme kulden.

Kapittel 1: Kulden.

Det er en kulde tilstede i det menneskelige sinn, som regel uten at mennesket vet om det selv. Kulden legger seg som et beskyttende lag over menneskets oppmerksomhet slik at det ikke fullt ut behøver å tenke over hva det egentlig gjør. Adorno mener at folkemordet i Auschwitz ikke kunne skjedd uten kuldens tilstedeværelse. Der behandlet mennesker sine medmennesker, naboer, venner, familie, fiender og uvenner på umenneskelig vis. Ofrene ble torturert og plaget på alle tenkelige måter, de ble fratatt enhver menneskelig verdighet og de fleste ble til slutt drept. En systematisert degradering og tingliggjøring reduserte mennesket til ting eller skadedyr som forpestet resten av samfunnet og ødela for de andre, og ved dette kunne de lettere utryddes. For å få størst mulig avstand mellom de som utførte handlingene og deres ofre var utrydningsleirene organisert industrielt med tanke på at flest mulig skulle utryddes på kortest mulig tid.

Kulden er uoppmerksomheten som er tilstede i de fleste menneskelig sinn. Alle er uoppmerksomme i mer eller mindre grad, men det Adorno henviser til med begrepet er den kulden, uoppmerksomheten eller ubetenksomheten som flertallet av oss har, men som vi ikke vet om at vi har. Uttrykket ”kulde” er et sterkt begrep, og jeg er klar over at det til tider ser dramatisk ut. I tillegg til eller i stedet for kulde, bruker jeg ord som ubetenksomhet, likegyldighet, ubevissthet og tankeløshet. Tilstedeværelsen av denne kulden er forskjellig i alle mennesker. Vi har litt av den på ulike områder, og i mer eller mindre grad. Problemet med denne type uoppmerksomhet er at den ikke er oppmerksom på seg selv. Det er en uoppmerksomhet som er uoppmerksom på seg selv. Den vet ikke om at den er til, at den eksisterer. Hvordan skal mennesket komme ut av en kulde som det ikke vet at eksisterer?

Nazismen, systematisert utrydding av mennesker.

Hvis det ikke hadde vært for kuldens tilstedeværelse i det menneskelige sinn, kunne ikke Auschwitz ha skjedd hevder Adorno.¹ Kulden resulterte i at mange millioner jøder døde under 2. verdenskrig. Adorno måtte selv leve i landflyktighet i Amerika på grunn av forfølgelsene.

¹ Theodor W. Adorno levde fra 1903 til 1969.

Han var tysk jøde og jobbet med sosialforskning sammen med Horkheimer ved Institut für Sozialforschung da han måtte flykte i 1938. (Kalleberg, 1977, s. 125).

Hvordan kan et menneske make å se på at et annet menneske blir torturert, eller til og med være i stand til å påføre et annet menneske smerte og lidelse? Adorno mener at kulden er grunnen til at disse grusomme sidene ved mennesket kunne komme fram under nazismens forhold. Kulden består i en ureflekterhet i forhold til egen tankegang og denne ubetenksomme tankegangens produkter, nemlig handling uten refleksjon. Mennesket tenker ikke over hva det gjør eller hvorfor det handler som det handler. Kulden er en uoppmerksomhet som ikke er oppmerksom på seg selv. En kulde, tankeløshet som gjør oss mennesker i stand til å bli handlingslammet som ofre for overgripere eller gjør oss i stand til å bli overgripere selv. Det er en kulde eller ubetenksomhet som vi ikke tenker over, som vi ikke merker er der, men som resulterer i grusomme handlinger.

Etter Auschwitz mente Adorno at et nytt etisk imperativ, eller påbud måtte gjelde. En etisk regel eller retningslinje som bidro til at all utdanning måtte ta sikte på å forhindre at slike grusomheter kunne skje igjen. Likevel ser verden igjen og igjen at folkemord skjer. Med jevne mellomrom skjer det. Mellomrommene er ikke så lange i det siste, blant annet i Rowanda, Uganda, Kosovo, Burma, Pakistan, Afghanistan, midtøsten og Kina. De skjer hele tiden. Men i Norge, fredens land, der skjer det ikke folkemord. Det er ikke nødvendig å tenke tanken om at folkemord kunne skjedd i Norge. Grunnlaget for at slike ting kunne skje her er ikke tilstede, tenker de aller fleste.

Stanley S. Milgram foretok et eksperiment etter 2. verdenskrig. Det blir som oftest kalt for lydighetseksperimentet. Forsøkspersonene skulle opptre som lærere overfor en elev som var skuespiller. Forsøkspersonene visste ikke at eleven var skuespiller. En autoritetsfigur iklødd hvit frakk var tilstede i rommet der eksperimentet skulle foregå. Forsøkspersonen/ læreren skulle stille spørsmål, og hver gang eleven svarte feil skulle læreren trykke på en knapp som ga eleven strøm. Strømstyrken var stigende for hvert feilsvar, helt opp til dødelig dose. Resultatet var at 62% av forsøkspersonene trykket på knappen helt opp til full styrke. 62% hadde ikke mot, styrke eller lyst til å stå imot presset til å skade et annet menneske.

Jobben deres var å trykke på knappen, autoritetsfiguren minnet dem på det hele tiden. Hvis du ikke gjør jobben din, så må du gå herfra. Husk at det er dette vi har avtalt.

Du gikk med på dette frivillig, nå må du følge de ordrene du får fra oss. Vi tar ansvaret, du trykker bare på knappen. Motet til å protestere på ordren fra den overordnede var ikke stort nok, eller ikke tilstede i det hele tatt. Ordrene som skulle forme protesten var kanskje ikke der. Hvis grunnen til å ikke utføre ordren ikke er god nok, da er eneste alternativ å følge det som blir sagt. Hvor stort hadde mitt eget mot vært i Milgrams eksperiment? Hvis jeg var tjue år, ureflektert og innstilt på å gjøre en god jobb overfor en overordnet som lovet meg høyere lønn og karrieremuligheter. Ville jeg nektet? Ville jeg sagt at jeg heller ville miste jobben enn å skade et annet menneske? Ville jeg trykket noen ganger på knappen, men synes at skrikene fra mitt medmenneske der inne på det andre rommet var så fryktelig at jeg hadde nektet å fortsette? Ville de autoritære ordrene fra mannen i hvit frakk hatt så stor makt over meg at jeg ikke hadde klart å stå imot hans styrke, og fortsatt å trykke på knappen selv om hylene ble verre og verre for tilslutt å stanse helt fordi det andre mennesket døde? Ville jeg ansvarsløst tatt livet av et medmenneske heller enn å dø selv? Å erkjenne svaret på disse spørsmålene krever stort mot og styrke. Å innrømme overfor seg selv at ja, jeg hadde nok trykket ganske mange ganger på knappen, kanskje hele veien fram til døden, er vanskelig for et moderne vestlig menneske. De fleste av oss ville si at vi hadde nektet, mens erfaringer viser det motsatte. Det som sies står ofte i motsetning til det som faktisk skjer.

Dette eksperimentet skulle vise at autoriteter når som helst kunne gå inn å styre store folkemengder og bruke dem til redskap for det de ville utføre. I frykt for eget liv og helse vil 62% av oss mennesker heller skade og ta livet av et annet menneske enn å bli skadet selv.

C. Fred Alford tar for seg en annen vinkling i tillegg til dette spørsmålet om lydighet.

(Vetlesen, 2005). På filmen som er tatt av eksperimentet er det mange av forsøkspersonene som flirer over handlingene de utfører. Alford stiller spørsmål om forsøkspersonene flirer over å få tillatelse til å skade et annet menneske, og at de i tillegg nyter det.

Autoritetsfiguren gir både tillatelse og tar fra dem ansvaret for å skade et annet menneske, derfor kan de ta fram en skambelagt glede over å skade en annen. Handlingen defineres eller beskrives som sadisme, en glede over å kunne skade en annen uten å bli skadet selv. I oppdragelsen av dem som skulle bli overgripere i 2. verdenskrig ble det brukt disiplin og strenghet. Den vanlige måten å oppdra gutter på var å lære dem til å ikke vise følelser. Følelser er tegn på svakhet ble det sagt. Det var for lite kjærlighet i oppdragelsen, og grunnen til det var at enhver som skulle gi denne kjærligheten hadde for lite av den selv. (Adorno, 2005, s. 202). Empatiske evner var uønsket og ble dermed ikke utviklet. I Milgrams eksperiment var ikke forsøkspersonene soldater, men vanlige folk.

Denne evnen til å kunne skade sine medmennesker må altså ligge latent i de aller fleste av oss mennesker. Vetlesen tar for seg ikke-valgbare forhold ved å være menneske i verden. (Vetlesen, 2005, s. 10). Blant flere andre gitte kvaliteter ved å være menneske i verden er vi sårbare og dødelige. Redselen for smerte og død kan resultere i at mennesket vil rense vekk eller fjerne det som er sårbart og dødelig. I stedet for å se seg selv som sårbar og dødelig, er det lettere å se et annet menneske som har disse kvalitetene. Du er sårbar og dødelig mens jeg er det ikke. Å påføre en annen smerte og død kan gi en midlertidig lettelse fra egen smerte og dødelighet. Ved å ta sin egen sårbarhet over på et annet menneske, ved å projisere det over på den andre, ved å se at det er den andre som er sårbar og dødelig og ikke jeg, så har jeg klart å kvitte meg med min egen eksistensielle smerte. Ved å forsøke å fjerne meg fra egen sårbarhet, så skader jeg en annen som dermed fratrar meg min sårbarhet. Denne ondskaperen er juks, mener Vetlesen, det er en måte å skjule sannheten for seg selv. Mennesket kan ikke lure seg selv ved å bare fokusere på det levende. Det har begge kvaliteter, det er både levende og dødelig. ”The truth thus denied is that as humans we *are* both: vitality and mortality.” (Vetlesen, 2005, s. 111). Ondskap er å “*..intentionally inflict pain and suffering on another human being, against her will, and causing serious and foreseeable harm to her.*” (Vetlesen, 2005, s. 2). Den ubetenksomme kulden er ikke viljestyrt ondskap. Utgangspunktet for den er ikke å skade en annen. Hensikten er ikke å skade noen. Det er ingen hensikt, men mangel på sådan. Det blir bare sånn fordi menneskene ikke tenker seg om. Det er en ubevisst eller tankeløs kulde, uten viljestyrt ondskap.

Holder vi nazismen opp for oss som et speil, ser vi våre egne trekk – forstørret, men av den grunn også så avslørende. Antisemittismen er ikke det essensielle i nazismen. Det essensielle er læren om at den sterke skal herske over den svake, og at den svake er foraktelig fordi han lar seg beherske. (Ofstad, 1971, s. 11).

Jeg skal se nærmere på hva kulden kommer fra eller hvordan den er oppstått i kapitlene som kommer. Her nevner jeg bare at kulden er en ubetenksomhet som vi mennesker ikke er oppmerksom på. Det betyr at vi ikke vet om den. Vi har dermed ikke tatt stilling til den, vi velger ikke om vi vil ha den eller hva vi gjør i forhold til den. Den bare er der, og vi gjør ikke noe med den fordi vi ikke vet om den. Den kan sies å være en del av den ikke valgbare sårbarheten og redselen for døden som mennesket har. Når vi ikke vet om den, kan vi ikke velge hva som skal gjøres i forhold til den.

Det ser ut til at kulden, når den ikke er tatt stilling til gjør oss mennesker i stand til, under påvirkning fra andre som har til hensikt å utføre onde eller gode handlinger, å bli både potensielle overgripere og ofre. Begge, både overgriperen og offeret blir lammet av frykt for egen død og lidelse. Overgriperen lammes i sin egen fastlåste tankegang og utfører handlingen som han er opplært til, og offeret lammes i sin tankegang slik at det blir umulig å handle. ”De overnattende står alltid til rådighet og motstandsløst parate til alt, på én gang både vaksomme og bevisstløse.” (Adorno, 2006, s. 60).

Fordi vi ikke vet om ubetenksomheten som forhindrer tankegang eller refleksjon, tar mennesket ikke stilling til hvordan det skal forholde seg til den. Dette betyr ikke at mennesket ikke må ta ansvar for sin egen ubetenksomhet. Det betyr at det ofte er i etterkant av en hendelse at vi innser hva vi har gjort. Vi handler uten å tenke oss om, og i etterkant må ansvaret tas. Med kuldens tilstedeværelse i sinnet står mennesket motstandsløst klar til å gjøre det en leder med klare intensjoner har sett seg fore. Egen refleksjonsevne, som motstand, er ikke utviklet, opplært til bruk. Hos de fleste tas refleksjonsevnen for gitt, altså vi tror at vi tenker godt gjennom våre valg.

Erfaringsmessig viser det seg at det ikke er mange som tenker grundig gjennom egne valg. Like fullt er vi ansvarlige for dem. Vi må stå til ansvar for våre tanker og handlinger. En leder med klare mål og visjoner, som står overfor et folk som ikke tenker seg helt om, som ikke tenker alle argumentene helt igjennom slik at konsekvensene kommer klart frem, kan lede dem ut på hvilken vei han/hun vil. Teoretisk sett bør det finnes både gode og onde diktatorer.

My Lai-massakren, Vietnam.

Menneskets grusomme sider viser seg tydeligst i overgrep mot motstandsløse, ubevæpnede sivile. Når små barn, kvinner og eldre angripes og slaktes ned reagerer de fleste med avsky. Søndag 16. mars 2008 var det førti år siden amerikanske soldater massakrerte sivile i My Lai i Vietnam. Fotograf Ronald L. Haeberle har forevige massakren, og bildet er vist på forsiden av avisa Klassekampen nevnte dato. Har det moderne mennesket styrke nok til å virkelig se på bildet, og til å ta innover seg hva det ser? Hva med meg, personlig, hvordan reagerer jeg? Jeg orker først ikke å se på bildet. Jeg skyver det bort, men så tenker jeg at jeg kanskje må tåle det, i alle fall undersøke hva som skjer med meg når jeg ser på bildet. Bildet viser flest kvinner og barn som er skutt i hjel. De ligger strødd bortover en landevei.

Små barn og spedbarn som ligger med beina ut til hver side, slaktet ned som dyr. Den enes hode i den andres skritt, ett spedbarn hvor hodet er knekt unaturlig langt bakover og ikke synes på bildet. En haug med mennesker hvis kropper er tilsmurt med blod og umulig å gjenkjenne som individer. Mine medmennesker ligger der, slaktet ned av mine medmennesker. Tidligere kunne jeg beskytte følelsene mine med tanker om at bare syke mennesker kunne være i stand til å utføre handlinger som dette. De var syke og langt borte fra meg og min menneskelighet. Deres menneskelighet var ikke i kontakt med min personlige menneskelighet. De var syke langt der borte et sted, og jeg personlig kunne aldri vært i stand til å gjøre slike grusomme og umenneskelige handlinger. Erkjennelsen av å tilhøre den samme menneskeligheten er tung å ta innover seg.

Jeg har del i en menneskelighet som er i stand til å utføre slike handlinger, slike umenneskelige handlinger ville jeg kalt dem før, men nå forstår jeg at de er menneskelige. De som før ble betraktet som syke mennesker, langt borte fra meg, erkjenner jeg nå at er medlem av den samme menneskeligheten som jeg er. Under gitte omstendigheter kunne det vært meg som skadet og drepte mine medmennesker. Erkjennelsen, det å ta innover seg at det kunne vært meg som var overgriper på denne måten, gjør at jeg gråter. Jeg gråter for dem som dør og lider, for dem som overgriper, for meg selv og mine medmennesker som er en del av den menneskeligheten som utfører disse grusomme handlingene. Å tillate følelsen av sorg adgang bakenfor tanken som sorg, griper fatt i noe i kroppen slik at gråten kommer og forårsaker et brudd eller sammenfall av tanker og av følelser. Gråten forårsaker en forbindelse mellom tanke og kropp. Jeg kjenner at kroppen min rister, at noe trekker seg sammen og at det produseres tårer som kommer ut av øynene mine. Jeg erkjenner sorgen gjennom tårene.

I nazi-Tyskland var organisasjonen effektivisert slik at få mennesker kunne ta livet av mange, men med en viss avstand mellom overgriper og offer. I Vietnam var avstanden mellom overgriper og offer ikke organisert på samme måte. Overgriperen og offeret kom nærmere hverandre. Selv om avstanden ble mindre, fortsatte de grusomme handlingene i like stor grad.

”I just started killing any kinda way I can kill. It just came. I dint’t know I had it in me. After I killed a child my whole mind just went.. And after you start it’s very easy to keep on... I had no feelings, no emotions. Nothing.” (Tester, 1997, s. 90).

Forskjellen mellom ubetenksomhet og ondskap som definert over, har forbindelse med menneskets evne til å skille mellom tanke og handling. Jeg vil hevde at en som virkelig er ond, som har til hensikt å skade andre mennesker med viten og vilje, kan ha kuttet forbindelsen mellom tanke og handling fullstendig og uopprettelig. Mennesket har utviklet seg til å bli dyktig på å skille tanken fra handlingen. Tanken er da så fastlåst i sitt system eller mønster, at evnen til å se utenfor eller gjennom dette systemet, evnen til selvkritikk og selvgjennomskuelse er avlåst eller utestengt fra sinnet. Evnen til medfølelse eller empati med andre mennesker eller seg selv blir borte. Handlingen tar direkte ordrer fra hjernen, og hopper over hele kroppssystemet med alle dets signaler, sanser og følelser. En av soldatene som var i My Lai orket ikke være med på massakren, og hadde styrke nok til å la vær. I ettertid har han nesten ikke kunnet leve med seg selv etter det han hadde opplevd å se. En annen soldat, som drepte mange, og minst en baby, mener at alle er så opphengt i babyer. Han sier at hvis jeg ikke hadde drept barnet, så ville dere anklaget meg for det senere når sønnen din ble drept av det. Denne soldaten hadde ingen kvaler etter massakren. (Tester, 1997, s. 111-112). Soldater får opplæring i teori og praksis. I en kampsituasjon ble de lært opp til å handle, ikke til å tenke. Handlingen er innøvd særdeles mange ganger, nettopp med den hensikt at soldaten ikke skal få tid til å tenke i kritiske øyeblikk. Hvis du tenker, er det kanskje du som er død.

Hitler hadde en egen plan, en egen pedagogikk som han brukte på sine soldater.

Min pedagogikk er hard. *Det svake må hamres bort.* I mine ordensborger kommer det til å vokse opp en ungdom som verden vil bli forferdet over. *Jeg vil ha en voldelig, herskende, uforferdet, grusom ungdom.* Slik må ungdommen være. Den må kunne tåle smerter. *Intet svakt og kjærlig må hefte ved den.* Det frie, seierrike rovdyret må lyne ut av dens øyne igjen. Sterk og vakker skal min ungdom være ... Slik kan jeg skape det nye. (Hitler, sitert i Miller, 1986, s. 136).

Jeg kommer tilbake til dette i kapittel fire, poenget her er å ha dette i mente. Vi moderne mennesker glemmer, eller vi vet ikke hvordan våre tidligere generasjoner ble oppdratt. Vi har ikke tenkt, reflektert eller erkjent hvordan det var å vokse opp i andre tider enn vår. De fleste av oss tenker at vi er heldige som vokser opp i dag. Gjennom å reflektere over tidligere generasjoners oppvekstvilkår kan vi lære mye om hvordan menneskets historie har utviklet seg, om hvordan menneskelighetens utviklingsmuligheter har vært.

Hvis mennesket visste om sine grusomme sider, ville de ikke gjøre alt som sto i deres makt for å kultivere disse? Det er kanskje det mennesket har forsøkt til alle tider. Jeg skal se nærmere på hvordan mennesket har kultivert sine naturlige sider gjennom hele den vestlige tenkningens historie i kapittel tre. Først skal jeg imidlertid vise hvordan kulden helt konkret gir seg uttrykk i dagens samfunn og dettes medlemmer.

Uoppmerksomt tilstede.

I Norge i dag tenkes det ikke særlig mye over om forholdene ligger til rette for at folkemord kan skje i dets midte. Tanken er uaktuell, og den når ikke inn i en reflekterende kommunikasjon med verken samfunnet eller i enkeltpersoner. Tanken om at et folkemord kunne skje i Norge, eller i Norden for øvrig, treffer en motstand i tanken som er så hard at den har samme virkning som når en pingpong ball treffer en rackert. Tanken kommer altså ikke innom et reflekterende sinn, men spretter ut av oppmerksomheten med en gang den treffer oppmerksomheten. Tanken registreres, men den blir ikke reflektert over, og går derfor uoppmerksomt ut av sinnet igjen. Kulden eller ubetenksomheten er som et filter av tett materiale som bare utvalgte tanker får slippe gjennom. Hva slags forhold må ligge til rette for at et folkemord skal kunne skje? Den samme kulden som Adorno beskriver, kan ikke være tilstede i et velreflektert og velutdannet folk som i Norge, kan den vel?

For å undersøke saken, foretok jeg en undersøkelse på universitetets uteområder høsten 2006. Det er ikke ofte at filosofer foretar empiriske eller erfaringsbaserte undersøkelser. Oftest foretar de tankeeksperimenter basert på teori og som testes ut teoretisk. Dette er en teori eller hypotese som er basert på teori, men som er testet ut i praksis. Krogh kritiserer Adorno fordi han mener at sosiologiske undersøkelser viser eller speiler virkeligheten slik den er, uansett om respondenten, den som svarer, er inkompetent. (Krogh, 1991, s. 161). Jeg ser mer på denne kritikken nedenfor. Adorno mener at virkelighetsoppfatningen hos folk flest er fordreid slik at data samlet inn på grunnlag av sosiologiske undersøkelser ikke kan brukes som grunnlag for en teori. Siden samfunnet er fordreiet eller ubalansert så må teorier baseres på teori.

Denne undersøkelsen om sigarettstumper er basert på en antakelse om at de fleste av oss mennesker ikke er klar over sine egne handlinger, en antakelse om at det vi tenker ikke stemmer overens med det vi gjør.

En sosiologisk undersøkelse kunne stilt spørsmål om folk tror at de er klar over hva de gjør eller om de tenker gjennom sine handlinger, og svaret ville være at de fleste er klar over hva de gjør. Undersøkelsen ville vist at de aller fleste av oss tenker gjennom våre handlinger. Som undersøkelsen vil vise, ville ikke en sosiologisk undersøkelse avsløre og reflektere hva som egentlig er praksis, og vil derfor heller ikke kunne gjenspeile et virkelig bilde av forholdene. En sosiologisk undersøkelse ville vise hvordan vi forestiller oss at vi handler. En undersøkelse basert på kritisk teori, men som utprøves i praksis vil kunne avsløre spriket mellom tanke og handling, og slik kunne gi bedre grunnlag for teoridannelse. Denne undersøkelsen er et eksempel på dette.

Ofte kaster røykere sine sigarettstumper på bakken. Denne typen søppel kan observeres stort sett over hele landet. Det må nevnes at røykere ikke angripes spesielt med denne undersøkelsen, men i og med at fenomenet er så vanlig, gjør at den er enkel å etterprøve. Ett spørsmål ble stilt til de som kastet sigarettneipen på bakken. Spørsmålet ble stilt med en empatisk holdning, et spørsmål fra ett medmenneske til et annet. I tillegg hadde jeg øyekontakt mens følgende spørsmål ble stilt: "Hva skal til for at du slutter å kaste søppel på bakken?" Ingen av de tolv personene som ble spurt, forstod at de kastet søppel på bakken før spørsmålet ble stilt. Ingen av dem tenkte over sin egen handling. Ingen av dem tenkte over konsekvensen av sin egen handling. Ingen av de spurte tenkte over hva de gjorde når de kastet sneiper på bakken. Handlingen hadde ingen forbindelse eller kontakt med tanken. Ingen refleksjon ble foretatt over hvor sneipen skulle kastes. En bevisst refleksjon over hvor sneipen skulle kastes, for så å bli kastet på bakken, er en reflektert handling. Personen har da tenkt over sin egen handling før hun eller han gjør den, og kommet fram til, tatt et valg, at å kaste sneipen på bakken er det mest hensiktsmessige akkurat i øyeblikket.

Kulden eller tankeløsheten her består i å ikke reflektere over egen handling. Det er ikke engang kontakt mellom handlingen og sinnet. En av de spurte svarte at han aldri kastet søppel på bakken. Da sneipen ble påpekt mente han at det var en bagatell, og at det ikke kunne regnes som søppel. Slike små ting kan ikke telle i den store sammenhengen. Å bli klar over sin egen kulde krever stor grad av mot, mot til selvinnsikt.

Denne søppel-undersøkelsen er enkel. Nesten alle er enige i at å kaste søppel er uheldig for både enkeltmennesket og fellesskapet eller samfunnet som vi lever i. Det er et enkelt eksempel, og de aller fleste ser det hensiktsmessige.

Når eksemplene blir mer innviklet, mer komplekse, er det ikke like lett å holde fokus på hva som er mest hensiktsmessig. Når virkeligheten blir kompleks er det lett å miste oversikten og dermed perspektivet. Det er noe med det menneskelige sinn som gjør at noe er helt opplagt og helt klart galt, mens andre ting, som er like ille og kanskje enda verre, går upåaktet hen.

Mennesker i den vestlige tenkningens tradisjon er uvillige til å tenke over hvorfor det hele tiden handles tvert i mot egne prinsipper. Med overnevnte søppel-undersøkelse, vil jeg vise at kulden, eller ubetenksomheten er tilstede i like stor grad i dag, i Norge, som i Tyskland på Adornos tid. Det er noe som hindrer mennesket i å være oppmerksom på sin egen ubetenksomhet, sin egen utilstrekkelighet, sin egen begrensning. Det moderne menneske har liten grad av selvinnsett, og innser ikke sin begrensning. Det har og får enorme konsekvenser for individet og samfunnet, og jeg skal se mer på dette, men poenget her er at grunnlaget for umenneskelige handlinger i Norge i dag er like stort som under 2. verdenskrig.

En karismatisk, handlingsrettet diktator kan når som helst komme seilende inn på den politiske arenaen og forføre massene, som vil velge ham eller henne gjennom demokratiske prosesser. Vi vil velge ham fordi vi ikke kan se forskjell på en god og en dårlig leder. Uoppmerksomhetsgraden er stor, og oppmerksomheten om den er lav. Det er ikke at den finnes som er problemet. Problemet er at vitnen om den ikke eksisterer i stort nok monn. Mange mennesker vet ikke hva de gjør, og ikke konsekvensen av det. Mennesker som ikke vet hva de gjør har ikke selvinnsett, de har ikke evnen til å se at det de gjør ikke stemmer overens med det de forestiller seg eller tenker at de gjør. Tanke og handling har ikke forbindelse med hverandre. Neste kapittel viser hvordan denne manglende kombinasjonen virker i helsevesenet.

Hvis det demokratiske flertall hadde vært oppmerksom på at denne kulden eller ubetenksomheten var tilstede i deres eget sinn, da kunne de tatt med det i beregningen ved utarbeidelse av teorier, tanker, påstander og argumenter. Vi, som mennesker og samfunn kunne vite at når vi utarbeider disse tankene, eller teoriene så vet vi at vi med stor sannsynlighet tar feil, vi gjør det beste ut i fra vår tid, vårt ståsted og vår kultur, men vi vet av erfaring at disse tingene vi utarbeider nå kommer om få år til å være utdaterte, gammeldags og kanskje i en helt annen retning av hva vanlig tenkemåte er da.

Kapittel 2. Kuldens uttrykk i dag.

Det er mange eksempler på hvordan den kulden som Adorno omtalte, manifesterer seg på i dagens samfunn. Spesielt ille er det når menneskelige kvaliteter, som omsorg, en allmenn kvalitet, står i fare for å bukke under for økonomiske systemer.

Laveste effektive omsorgsnivå.

Systemet eller prinsippet som helsevesenet i Norge i dag jobber etter heter LEON. Det er en forkortelse for laveste effektive omsorgsnivå. I stortingsmelding nummer 9 fra 1974-75 fra sosialdepartementet opplyses det om at helsevesenet i Norge må ledes med tanke på dette prinsippet. Definisjonen på begrepet eller forklaringen på ordene er at pasienter, spesielt pasienter som har kommet på sykehus, ikke må oppta plassen der hvis et lavere nivå innen helsesektoren kunne ta seg av pasienten like effektivt. ”Dette betyr at man bør satse maksimalt på å utbygge de laveste ledd i et regionalisert helsevesen, slik at pasienter ikke unødig må henvises til høyere nivå på grunn av manglende kapasitet i de laveste ledd.” (St.mld. nr 9 1974-75: 53). I boka ”Hva er medisin” defineres prinsippet slik: ”Størst nytte av ressursene oppnås på Laveste Effektive Omsorgsnivå.” (Schei, 2007: 81). Prinsippet henspeiler på at pasienter skal få så effektiv omsorg som mulig, men på så lavt nivå slik at det ikke belaster den allerede belastede sykehuskapasiteten. På 70-tallet ble det tatt sikte på å bygge ut primærhelsetjenesten slik at den ble i stand til å takle et større antall pasienter. Det kunne diskuteres om det er gjort i tilstrekkelig grad i henhold til den nevnte stortingsmelding, men det er ikke hensikten med oppgaven. Hensikten er heller å vise hvordan teori og praksis ikke henger sammen og hvordan kulden er med på å opprettholde og forsterke dette skillet.

I stortingsmeldingen problematiseres det ikke i særlig stor grad hva som ligger i uttrykket utover definisjonen som allerede er nevnt. Effektiv omsorg høres i første omgang ut som en selvmotsigelse. Omsorg kan selvfølgelig defineres og utredes på mange måter, men i utgangspunktet dreier det seg om å sørge for at noen har det bra, om å glede et annet menneske eller seg selv, om å ta vare på, hegne om en person, om å gi uegennyttig kjærlighet til andre. Det handler om å bli sett, hørt og bli tatt vare på, og i dette tilfellet, av helsevesenet.

For å kunne gi omsorg kreves det at den som skal gi det har tid til å være tilstede for pasienten, beboeren eller det andre mennesket. I stortingsmeldingen er det uklart hva som skal være effektivt. Skal omsorgsnivået være effektivt, eller er det selve omsorgen som skal være effektiv. Det legges ekstra trykk på effektivitet. ”Det er imidlertid viktig å understreke at man i begrepet ”laveste effektive omsorgsnivå” ikke må overse ordet e f f e k t i v, dvs. at de ressurser som er tilgjengelige virkelig e r t i l s t r e k k e l i g til å løse pasientens medisinske problem.” (St.mld. nr. 9, 1974-75: 53). Hva som er effektivt omsorgsnivå for en pasient kan være alt fra å bli lyttet til, bli undersøkt, få medisinsk behandling, etterbehandling og mange andre liknende forhold. Stortingsmeldingen er gjennomsyret av fokus på ressurser. Det henspiles på alle typer ressurser, men det pekes ikke spesielt på økonomi. Problemet som rammer omsorgen er økonomien. Når økonomien omfavner omsorgen og ikke omvendt, da oppstår det problematiske utfordringer. Når omsorg møter økonomiske begrensninger kan mennesker komme til å utføre handlinger de egentlig ikke vil, men fordi vi er under påvirkning av kulden, eller en ubetenksomhet som vi ikke er klar over, greier vi ikke å skille mellom hva som er mest grunnleggende av økonomi og omsorg. De økonomiske rammene og begrepene legger føringer på hvor omsorgsfulle helsepersonell kan være.

Økonomiske rammer styres av staten, som legger press på kommunene, som legger videre press på ledere i helsevesenet, som presser på mellomledere og videre nedover i hierarkiet, helt ned til de som skal omsette teorien i praksis, nemlig sykepleiere, vernepleiere, miljøterapeuter, omsorgsarbeidere, leger og assistenter. Disse rapporterer igjen oppover i systemet, som utarbeider nye budsjetter og økonomiske rammer som sendes nedover i systemet.

Dette er normalen Norge i dag: Økonomisk press resulterer i færre stillinger. Det resulterer videre i at de få som er på jobb ikke makter å utføre jobben sin i tilstrekkelig grad. I møte med pasienter som har stort behov for omsorg av alle slag; lytting, pleie, struktur, medisiner og så videre, er det en påkjenning for mange å nesten drukne i mangel på overkommelighet. Mange helsearbeidere rekker ikke å være tilstede for den som har behov for behandling. Den korte tiden som er avsatt til hver pasient eller beboer, strekker ikke til for å dekke behovet til den enkelte. De ansatte springer fra den ene til den andre, mens de spiser matpakka på fem minutter. De fleste ansatte på grasrotnivå er kvinner, og de fleste strekker seg langt og lenger enn langt i forsøket på å dekke et umettelig behov for omsorg.

I møtet med pasienten, når lidelsen, smerten og problemene fra pasienten treffer den som arbeider med mennesker, er ikke teorien lett å gjennomføre. Lidelsen berører arbeidstakeren, den treffer hjertet eller den empatiske evnen hos omsorgsarbeideren. Lidelsen hos pasienten er ofte for stor og for mangfoldig i forhold til de økonomiske rammene. Tiden til å lytte til det andre menneskets lidelse og historie er ikke tilstrekkelig. Det er ikke økonomiske rammer vide nok til at helsearbeideren kan ta tid til å virkelig lytte. Som regel blir det en overfladisk registrering av sykdomstegn som ofte plasseres i en medisinsk ramme som igjen koples opp mot medisiner i form av medikamenter. Ofte har mennesker bare behov for at noen andre hører hva de er opptatt av, ikke bare i forbindelse med en sykdom, men helheten, som hele mennesker. En pasient fikk besøk av en venninne i en situasjon hvor han var ute av balanse, og han fortalte etterpå at det var så deilig å fortelle til noen som lyttet. Noen som bare lyttet uten å ville forstå noe, en som er tilstede.

I møte med overordnede mottas det stadige økonomiske kutt og krav som gjør at den ansatte må jobbe mer effektivt. Den overordnede har budsjetter som skal følges, og har ofte ikke anledning til å støtte den ansatte annet enn med økonomiske argumenter og å kanskje påpeke at hvis det er problematisk å klare jobben, er det den ansattes problem. Den ansatte får på denne måten anledning til å gå med konstant dårlig samvittighet overfor pasientene og den overordnede. Når mennesker utsettes for langvarig press, blir de slitne. Skal jeg tilfredsstillе pasienten? Eller skal jeg tilfredsstillе sjefen? Hva med om jeg prøver begge deler, jeg er jo tross alt bare på jobb syv og en halv time om dagen. Jeg må da kunne holde ut presset i den korte tiden. Pasientene har det mye verre enn meg. Jeg er veldig heldig som har en jobb som jeg kan gå hjem fra. Kanskje er jeg utakknemmelig fordi jeg ikke er fornøyd med det jeg tross alt har. Kulden her gir seg utslag i en type skurr helt i utkanten av oppmerksomheten, en gnagende følelse som det ikke er lett å få tak på. Noe er galt, men i og med at det ikke går an å sette fingeren på det, at det er ikke noe konkret, resulterer i at den ansatte jobber videre i samme tempo.

Gleden over å kunne hjelpe andre, gleden over å ha en meningsfull jobb går over til å bli noe som jeg ikke gleder meg til, men heller noe jeg gruer meg til. Etter lange perioder i dette presset, kneler kroppen under kombinasjonen av et tankefullt sinn og en mer og mer sliten kropp. I og med at et tankefullt sinn eller en uggemagefølelse ikke er grunn nok til å kunne ta en pause eller sykemelde seg fra jobben, holder de fleste ut helt til kroppen også slår seg vrang. Kroppen får en belastningsskade, eller arbeidstakeren er utbrent.

Så blir hun eller han sykemeldt, og i mange tilfeller, langtidssykemeldt. En nyutdannet sykepleier, Elisabeth Risum, som bare har jobbet i ni måneder, merker dette presset allerede. Hun lurte på om hun allerede er utbrent, om hun har valgt feil yrke og om hun allerede må omskolere seg. Hver eneste dag kommer hun i situasjoner hvor hun må bryte med de prinsippene som hun lærte på skolen, fordi i møte med de økonomiske kravene, går de prinsippene som tar hensyn til det menneskelige dukken.

De brukerne som kun skal ha hjelp til medisiner, får ikke den helhetlige omsorgen de har behov for. Jeg har rett og slett ikke tid til å stille spørsmål som ”Hvordan har du det i dag?” Jeg kan ikke risikere å få et svar som tar lang tid å lytte til. At noen lytter til de gamle, er nettopp noe av det noen av brukerne våre trenger. Ved å lytte til dem, gir vi dem omsorg og den stimulansen de trenger i en ellers ensom hverdag. Jeg går ikke fra disse brukerne med en god følelse. Jeg synes ikke jeg utøver god sykepleie. Men hva skal jeg gjøre? (Aftenposten 22.2.2008).

De fleste arbeidstakere får beskjed om å være profesjonelle i jobben. Retningslinjer, lover og regler utarbeides slik at det skal være klart i en hver anledning, hvordan det skal handles. Disse retningslinjene blir en slags bedøvelse for refleksjonsevnen. Retningslinjene forteller hvordan ting skal gjøres, og da blir det ofte vanskelig å tenke utenfor systemet. Det er heller ingen grunn til å tenke selv, utenfor retningslinjene. De økonomiske hensyn må komme først, det er det som er realiteten, den harde virkeligheten. Jobben må gjøres innenfor de reglene som er bestemt av ledelsen. I tvilstilfeller hvor menneskelige hensyn kommer i konflikt med de økonomisk baserte retningslinjene, er det ofte retningslinjene som blir fulgt hvis saken tas opp med overordnede. Ofte orker ikke helsepersonell å ta saken opp fordi økonomiske begrensninger resulterer i et avslag på hjelp til pasienten. Helsearbeideren som ofte befinner seg mellom barken og veden i slike tilfeller, har ofte problemer med å utføre ordre fra høyere hold. Det hender at den ansatte strekker seg for langt i forhold til det de økonomiske rammene strekker til, med det resultat at hun må jobbe enda raskere med andre oppgaver. Det er juridisk korrekt å følge retningslinjer og regler. Å møte et annet menneskes lidelse med omsorg må ofte vike for økonomiske hensyn. Lidelse og smerte kan på vei fra den syke og inn til arbeidstakerens sinn, treffe retningslinjene og ikke mennesket eller dets sinn bak profesjonen. Profesjonaliteten stilles opp som et forsvar mot den empatiske evnen. Det er for mye lidelse å fordøye for den ansatte. Hun er ikke opplært til å takle, ta i mot, fordøye eller rense den andres smerte, derfor er det best å forsvare seg mot den.

En viss distanse er nødvendig for ikke å ta den andres smerte innover seg. Når hun eller han kommer tilbake på jobb etter en sykemelding, gjelder det å være herdet mot lidelsens overveldende hav. Det er tross alt de økonomiske rammene som gjelder i virkeligheten. Egen refleksjon og kritisk tankegang er dermed ikke nødvendig i forhold til å gjennomføre de økonomiske kravene. Jeg er for liten og alene til å kunne gjøre noe med dette store systemet. Det nytter ikke, derfor er det best å bare godta at det bare er sånn. Jeg gjør jobben min og tenker ikke noe mer på det.

Denne intense måten å jobbe på, står i sterk kontrast til et omsorgsyrke hvor det å være tilstede for et annet menneske står i fokus. Hvordan er det mulig å være effektivt tilstede og lytte til et annet menneskes problemer og lidelser hvis arbeideren hele tiden helst skulle vært et annet sted, og ofte faktisk er et annet sted i tankene? Det er umulig. Mangelen på omsorgsfulle mennesker i omsorgsyrene er derfor katastrofal. Målet er å være omsorgsfull, men de økonomiske rammene og presset fra flere kanter gjør at realiteten ikke stemmer overens med de teoretiske målene. De menneskene som har styrke og mykhet nok til å kunne være tilstede og yte omsorg på hensiktsmessig måte i forhold til både økonomi, men først og fremst omsorg, er låst til økonomiske rammer, de er bundet av økonomi, og forhindret fra å gi omsorg. De gir en økonomisk effektiv tilstedeværelse, som noen ganger fremstår som omsorgsfull.

Samtlige ”brukere” hadde opplevd nedverdiggende behandling fra hjelpere (brudd på taushetsplikt, nedlatende kommentarer, likegyldighet, maktmisbruk) eller hjelpebyråkratiet (stadig skifte av hjelpere uten varsel, langsom saksbehandling, manglende oppfølging av regelverket). Jeg tror ikke det er noe spesielt galt med ”systemet” vårt, men jeg tror hjelpere trenger rutiner for stadig å påminnes om at alle ”systemer” uvergelig kan føre til at man opptrer krenkende uten å ville det, uten å innse det. (Schei, 2007: 123).

System som bedøvelse for refleksjon.

Systemene har vi mennesker skapt. Når systemene eller rammene blir for strenge eller for trange, da handler mennesket i forhold til sin opplæring ved å gjøre jobben sin, uten å tenke nærmere over hva de egentlig gjør.

Dette kan undersøkes ved å gå inn på nærmeste sykehjem og spørre om alle de bevegelseshemmede eldre og syke der får hjelp til å gå på toalettet når behovet for dette melder seg. I og med at stramme budsjetter hele tiden er et tema er det dessverre slik at det ikke er nok mennesker på jobb til å rekke over alle som skal på toalettet samtidig. I tvedelingen mellom økonomi og omsorg er det oftest omsorgen som taper. Det stadige økonomiske presset fører til personalmangel, stadig færre ansatte skal produsere mer effektivt. Etter at felles måltider er fortært, må som regel mange på toalettet samtidig. I og med at personalet er så få, blir mange av pasientene utstyrt med bleie fordi førstnevnte ikke har kapasitet til å dekke alle pasientenes behov. Eldre og bevegelseshemmede mennesker må derfor venne seg til å tisse og bæsje i bleie. Dette er praksis. Teorien heter Laveste Effektive Omsorgsnivå. Bakenfor teorien ligger grunnleggende økonomiske krav. Hvordan kan fagpersonell benyttes på en mest mulig effektiv måte, slik at flest mulig får hjelp på kortest mulig tid.

Enhver kritikk av dette systemet blir møtt med økonomiske argumenter. Undersøkelsen er erfaringsmessig sett svært etterprøvbart. De fleste mennesker kjenner eldre som lever med slike forhold. Det er bare å spørre de eldre om det, men det gjør vi ikke. Det moderne menneskets sinn har en motstand mot å reflektere over slike problemstillinger. Tanken om å spørre om slike ting er så frastøtende at de aller fleste ikke gjør det, som regel er det slik at tanken om å spørre ikke engang dukker opp i bevisstheten eller oppmerksomheten. Om forholdene kommer for en dag, forsøkes det etter beste evne å dekke det til med andre forsvarstanker eller økonomiske argumenter. I et logisk økonomisk samfunn finnes det utallige kontradiksjoner, selvmotsigelser hvor menneskelige kvaliteter kommer i strid med økonomiske krav, som beskrevet over. Evnen til å reflektere gjennom dem for å se hvilken konklusjon argumentene bærer i ser på dette stadiet, eller tidsrommet i den vestlige kulturtradisjonen, ut til å være fraværende. For hvis jeg tenker gjennom hva dette innebærer må jeg nødvendigvis skamme meg. Mange av våre eldre mennesker, som var med på å bygge og å forsvare landet, ligger eller befinner seg på sykehjem hvor de får behandling som beskrevet.

Sykehusene behandler de eldre som avfall, mener en bydelsoverlege i Oslo som mener at sykehusene skriver ut eldre syke for raskt. Professor i geriatri ved Ullevål universitetssykehus, Torgeir Bruun Wyller, bekrefter at deler av sykehusene behandler de eldre som avfall. ..Et annet viktig moment er sykehusfinansieringen.

I dag får sykehusene betalt etter antall utskrevne pasienter de har. Det lønner seg derfor å legge en pasient inn flere ganger. (Aftenposten, 31. mars 2008).

Tidligere tok familien vare på de eldre. De lå ofte hjemme mens de var syke og døende, slektninger stelte for dem. Når de døde, vasket og stelte de den døde kroppen, tente lys for dem, våket, bad og sang for dem. I dag overlater vi oftest våre eldre til samfunnet.

Andre pleier og steller for våre eldre som bygget landet, som kjempet for at vår hverdag skulle kunne leves i frihet. Vi som skulle stelt dem har nok med vår egen sorg, vi er ofte overveldet av egen sorg, og har ikke ork til å stelle de døde kroppene.

Hva skjer hvis jeg reflekterer over denne problemstillingen? Det første som skjer er en motstand mot å gå inn i selve problematikken. Økonomiske hensyn må komme først. Hvis produktet ikke er effektivt og lønnsomt, så er det heller ikke attraktivt. Jeg har ikke noe annet valg enn å følge de reglene og økonomiske retningslinjene som gjelder. Skulle jeg, som ansatt, stå opp mot min overordnede og fortelle at jeg ikke orker dette presset mer? Da risikerer jeg å miste jobben. Sjefen vil si at det er min utfordring å være rustet til å takle jobben min, hvis jeg ikke kan det, må jeg kanskje finne noe annet å gjøre. Det skal stort mot til å si i mot den som har makt.

Der hvor økonomiske krav møter mennesker som trenger hjelp er det et hav av oppgitte, nedbrutte og fortvilede mennesker. Mange tenker at det er ikke deres jobb å tenke på det. Andre må ta seg av det, jeg har ikke kompetanse til å uttale meg om det. Jeg gjør bare jobben min, jeg har regler å forholde meg til. Jeg er bare et lite menneske i et stort system, det er for komplisert og innviklet til at jeg kan gjøre noe med det. Jeg kan stå fram på nyhetene og fortelle om de uverdige forhold som mange eldre og andre pasienter lever under, men det blir ingen diskusjon om det. Det er ikke populært. Helsearbeidere har dessuten taushetsplikt. Flertallet vil ikke snakke om det, og flertallet bestemmer hva vi skal snakke om, det er demokrati. Flertallet er rammet av den borgerlige kulde, en ubetenksomhet som de ikke vet om, en kulde som det menneskelig sett koster for mye å ta fatt på. Media tar opp problemet i helsesektoren, men det vinkles som regel over på økonomi og organisasjon. Hvem kan lastes for helse-Norges pengeforbruk, hvordan kan organisasjonen effektiviseres? Hvorfor er vi ikke like effektive som Finland, for eksempel. Så følger det en enorm økonomidebatt med krav om at en leder som ikke har fulgt reglene må gå fra sin stilling.

Hva er det som gjør at vårt moderne samfunn og dets medlemmer som oftest ikke kan vinkle problemstillinger fra andre sider enn den økonomiske? Hvis jeg ser nærmere på spørsmålet om hva som skjer når jeg tenker over at de eldre, de eldre som forsvarte og bygget landet vårt, de eldre som oppdro oss, må lære seg til å tisse og bæsje i en bleie på grunn av pengemessige hensyn, så kommer svaret ganske fort hvis jeg tillater spørsmålet adgang bak det økonomiske argumentet. Jeg skammer meg. Dypt og inderlig. Det gjør vondt. Jeg får vondt på et ikke-lokalisert sted. Smerten er heller ikke mulig å konkretisere med treffende og beskrivende ord. Jeg vil si at jeg får vondt i hjertet. Håpløsheten tar tak i meg, og jeg blir grepet av sorg, mismot og skam. Er det slik samfunnet og vi mennesker vil behandle våre medmennesker? Er det slik jeg vil bli behandlet selv? Ville jeg hatt styrke nok til å protestere hvis jeg kom til å bli behandlet slik, eller ville jeg finne meg i det fordi jeg var gammel og syk, og derfor ikke til nytte for medmennesker og samfunnet lenger? Hvordan ville det bli hvis jeg som privatperson tok mer ansvar for mine familiemedlemmer og nærmeste?

Men jeg kan ikke slutte i jobben min for å stelle for mine gamle foreldre? Da ville jeg ikke ha økonomi til å betale lånet på eiendelene mine, huset, bilen, hytta, båten og så videre. Det blir en nytteløs diskusjon, derfor er det best å ikke tenke på det. Det er bare slik det er.

Økonomien styrer mine empatiske evner, hvis jeg skulle la mine empatiske evner styre, ville jeg måtte endre livet mitt radikalt. Jeg måtte selge huset og kjøpe et mye mindre ett. Jeg måtte kanskje få en mindre krevende jobb, det vil si jeg måtte oppgi min karriere. Er jeg villig til det? Kravene fra private mot det offentlige har stadig blitt høyere de siste 150 årene. ”At jeg har rettigheter og det offentlige et ansvar for å innfri dem, er blitt grunnleggende del av folks tenkning.” (Schei, 2007: 139).

Rema 1000 har en reklamekampanje gående hvor de sier at det enkle er ofte det beste. I denne økonomibaserte moderne vestlige verden blir det enkle også som oftest det vanskeligste. Skulle jeg, som moderne, vestlig individ slippe mine materielle utsikter, både karriere og penger, for å stelle for syke og gamle, blir jeg mindre verdifull for samfunnet. Samfunnet skiller ikke mellom menneskeverd som sådant og menneskeverd i forhold til å være en nyttig samfunnsborger. De menneskene som jobber utenfor familien eller hjemmet er mer verdifulle for samfunnet enn de menneskene som jobber for et fellesskap i familien. I en økonomibasert tilværelse er verdien av mennesket først og fremst koblet mot hva slags nytte personen kan gjøre for seg. Verdien av et menneske likestilles som regel med hvor mye økonomiske resurser det har, og også hvor stor markedsverdien til vedkommende er.

En statsminister har lettere for å få en operasjon enn for eksempel et menneske med store alkoholproblemer. Samfunnet, fellesskapet, kommunen og næringslivet, kort sagt de som sitter med makten, og de fleste individer, vil at jeg skal produsere mest mulig penger slik at vi kan vinne i konkurransen om å bli best og størst raskest mulig. Menneskeverd er i praksis ikke rettet mot menneskeverd som sådant, men som menneskeverd i form av hvor mye penger jeg produserer for fellesskapet og ikke minst hvor mye penger jeg produserer for meg selv.

Her viser jeg hvordan økonomiske hensyn styrer det moderne menneskets empatiske evner. Er det det eneste problemet som rammer menneskeligheten vår i denne sammenhengen?

Er det mer? Ja det er mer. Ofte har arbeidstakeren minst et trippelpress på seg selv. Det er minst tre press på egen person som konstant tyner det moderne mennesket. Den overordnede har økonomisk press på den ansatte til enhver tid. Den ansatte har dårlig samvittighet overfor både sjefen og sine pasienter, samtidig. I tillegg kan hun ikke slutte i jobben fordi hun har et avhengighetsforhold til lønnen hun får. Den skal dekke opp alle de økonomiske forpliktelsene hun har i privatlivet sitt. Disse forholdene gjelder selvfølgelig ikke bare for de arbeidstakere som jobber direkte med pasienter, men også deres ledere som igjen har forpliktelser overfor sine ledere igjen. Det største ansvaret og den laveste lønnen har sykepleiere, hjelpepleiere, vernepleiere, miljøarbeidere, assistenter og andre personer i liknende stillinger. De har det største ansvaret fordi det er de som må utføre de utarbeidede teoriene i praksis. De må gjennomføre praktisk sett. De må se pasienten inn i øynene og vite at det ikke er nok penger til at han eller hun kan få den omsorg som hun eller han egentlig trenger.

Hvor lenge holder hun ut i dette presset? De fleste blir sykemeldte i perioder. Ville en sosiologisk undersøkelse avdekke at trivselen er så dårlig at arbeidsgiver må reagere? Hvert år sendes det ut medarbeiderundersøkelser og alle blir innkalt til medarbeidersamtaler. Ingen av disse undersøkelsene avdekker særlig stor grad av mistriivsel. Statistisk årbok for 2007 viser at tallene for sykemelding i helsesektoren har ligget omtrent på det samme tallet, 6,9% siden år 2000. Forholdene er helt normale. Sosiologiske undersøkelser vil vise at alt er normalt. De ansatte er slitne, men kan ikke si det til overordnede fordi denne som oftest har økonomiske hensyn som første prioritet for sitt arbeid, derfor vil sjefen som regel forsøke å overtale den ansatte til å jobbe litt mer, og gjerne mer effektivt. Den ansatte tør ikke si i mot. Hun er redd for å miste jobben sin, eller ikke få nok tillit fra overordnede. Den ansatte kommer uansett som oftest til kort hvis hun ikke er usedvanlig trygg på egen situasjon, og har en god sak. I møte med sjefen blir ofte menneskelige hensyn nedgradert i forhold til økonomiske krav.

Lederen er i tillegg som oftest mer tilbøyelig til å ville rette seg etter krav fra sin egen overordnede enn å kjempe for sine underordnedes sak. En arbeidstaker som gjør en lederkarriere, som stiger i gradene glemmer ofte fort hvordan forholdene var i sin forrige jobb. Kravene fra egen leder prioriteres som regel ubetenksomt høyere enn kravene fra underordnede.

Så ille kan det vel ikke være, vil de fleste si, og de sier det når jeg fremstiller saken på denne måten. Ofte forsvarer mennesker seg med at vi tross alt gjør vi det beste vi kan ut i fra de forutsetningene vi har. Det er sant. Det finnes en fantastisk evne til å se det positive, de fleste har denne evnen. De fleste gjør det beste de kan ut i fra sin situasjon. Problemet er at disse forholdene har vart så lenge at vi er blitt vant til dem. Det er normalt at vi blir slitne og utbrente i jobben, det er normalt å ikke glede seg til å gå på jobb, det er normalt å glede seg til helg, ferie og pensjonsalder og det er normalt å bli syk og gammel.

Adorno mente at det er vanskelig å lage teorier ut i fra sosiologiske undersøkelser på grunn av forhold som viser seg i det foregående. Folk tør ikke si i fra om egentlig situasjon av frykt for å miste jobben eller anseelsen i forhold til overordnede. Frykten for å si i fra er ofte skjult bak ubetenksomheten slik at den ikke engang kommer opp til overflaten av sinnet slik at det dukker opp tanker om det kritikkverdige i egen jobbsituasjon. Sosiologiske undersøkelser skal gjerne vise fakta slik at det kan lages teorier på erfaringsbasert materiale. Dataene som samles fra undersøkelsene er ikke de egentlige fakta, men fakta sett innenfor et økonomisk system. Det økonomiske systemet har vart så lenge at det mer og mer er basis for den menneskelige tilværelsen. Menneskene tror at økonomien bærer den menneskelige tilværelsen. Adorno mener derfor at teorier ikke kan utarbeides fra data fordi dataene kommer fra et fordreid samfunn. Data som er samlet inn fra et forstyrret samfunn som er basert på økonomiske systemer, kan ikke gi et riktig grunnlag for teoridannelse. Teoriene må derfor bygges på teori. Thomas Krogh kritiserer Adorno på dette og sier at:

Eiendommelig nok synes altså Adorno å ha sluttet fra datas teoriavhengighet til teoriens datauavhengighet. Eller mer presist, istedenfor å si at datas teoriavhengighet viser teoriens primat i samfunnsvitenskap, slik at vi kunne fastslå:

Uten teori ingen data, og at det følgelig ikke finnes noen prøving av teorien overfor helt teoriuavhengige fakta, fokuserer Adorno på datas *samfunnsavhengighet* og erklærer dem derfor som *irrelevante* for prøving av teorier, fordi samfunnet er så fremmedgjort. Dette synes meg ganske enkelt som en eklatant sammenblanding. (Krogh, 1991: 161).

Krogh mener at Adorno blander sammen en berettiget uvilje mot å redusere teoretiske setninger til setninger om observasjon og en motforestilling om å bygge teori på data fra forgiftede kilder. ”Men respondentenes inkompetanse har vel intet å gjøre med graden av informasjon som data fra undersøkelser av disse respondentene gir?” (Krogh, 1991: 161). Krogh mener at samfunnsvitenskapelige metoder må være grunnlag nok for å kunne lage teorier.

Hvis ikke teorier skulle kunne bygges på erfaringsbaserte data fra den sosiale virkeligheten slik mennesker selv svarer på i undersøkelser, hvordan skal erfaringsbaserte undersøkelser foregå da? Teorier må kunne bygges på erfaringsbaserte data fra den sosiale virkeligheten slik mennesker svarer på i undersøkelser.

Er vi inkompetente i forhold til å svare på spørsmål om livet og jobben vår? Mener Krogh at vi er inkompetente, men at teorier uansett må bygges på dataene likevel? Han svarer ikke direkte på dette spørsmålet, men det er tydelig at han mener at data fra personene som svarer på undersøkelsene gir en grad av informasjon. Det er uklart eller mangetydig for meg hva han mener med dette. Om Adorno skriver han:

Hovedtanken synes å være at verden er så fremmedgjort, hørernes reaksjoner så fetisjerte, at verken disse reaksjonene selv, eller data som bygger på registrering av dem, forteller noe avgjørende om den sosiale virkeligheten. Den er bare tilgjengelig gjennom teori. Vi støter mot den empiriske forsknings grenser. (Krogh, 1991: 161).

Mener Adorno at folk flest er inkompetente til å svare på spørsmål om egen virkelighet? Det sannsynlige er at Adorno mener de aller fleste av oss ikke er kompetente til å svare på spørsmål om vår egen virkelighet. Er han arrogant? Det kan oppfattes og kjennes ut som arrogant å bli anklaget for å være inkompetent til å svare på ting i forhold til min egen virkelighet.

Hvordan skal jeg som individ forholde meg til dette? Hvilken utdanning, oppdragelse har jeg fått som gjør meg i stand til å reflektere overfor dette? Hvordan skal jeg forsvare meg, eller kunne tørre å åpne meg for at Adornos kritikk kan være riktig? For å gi et svar på dette vil jeg først gå tilbake til begynnelsen av tenkningens historie.

Antigone.

Før økonomitenkningen satte sitt grunnleggende preg på tilværelsen og før maktens sentrum bestod av så mange. For omtrent 2500 år siden skrev Sofokles tragedien om Ødipus, om hans tunge skjebne. Jon Fosse har bearbeidet trilogien for teater, og her beskriver jeg kort hvordan det blir fremstilt på det norske teateret våren 2008. Antigone var Ødipus' egen datter og søster, siden hans tunge skjebne var å drepe sin far og gifte seg med sin mor.

Antigone lovet sin bror at hun skulle begrave ham hvis han døde i slaget mot deres felles bror. Ødipus' sønner drepte hverandre i et slag om Theben og kongetittelen. Den etterfølgende kongen bestemte at den broren som Antigone hadde gitt sitt løfte til, ikke skulle begraves siden han hadde angrepet byen og dets folk. Liket skulle ligge på åpen mark slik at fugler og insekter kunne fortære det. Den som forsøkte å begrave ham, ville måtte dø. Antigone stod ved sitt løfte og begravet sin bror med sine egne hender. Da kongen forhørte henne, hadde hun alle muligheter til å argumentere seg ut av sin ventende dødsstraff. Hun sto ved sitt ord. Hun mente at løftet hun holdt hedret de evige gudommelige lovene i tillegg til løftet til broren. Kongens kortvarige makt var mindre verd for henne enn de evige lovene fra gudene. Hun mente at hun hedret både de levende og de døde ved å holde sitt løfte. Folket i Theben støttet henne, men kongen kunne ikke klare å bøye sin makt før det uopprettelige var skjedd. Antigone døde med sin viten om at hun hedret sin døde familie. Hun visste at hun handlet riktig, og hele folket støttet henne. Hvordan kunne hun vite det?

Antigone avla et enkelt løfte, hun sto ved sitt løfte selv om det kostet henne livet. Det krever stort mot for å gjennomføre det hun gjorde. Et løfte som ble basert på evige lover, hevet over det korte menneskelivet til et større perspektiv, men i tillegg til å love så holdt hun sitt løfte. Hvor ofte ser vi slike eksempler i dag? Når ser vi eksempler på noen som har så vidt perspektiv at de makter å sette seg selv inn i en større sammenheng enn sitt eget individ? Hun lot menneskeverdet komme før hensynet til makten, til kongen og de rådende reglene. Hva er viktigst og mest grunnleggende av menneskeverd og makt/økonomi?

Svaret er opplagt, teorien er opplagt i utgangspunktet, men gjennomføringen av det helt opplagte svaret er vi som samfunn og mennesker lenger og lenger unna. Selve ordene på papiret ser enkle ut. Hun sto ved sitt løfte, hun sto for sitt ord. Det ser enkelt ut, nesten naivt enkelt. Teorien er så enkel at den ut i fra den enkelheten må være enkel å utføre i praksis. Gjennomfører vi vestlige mennesker denne teorien i praksis? Står vi for vårt ord, holder vi våre løfter? Som oftest er svaret nei, eller svaret kan være at vi holder våre løfter hvis det lønner seg, økonomisk eller egoistisk sett. Alle de nevnte undersøkelsene ovenfor viser at vi ikke gjennomfører. Dagens nyheter inneholder hver dag historier om ledere som ikke gjennomfører firmaets retningslinjer eller visjoner. Selv om vi ikke gjennomfører så tror vi at vi gjør det. Troen på at det gjennomføres er så sterk at selv om vi faktisk gjør det motsatte av det vi tror at vi gjør, så tror vi ikke på det. Viljen til å tro på det, styrken til å tro, motet til å kunne se sannheten om oss selv i øynene er ikke tilstede.

Fortsatt elsker vi filmer og andre historier om helter som ofrer seg og som, selv om de kan tape alt, vinner alt. Helter som kjemper for en noe som er større enn dem selv, som er større enn individet. Slike historier blir sett på som eventyr, som utopi, for i den virkelige verden må vi overholde budsjettene, både de personlige og de offentlige sådanne. Adorno hevder at idealene som vi ser opp til er uoppnåelige, og at økonomiske mål er utopiske. Spørsmålet blir hvilken virkelighetsoppfatning som egentlig er utopisk. Jeg skal se nærmere på dette spørsmålet i kapitlene som kommer.

I Jon Fosses bearbeidelse av Sofokles' tragedie lover altså Antigone sin bror at hun skal begrave ham. I den originale teksten lover hun ham ingenting. Det er en selvfølge for henne at hun jordfester sin bror. Hun vet at det er hennes plikt. Hun vet det av seg selv, fordi hun har et større tids- og eksistens-perspektiv enn en konges makt og kortvarige liv. Krever et moderne publikum mer forklaring på hvordan hun kunne jordfeste sin bror? Jeg tror det blir uforståelig for mange hvis hun ikke hadde et løfte hun burde holde. Hva krever en slik gjennomføring av det moderne vestlige mennesket? Hva krevde den av Antigone? Er det vanskeligere å gjennomføre idealene i dag enn det var for 2500 år siden? Sofokles skrev nok dette stykket med en hensikt om å ville inspirere til et slikt storsinn som Antigone hadde. Tilstedeværelsen av mennesker som Antigone i den menneskelige historiske virkeligheten er få. Hvorfor er det ikke flere?

Antigone tok et standpunkt, et valg som hun hadde styrke nok til å gjennomføre og stå for. Det er noe i meg som svulmer når jeg ser og leser historien om Antigone. Noe, ikke helt definerbart, som slags lengsel som næres eller inspireres, en higen etter å overskride meg selv, mitt lille egosentrerte, perspektivløse liv, slik at jeg kan se gjennom min egen tilværelse og bli en del av hele historien og perspektivet. Å bli større enn meg selv. Hun tapte alt, men vant samtidig alt. Sofokles' historie inspirerer fremdeles etter 2500 år. I dagens praksis er det historier om selvmordsbombere som kan minne om dette. En stor forskjell er det imidlertid på disse to måtene å stå for sitt valg på. Antigone gikk i døden med glede for å ære levende og døde, mens selvmordsbombere går i døden med den hensikt å skade og drepe andre mennesker fordi de ikke har samme oppfatning av virkeligheten som dem.

Dagens samfunn reflekterer ut i fra de undersøkelsene jeg har beskrevet i dette kapitlet, hvordan kulden som Adorno beskriver, fremdeles er uoppmerksom på seg selv. De menneskeskapte tankesystemene, som økonomi, begrenser, manipulerer og hemmer selvstendig tankegang. Hvor kommer denne kulden fra? Hvordan har den oppstått, og hvordan kan den ha utviklet seg videre? I neste kapittel skal jeg se på dette ved å se hvordan tidligere tenkere som Platon og Aristoteles tenkte, og hvordan det har påvirket ettertidens mennesker.

Kapittel 3: Kuldens opphav.

De første kapitlene viser hvordan kulden i det menneskelige sinnet projiseres ut mot såkalte fiender eller mennesker vi ikke liker, mot de andre, mot våre medmennesker. Uten egentlig å ville det, uten å tenke grundig over hva slags handlinger som følger av tenkemåte eller teorier, utfører vi handlinger som nedverdiger vår felles menneskelighet. I kriger som under 2. verdenskrig, blir fienden betraktet som noe dyrisk, unyttig og skittent for at mennesket skal lære å avsky ham. I dagens Norge blir syke ofte ubetenksomt, betraktet som svake, unyttige og mindre verdt som samfunnsmedlemmer og mennesker. Dette er ikke den offentlige holdningen, holdninger som ville vist seg i sosiologiske undersøkelser, dette er kuldeforårsakede holdninger, altså holdninger som vi ikke er klar over at vi handler i forhold til. Handlingene, som beskrevet i kapittel to, viser hvordan ubetenksomheten eller kulden forhindrer direkte kontakt mellom tanke og handling i praktisk sammenheng. Tenkt tanke og faktisk handling henger ikke automatisk sammen. Det jeg tenker omsettes altså ikke automatisk ut i handling. Det automatiske ser ut til å være en ubetenksom forbindelse mellom forestillinger om hva vi gjør og handlinger som ofte er i motsetning til disse. Jeg forestiller meg at jeg handler på en bestemt måte, men objektive fakta viser at jeg ofte gjør det motsatte av hva mine forestillinger er. De fleste mennesker tenker ikke over om forbindelsen mellom tanke og handling henger sammen. Oftest tar vi det for gitt at vi tenker gjennom handlinger som utføres. Vi har som regel en oppfatning av hvordan vi oppfører oss, og dermed tror de fleste at de gjennomfører en slik oppfatning i praksis. Ofte er det ikke slik.

Hvis vi visste at tanke og praksis ikke automatisk henger sammen, kunne vi valgt ut i fra denne visdommen eller kunnskapen om det. Vi kunne ta høyde for denne utfordringen i det menneskelige sinnet og dermed hatt et bedre grunnlag for reelt samarbeid mellom mennesker. Samfunnet og enkeltmennesker oppfører seg derimot som om denne forbindelsen er på plass, og dermed har vi mennesker en forestilling om hvordan samfunnet og dets medlemmer har det. Når det foretas undersøkelser innenfor denne forestillingen om hvordan vi tror at vi har det, gir dette et uriktig bilde av virkeligheten. Denne forestillingen er i motsetning til hvordan det egentlig er. Freud påpekte i sin tid ubehaget i kulturen, men Adorno mener at forholdene har forverret seg siden.

En kan snakke om menneskehetens klaustrofobi i den administrerte verden, om en følelse av å bli innestengt i et grundig sosialisert, tettvevd nettliknende samfunn. Jo tettere veven er, jo mer vil en rømme fra det, mens akkurat dens tette vev er det som forhindrer unnslippelse. (Adorno, 2005, s. 193, min oversettelse).

Et sykelig samfunn ville unektelig legge stort press på menneskene i det. Har vi muligheten til å merke det hvis vi lever i et sykt samfunn? Filosofen C.Fred Alford gir hele det amerikanske samfunnet en borderline diagnose, en freudiansk diagnose som vanligvis gis til enkeltmennesker. Det er en tilstand hvor verden fortøner seg i sorte og hvite nyanser, hvor det er en enten-eller mentalitet. (Alford, 2005: 16). Han har dybdeintervjuet 62 amerikanske mennesker med henblikk på å kartlegge hva de legger i begrepet "frihet". De aller fleste svarte at penger og makt er de to viktigste faktorene i forhold til om et menneske skal kunne ha frihet. Enten så har jeg penger og/eller makt, eller jeg har det ikke. Hvis jeg ikke har det, kan jeg aldri bli fri. Terskelen for å være misfornøyd med livet blir veldig lav. Nære menneskelige relasjoner, samarbeid og lek blir borte i et samfunn hvor penger og makt er grunnlaget for om jeg har et vellykket liv. "Er det "sunt" å tilpasse seg et "sykt samfunn"?" (Adorno et al, 1977, s. XXIV). Den menneskelige rasjonalitet har utviklet seg fra vår dyriske naturs opprinnelse, og er på vei mot en humanitet hevder Adorno:

Rovdyr er sultne; spranget mot offeret er vanskelig, ofte farlig. Dyret er vekket i det, men trenger ytterligere impuls. Denne fusjonerer seg med ulyst mot hungeren og raseri mot offeret, hvis uttrykk igjen hensiktsmessig skremmer og lammer. Gjennom framskritt mot humanitet blir det rasjonalisert gjennom projeksjon. Det rasjonelle dyr,... (Adorno, 1966, s. 31, min oversettelse).

Adorno hevder her at mennesket fra sin opprinnelse som dyr, utvikler seg mot en humanitet, og at rovdyrrasjonaliteten projiseres ut som måten mennesket både tenker og oppfører seg på.

Det er imponerende å se hvordan et rovdyr kaster seg over sitt bytte. En løve, tiger eller et annet rovdyr angriper et hjortedyr på flukt. Rovdyret i byksende sprang som hiver seg over sitt bytte med voldsomt raseri, de store rovdyrklørne synker dypt inn i kjøttet på hjortedyret, og måltidet er sikret. Ofte ser vi hvordan dyret er oppmerksom på omgivelsene rundt seg mens det glupsk fortærer byttet. Blodet spruter, innvoller, sener og muskler dras fra hverandre og forsvinner inn i dyrets gap.

Det forsvarer sitt bytte overfor enhver konkurrent, og er ikke villig til å dele med andre, unntatt hvis fangsten er beregnet på den nærmeste familien. Et rovdyr gjør instinktivt det riktige i forhold til å overleve. Når vi mennesker ser hvordan rovdyrene griper sitt bytte blir vi ofte imponert over den råheten og kraften som ligger i det. Tanken på om dyret oppfører seg riktig eller galt er kanskje ikke så ofte tilstede i det menneskelige sinn som reflekterer over dette. Hvis vi tenker over det, vil vi som regel komme fram til at det ikke finnes onde eller slemme dyr. De handler instinktivt i forhold til overlevelse. Om dyret handler riktig eller galt blir en blindvei for tanken. De fleste ville være enige i at naturen er et helt perfekt system som fungerer slik som det skal.

Adorno mener at mennesket oppfører seg på samme måte når det tenker. Det kan virke som en hard påstand Adorno kommer med her. Menneskelig tenkning har sin opprinnelse i et rovdyrs instinktive raseri mot sitt bytte. Dette er ikke lett å tillate en slik tanke adgang til mitt sinn. Motstanden mot å i det hele tatt overveie om noe av det kan stemme er stor, helst vil jeg bare avfeie det hele som nonsens, og komme meg videre til uttalelser som er mer fordøyelige for sinnet. Vårt menneskelige sinns forsvar er formidabelt. Det vestlige mennesket som er oppdratt med en tro på den uovertrufne fornuft kan vanskelig se at Adorno har rett i dette. Fornuften er nettopp det som skiller mennesket fra dyrene og den øvrige naturen. Mennesker er ikke dyr, de har ikke dyriske sider. Mennesker har fornuft og kan tenke gjennom sin egen eksistens, og derfor er de helt annerledes enn dyrene og naturen for øvrig. Likevel sier Adorno at mennesket er et rasjonelt dyr. Hvordan kan han mene dette? Har han rett i sin påstand? For å svare på dette velger jeg å gå tilbake til den vestlige tenkningens opprinnelse.

Fra begynnelsen.

I vestlig tenketradisjon er det blitt lagt vekt på at kroppen er som et fengsel for sjelen eller sinnet. Platon var en idealistisk tenker som har hatt stor innvirkning på den vestlige tradisjonens tenkning. Han mente at målet for mennesket lå utenfor dets rekkevidde, men kunne likevel anes ved iherdig kultivering eller trening av kropp og sjel. De gudommelige ideene var perfekte, mens mennesket var kun en kopi av disse ideene. Menneskeligheten hindres i å se sitt sanne potensial som ligger utenfor det selv. Utdannelse bør derfor ta sikte på en trening som gjør sinnet eller sjelen i stand til å få kontroll over kroppen. Den fullkomne verden er i Platons idealisme utenfor den jordiske og menneskelige rekkevidde. Bare ideenes verden er fullkommen.

Den menneskelige forståelse er ufullkommen og den menneskelige kropp er som et fengsel. Sannheten blir at mennesket er verdiløst i forhold til det perfekte. Det optimale menneskelige mål er å leve så tett opp til ideenes verden som mulig, slik at det oppnås en viten om denne og samtidig en kunnskap om den menneskelige utilstrekkelighet. Kunnskap og erkjennelse om dette oppnås gjennom utdanning. Gjennom trening kan en gjennomgående spenst oppnås, både i kroppen og dermed også i sjelen slik at grunnlaget for erkjennelse av de evige ideene er grunnlagt. I denne tankegangen legges grunnlaget for at det ideelle ligger utenfor menneskets rekkevidde. Det ideelle er uopnåelig, men menneskets kropp og sjel kan kultiveres på en slik måte at selv om ikke en total oppnåelse kan realiseres, så kan dette idealet anes. Den ideelle tankegangen bygger dermed på en viten om at den menneskelige kropp og jorden som det bor på, er mindre verdifull i forhold til det ideelle.

Dialektikken i Platons dialoger legger grunnlaget for en positiv, sikker vitenskap. Via Sokrates forstod Platon at kunnskapen, vitenen (gresk: episteme) var lite kartlagt. Målet med dialogene var å diskutere seg fram til noe som positivt kunne defineres og beskrives med ord. Ved å definere begreper og ord som ”sannhet”, ”rettferdighet”, ”vennskap”, og ”kjærlighet” ville han legge grunnlaget for en god dialog og sikker viten. Ved å ha sikker viten om hva forskjellige begreper betyr, er det ikke rom for misforståelser. Ved sin store omsorg for menneskene ville kanskje Platon, som en god far, beskytte innbyggerne mot uvitenhet som kunne føre til lidelse, smerte og død.

Aristoteles mente at den gylne middelvei var den beste løsningen. Ikke for mye, ikke for lite, men akkurat passe:

Det er for eksempel mulig både å føle frykt og tillit og begjær og raseri og medlidenhet og i det hele tatt føle nytelse og smerte, både altfor mye og altfor lite, og i begge tilfeller ikke bra. Men å føle disse ting når man bør, i de riktige situasjoner, overfor de rette mennesker, av de riktige beveggrunner og slik som man bør, det er både midten og best, og det er nettopp dette som er dyd. (Aristoteles, 1999: 31).

Ved å øve opp kropp og sinn til å reagere riktig i forhold til situasjonen, uansett om den kan være ulik fra gang til gang, kan den gylne middelvei oppnås.

Mennesket bør søke den motsatte kvaliteten av sin følelse, hvis jeg er sint bør jeg strebe mot å bli glad, mens hvis jeg er for glad, bør jeg strebe mot å bli sint, og på denne måten bryner jeg meg mot karakterens eller følelsens ytterkanter slik at det blir mulig å få et avbalansert og klokt forhold til mine følelser.

Aristoteles sier om de kloke at de er både kløktige og slu, men hvis målet er edelt kan kvaliteten brukes klokt. ”Klokskap er ikke det samme som denne evnen, men den finnes ikke uten denne evnen. Dette sjelens øye får ikke sin holdning uten dyd, som vi allerede har sagt og som er tydelig nok.” (Aristoteles, 1999: 125). Hos Aristoteles er det mulig å bli et godt menneske gjennom å øve seg på å bli dydig slik at mennesket kan reagere riktig i forhold til alle typer situasjoner det kommer opp i. En praktisk klokskap, eller praktisk viten (gresk: fronesis) som kombinerer teoretisk kunnskap med praktisk gjennomføring. Det som forbinder tanken eller teorien og praktisk gjennomføring hos Aristoteles er øvelse. Det er ikke mulig å oppnå denne praktiske klokskapen uten også å se at alle de menneskelige dydene kan brukes til å nedverdige andre mennesker og seg selv. Øvelse gjør mester hos Aristoteles. Bare en dugelig mann kan se forskjellen på kløktighet og sluhet, og se når det er hensiktsmessig å bruke de to kvalitetene.

Oppdragelse – langt perspektiv.

Foreldre tenker ofte slik som Platon i forhold til sine barn. Vi vil lære barna våre alt om hvordan verden er, slik at de skal slippe å skade seg både på kropp og sinn. Ved å forklare dem hva og hvordan alt er, slik at de ikke behøver å erfare det selv, gir vi dem anledning til å handle på bakgrunn eller på grunnlag av andres erfaring. Hvis du gjør som jeg sier, da slipper du å få det vondt og vanskelig. Jeg har levd lenge og har god erfaring, lær av meg, så slipper du å erfare det vonde selv. Ikke diskuter og krangle med andre, det blir det bråk og i ytterste konsekvens krig. Hvis du diskuterer er du vanskelig å ha med å gjøre. Uenighet fører til uvennskap. Det er best å være enig. Vi samarbeider mot en felles visjon som alle er enige i.

Det er kanskje en naturlig type omsorg, et slags beskyttelsesinstinkt som gjør at vi mennesker gjerne vil beskytte barna våre og våre kjæreste og nærmeste mot all fare og smerte. Denne beskyttelsen mot fare innebærer også en beskyttelse mot egen erfaring og dermed en beskyttelse mot menneskelig utvikling. Grunnlaget for å gjøre egne erfaringer blir borte.

Det er ikke nødvendig å erfare problemer og utfordringer selv fordi medmennesker og samfunnet rundt oss forteller oss hva løsningen er. Vi vet dermed ofte med sikkerhet at diskusjoner fører til krangler og at det er uønsket. Vi vet det med sikkerhet fordi vi hører det fra mennesker som vi stoler på. Det er ikke bare frykten for krangel og bråk som holder oss borte fra konstruktive diskusjoner, men også det at vi vet så godt at det ikke fører til noe, derfor er det unødvendig å starte noe som kan ende i opphetede diskusjoner og krangler. Det fører sjelden til noe konstruktivt. Vi holder barna våre unna bråk fordi det kan føre til uønskede situasjoner, og det er utrygt og farlig. Derfor ønsker de fleste å beskytte sine nærmeste så mye som mulig fra å gjøre egne erfaringer i forhold til diskusjoner. Å kunne diskutere på en god og konstruktiv måte selv om deltakerne skulle bli engasjerte og uenige, blir dermed en glemt kunst.

Aristoteles mente at vi måtte trene og øve på å bli gode mennesker slik at vi oppnådde klokskap og kunne vurdere hvordan det skulle handles hensiktsmessig i forhold til enhver situasjon som oppstod. Øvelsen ville gjøre mennesket i stand til å bryne seg på sine egne kvaliteter for å få kontroll over dem, og komme fram til at den gylne middelvei var det beste. I dag misforstår mennesket uttrykket fordi det ikke lenger har behov for dugelighet i den forstand som Aristoteles mente. Aristoteles mente at det var nødvendig å få kontroll over de menneskelige kvalitetene og at det måtte øves mye for å oppnå denne dyktigheten. I og med at det moderne mennesket ikke har sett nytten og effektiviteten av å øve opp det menneskelige sinnet på denne måten, misforstår vi den gylne middelvei. Mennesker i dag sier at den gylne middelvei er best, de sier ordene, men vi gjør ikke erfaringen selv. Noen har gjort det for oss. Vi har sett hvordan folk har gjort feil før, derfor er det ikke nødvendig at vi gjør de samme feilene om igjen. Vi tror at teoretisk lærdom kan gi oss praktisk viten. La meg vise mer av hvordan vår tenketradisjon har gjort dette mulig.

Det menneskelige er å tenke.

Adorno anklager det vestlige subjektet for å ha en rovdyrliknende hjerne som nevnt tidligere. Når vi tenker, griper vi fatt i den første tanken som kommer for deretter å tro at den er noe, at det ligger en nødvendighet i å la sinnet gripe tanken for å forstå den. Å tenke er å identifisere noe, det er å klassifisere, å sortere og å finne fram til essensen i ting, sette navn på det og dermed forstå hva det er. Hjernen produserer tanker hele tiden, ustoppelig.

Det er hjernens oppgave, dens natur. Å tenke er å gripe fatt i disse tankene, og tro at de er virkelige, er det mest naturlige og dermed det letteste å gjøre. Jeg tenker, altså er jeg, tenker vi i Descartes' tradisjon. Den menneskelige eksistens er først og fremst forbundet med å tenke. Det er et sikkert utgangspunkt for kunnskap. Etter påvirkning fra Platon og Aristoteles hadde det utviklet seg en viten om at sansene er ikke til å stole på. De tilhører kroppen, og bør kontrolleres slik at de ikke får kontroll over fornuften.

Descartes forteller i sine meditasjoner at sansene ofte hadde lurt ham. Å stole på sansene innebar derfor stor risiko for å bli lurt, og det var bedre å bygge teorier og vitenskap ut i fra tankene som grunnlag. (Descartes, 1980). Å ta hensyn til kroppsbaserte sanser og følelser ble unødvendig og uvitenskapelig. Dermed forsvant grunnen til å øve på å forsøke å kontrollere eller undertrykke følelsene. Å være dydig eller dugelig i det gjeldende øyeblikk ble ikke lenger like aktuelt fordi følelser er uberegnelige og derfor ikke kan tas med i vitenskapelige beregninger. Oppøve dyktighet i forhold til å kultivere eller styre følelser var ikke lenger nødvendig for å oppnå kunnskap. Tanken kunne dermed klare seg uten de ustabile kroppslig baserte kvalitetene. Dermed forsvant også behovet for den empatiske evnen. Følelser og sanselighet ble ryddet ut av profesjonelle sammenhenger. Kropp og sjel eller sinn ble totalt skilt fra hverandre i vestlig tenkning og vitenskap.

Jeg tenker, altså er jeg. Denne setningen innebærer noe annet i tillegg til selve uttalelsen. Den sier også at hvis mennesket ikke tenker, så er det ikke. Herav trekker den vestlige tradisjonen konklusjonen om at det å være menneske er å tenke. Tankene, fornuften og størrelsen på hjernen er det som skiller mennesket fra dyrene. Den uovertrufne menneskelige hjerne er herre over naturen. I denne sammenhengen refererer naturen til naturen utenfor den menneskelige natur, men den samme tenketradisjonen rammer også den menneskelige natur. Fornuften hersker over kroppen. Den skal styre alle de menneskelige kvaliteter og egenskaper. Å tenke blir den viktigste menneskelige egenskapen. ”Tenkning er ensbetydende med å identifisere.” (Adorno, 1966, s. 15, min oversettelse).

Adorno mener at det ikke er nødvendig å identifisere det menneskelige bare med tanken. Mennesket er ikke sine tanker alene. En tanke er bare en tanke. Det ligger ikke en innebygget nødvendig forbindelse fra tanke til at den må gripes etter for deretter å omsettes i praksis. Tankeproduksjon er en del av sinnets natur. ”Skinnet av identitet bor likevel inne i tanken selv, i dens rene form.” (Adorno, 1966, s. 15, min oversettelse).

I og med at vi mennesker må tenke, kan vi ikke la vær å identifisere ting, å forsøke å forklare hva ting er. Det Adorno sier er at det ikke ligger en nødvendig forbindelse mellom sinnet og tanken. Tankene produseres ustanselig, men refleksjonen over dem er et nivå over det vanlige tenkemosus, noe som det vestlige menneske teoretisk sett er klar over, men som sjeldent gjennomføres i praksis. Refleksjon over tankene som tenkes kan utføres samtidig som tankegangen går. Akkurat som det er mulig å høre seg selv si én ting, mens jeg tenker; ”hva er det jeg egentlig sier nå?” På samme måte er det mulig å tenke over sine egne tanker samtidig som tankene bare går videre. Det er mulig å rette oppmerksomheten mot to ting på samme tid. Jes Bertelsen kaller denne typen oppmerksomhet for dobbeltrettet bevissthet. (Bertelsen, 1999). Jeg tenker, men samtidig registrerer jeg hva jeg tenker. Jeg er oppmerksom på at jeg tenker, tankene går og går i ett sett, men jeg behøver ikke å bli med på gangen i dem. Jeg kan overveie dem, overvåke dem og vurdere dem. Nei, hva er det jeg tenker nå, hvorfor tenker jeg på denne måten? Er det hensiktsmessig å tenke slik? De er tanker som produseres uten min vilje, ustanselig. Oppmerksomheten på at jeg tenker involverer en større oppmerksomhetsgrad enn hvis jeg bare lar tankene gripe fatt i hele sinnet mitt for å dra meg ut i en tenkt virkelighet. Hjernen produserer tanker like selvfølgelig som kroppen produserer celler.

Det skjer hele tiden, jeg som tenkende menneske må ikke tenke over disse prosessene, de skjer automatisk. Det er med andre ord naturlig at hjernen produserer tanker, kultivering av disse kalles refleksjon. Når vi reflekterer over tankegangen, belyses tankene ved hjelp av oppmerksomheten og vi blir klar over hva vi tenker. Når vi er klar over hva vi tenker kan vi ta et valg i forhold til det, når vi ikke er klar over hva vi tenker kan vi ikke velge. Det er først når oppmerksomheten overvåker tankeproduksjonen at viljen aktivt kan settes inn for å styre eller samarbeide med tankeprosessene. De aller fleste av oss lar tankene vandre der de vil, men de har ingen egen vilje. På spørsmål om hvorfor gjorde du som du gjorde, vil et barn ofte svare at det vet jeg ikke, det bare skjedde. Belysning eller refleksjon over egen tankegang innebærer et praktisk element i form av erkjennelse. Å erkjenne noe betyr å kjenne at noe er. En intellektuell forståelse er ikke erkjennelse. Intellektuell forståelse er en mental prosess. Erkjennelse er en forståelse som binder det intellektuelle og sanselige i kommunikasjon med hverandre. Erkjennelse er like mye en opplevelse/innlevelse som en forståelse, uten at de to tingene blir ett med hverandre. Erkjennelse er en gjennomgripende bevegelse. En bevegelse som griper gjennom intellekt og følelser, som binder sammen sinnet og kroppen. Å bli klar over egne tanker krever dette praktiske erkjennelsesaspektet. Uten dette blir det en mental øvelse i hjernespinning.

Jeg, som menneske, har altså tanker og de produseres automatisk til enhver tid. Hvordan jeg forholder meg til dem, må jeg ta et aktivt standpunkt til.

Idealistisk tenkning har et mål utenfor rekkevidden til det menneskelige. Målet er en forening med dette perfekte utenforstående idealet. I denne foreningen, enigheten, paradisiske tilstanden hersker det fred og fordragelighet. Som jeg har forsøkt å vise i dette kapittelet er målet en forening med noe utenfor den menneskelige rekkevidde. Adorno mener at enigheten som dialektikken higer etter og foreningen med et perfekt utenforstående mål er utopisk. ”Den som bøyer seg for den dialektiske disiplin vil uten tvil måtte betale et bittert offer ved den kvalitative meningsfattighet i erfaringen.” (Adorno, 1966: 16, min oversettelse).

Å bøye seg for den dialektiske disiplin betyr å godta den positivt rettede tanketradisjonen som har utviklet seg igjennom historien fra de tidlige tenkerne og fram til i dag. Positiviteten her består i å få kunnskap, viten om hva ting er. Vi diskuterer for å komme fram til en enighet, en forening, et felles mål som alle kan være enige i, og vi kan slå fast og konkludere med at da har vi kommet i mål. Når enigheten, målet og konklusjonen er slått fast, finnes det ikke så stort rom for tvil. Begrepet eller tingen er grepet av forståelsen og satt inn i en ramme slik at alle kan forstå tingen. Vårt intellekt rammer inn tingen, vi favner begrepet med vår egen forståelse. Adorno mener at vår utvikling av oss selv som rasjonelle dyr ikke har kommet så langt at vi har fått forståelsen av at tankegangen vår er begrenset. Det å tenke er begrensende i seg selv. Tanken rammer inn en tilværelse som ikke kan fanges med tanken. I den negative dialektikken vil Adorno løse opp denne begrensende tankegangen. Han vil løse den opp, slik at undringen over tilværelsen kan komme tilbake.

Adorno is here tracking the resilience not only of identity thinking and the ideology of the simple concept, but more emphatically the logical root of the belief that the world is always our world, that facts are a shadow of syntax, the routine form of appearance of the world as proffered by identity-thinking is somehow ”inalienable” despite nonidentity being the telos of conceptual activity.” (Bernstein, 2001, s. 346).

Det enkle konseptet henviser til Platons positive dialektikk, mens et mer nyansert bilde ville ta med den negative dialektikken, slik at dialektikken, som sådan, ville bli komplett.

Undringen over tingene ville bli uendelig. Enhver ville få anledning til å praktisk erfare, altså erkjenne, det uendelige potensialet som ligger i en total dialektikk, en dialektikk som åpner opp til det uendelige i stedet for å stenge det uendelige inne i et begrensende begrep.

Å skille seg fra sin vante tankegang er verre gjort enn sagt. Adorno hevder at mennesker flest henger så fast sammen med sine tanker at det ikke klarer å skille de to fra hverandre. Mennesket tror at deres tanker er det de er, at tankene er det viktigste ved å være menneske. Den som godtar det som blir sagt av andre som fakta, uten selv å faktisk erkjenne at det er sant, vil få et fattigere liv i form av mening. Livet blir mer meningsløst hvis vi ikke stiller kritiske, men empatiske spørsmål som får oss til å endre fastlåst tankegang. Å bli klar over sine egne tanker, å se på dem mens de farer gjennom sinnet er en kultivering av tanken, som det ikke er lagt særlig vekt på i vestlig tradisjon. ”Byd ilden skilles fra sin hete, sne fra sin frost, sjø fra sin væte!” (Ibsen, 1952: 179). Henrik Ibsen slet i sitt liv for å finne en forening mellom jordisk glede og opphøyde idealer. Han klarte det ikke, men han brukte striden mellom dem til å lage et kreativt rom, et rom for skapelse av nye ideer til stykker han kunne skrive. (Figueiredo, 2006).

Grunnlaget for å lage slike kreative, levende rom har gitt mange kunstnere slitsomme, men produktive liv. Ibsen mente at kampen for å oppnå noe var det viktigste, ikke selve oppnåelsen. (Figueiredo, 2006). Den dialektiske prosessen; å bryne seg på motpartenes argumenter, var betingelsen, grunnlaget som skapte vekst og liv til karakterene i stykkene hans. Hos oss moderne mennesker er det noe som hindrer denne kreativiteten, livet og spenningen. Ibsen beskriver hvor vanskelig det er å bli klar over egne tanker. Tankene mine henger sammen med sinnet mitt. Nyansene mellom tanker og tankene om dem er vanskelig å skille fra hverandre. Slik som vannet ikke kan skilles fra sin våthet, kjennes det like umulig å skille tankene fra hverandre. Adorno mener at vi prøve.

Nazi-regimet med Hitler i spissen har skapt en frykt for det onde i mennesket. Vi er så redde for ondskap at alle tanker om det ubetenksomt skyves vekk. Jeg er så redd for å bli et ondt menneske at jeg ikke klarer å reflektere over hva ondskap egentlig er. Mange tanker kan ikke tenkes fordi da kan det hende at tanken på en måte smitter meg med handling. Hvis jeg tenker over ting kan det hende de blir virkelige, derfor er det best at jeg ikke tenker over det i det hele tatt.

Jeg skyver tankeløst alle slike tanker fra meg for å beskytte meg mot å bli ond, men fordi jeg beskytter meg selv mot refleksjon rundt problematikken, undertrykkes også erkjennelsen av den menneskelige naturligheten. Ved å skyve vekk de negative menneskelige kvalitetene, skyver jeg også vekk det positive ved den samme kvaliteten.

Aristoteles mente at en som ville bli dugelig i et alvorstak måtte erkjenne alle positive og negative sider ved seg selv, ved egen erfaring. ”Øve, øve jevnt og trutt og tappert, det er tingen”. (Skolens Sangbok, s. 35). På veien mot å bli dyktig ved å kjenne seg selv, møter jeg også ondskaper, den sleipe, slue og grusomme delen av meg selv. Ved å erkjenne at den finnes, kan jeg velge i forhold til den. Ved å erkjenne at kvalitetene er den del av det menneskelige vesen, åpnes hele livet, det livlige, det levende, kreative, mangfoldige nyanserte perspektivet seg opp. Ved å ta et aktivt, reflektert valg i forhold til all min menneskelighet kan jeg kjenne meg selv, mine grenser og muligheter. Ved erkjennelse kjenner jeg meg selv, og kan bli et levende menneske. Uten denne erkjennelsen vil jeg hevde at vi lever teoretiske liv.

- Den eneste filosofien som ansikt til ansikt med fortvilelsen fortsatt lar seg forsvare, ville være forsøket på å betrakte alle ting slik de fortøner seg fra forløsningens standpunkt. Erkjennelse har ikke noe annet lys enn det som skinner på verden fra forløsningen: alt annet uttømmes i rekonstruksjonen og er og blir et stykke teknikk. (Adorno, 2006, s. 281).

Uten denne erfaringen tror vi mennesker at tekniske tankesystemer, som for eksempel økonomi, kan være grunnlaget for virkeligheten. Når tankeskapte systemer rammer inn menneskelige kvaliteter utvikles det rasjonelle dyret seg videre, dog ikke mot humanitet.

Hvis jeg tar hensyn til det ovenstående i dette kapitlet og setter det i sammen med de første kapitlene kommer jeg til en konklusjon som ikke er særlig flatterende for oss mennesker. I krig, krangler eller konflikter er fienden den andre, en som vi kan være sinte på der ute i verden. Kulden i oss rettes først og fremst utover mot andre menneskers annerledeshet. Nazistene kunne trykke på en knapp slik at mange mennesker døde, og hadde dermed stor avstand mellom seg selv og sine ofre. Milgram viste med sitt eksperiment at de fleste av oss er i stand til å gjøre det samme. Amerikanerne i Vietnam var ikke så organisert som nazistene. De var avstandsmessig nærmere fienden enn nazistene. De gikk mer i nærkamp med fienden ute i verden, og de fordømte vietnamesiske politifolk som behandlet sitt eget folk dårlig.

Ved leon-eksempelet viser dagens samfunn hvordan vi behandler våre medmennesker på umenneskelig vis uten å ville det. Det ser ut til at det er en bevegelse fra en fjern fiende, som kunne behandles dårlig eller drepes på avstand og til at fienden kommer nærmere oss mennesker jo lenger unna den konkrete ytre fienden er.

Tendensen kan se ut til å være at kulden i oss mennesker retter seg ubetenksomt mot nære relasjoner etter hvert som den ytre krigen ikke er så nær lenger. Selv om det ikke er krig innen Norges grenser mer, så ser det ut til at den samme kulden i mennesket som resulterer i at konflikter og krig er mulig, fremdeles er tilstede i like stor grad som tidligere.

Fokuset hittil har vært at kulden har vært rettet utad mot andre mennesker, men spørsmålet er om ikke den også retter seg inn mot mennesket selv. Ved å ikke reflektere over den naturlige, rovdyrbaserte instinktive overlevelsestrangen, gjennom tusener av år med undertrykking av det naturlige, har det undertrykte ubetenksomt styrt oss mot å bli nettopp det vi forsøker å undertrykke, vi blir det vi frykter mest fordi vi nekter å tenke over det. Det neste kapittelet skal handle om hvordan kulden virker i holdningene til de nærmeste rundt oss og i forhold til oss selv.

Kapittel 4. Ytre og indre kulde.

Det ser ut til at selv om det ikke er direkte krig og væpnede konflikter i landet vårt, så er kulden eller tankeløsheten som er grunnlaget for å utføre grusomme handlinger mot medmennesker tilstede likevel. Tendensen ser også ut til å være at ofrene for vår ubetenksomme kulde retter seg nærmere og mer mot oss selv. For å undersøke dette tenker jeg først og fremst på å se på noe av det nærmeste i forhold til oss selv, og det vi har mest behov for å beskytte. Dette kapitlet skal ta for seg hvordan kulden eller ubetenksomheten sitter fast i våre indre holdninger til oss selv, de aller nærmeste medmenneskene våre og omgivelsene vi har rundt oss. Målet for nære forbindelser er alltid idealistisk basert, det vil si at vi har et ideal for hvordan nære forbindelser skal arte seg. I og med at det er etablert at forbindelsen mellom tanke og handling ikke er automatisk tilstede, skal jeg i dette kapitlet se hvordan dette gir seg uttrykk i holdninger vi har til andre mennesker og oss selv. Er det slik at den kulden eller ubetenksomheten bare rammer de som er utenfor meg selv, eller er det slik at den også rammer meg selv? Rammer den meg selv i større grad enn den rammer andre, eller rammer den meg selv like mye?

Kulden i forhold til barn, ungdom og voksne.

Adorno ble oppdratt med den tidens store fokus på disiplin. "...Oscar Wiesengrund, som etter sigende skal ha vært både streng og bestemt mot sin sønn." (Hammer, 2002, s. 13). Krigens soldater ble oppdratt på samme måte, med stor grad av disiplin. Å vise følelser var tegn på svakhet, og derfor ble det ikke akseptert. Unge gutter vokste opp med en viten om at følelser ikke hørte til i et voksent fornuftig menneskes liv. Det var for lite kjærlighet i oppdragelsen den gangen. Adorno sier at han ikke skal preke for mye om kjærlighet. Enhver som skulle gi denne kjærligheten hadde selv blitt oppdratt med for lite av den. (Adorno, 2005, s. 202).

Dermed inkluderer han seg selv i denne tradisjonen. Ved å kritisere soldatenes oppdragelse, viser han også selvkritikk fordi han fikk noe av den samme oppdragelsen.

Oppdragelsesmønsteret i Tyskland har vært noenlunde det samme som i Norge. Den oppdragelsesarven som Hitler hadde med seg, er den samme som våre besteforeldre og tippoldeforeldre ble oppdratt etter.

Denne oppdragelsen hadde til hensikt å få kontroll og makt over barnet. I 1752 handlet det om å få kontroll over barnets halsstarrighet, en slags ond trass som barnet brukte for å frata foreldrene herredømmet.

Etter min oppfatning må man aldri slå barn på grunn av feil de begår av svakhet. Den eneste last som fortjener juling er *halsstarrighet*. Det er altså galt å slå barn på grunn av læringen, det er galt å slå dem når de har falt, det er galt å slå dem fordi de utilsiktet har voldt skade, det er galt å slå dem fordi di gråter; det er imidlertid *rett* og *rimelig* å slå dem på grunn av alle disse forbrytelsene og endog på grunn av andre bagateller, *hvis de har gjort det av ondskap*. Hvis sønnen din ikke vil lære noe fordi dere ønsker det, hvis han gråter for å trosse dere, hvis han anretter skade for å krenke dere, kort sagt *hvis han reiser hodet* –

Så slå ham, så la ham skrike:

Nei, nei, pappa, nei, nei!

For slik en ulydighet er det samme som en krigserklæring mot din person. Din sønn vil frata deg herredømmet, og du har rett til å fordrive vold med vold for å styrke din autoritet; uten autoritet blir det ingen oppdragelse. (Krüger, sitert i Miller, 1986, s. 24-25).

Ved å få kontroll over barnet, ved å forhindre det fra å utvikle seg naturlig, fikk foreldrene satt frykten i barnet fra første stund, slik at et blikk eller en hytting med neven kunne være nok til å få det til å oppføre seg etter foreldrenes vilje, ikke sin egen. Miller kaller det ”oppdragelse som forfølgelse av det levende”. (Miller, 1986, s.13). Ved å forhindre barnet i å utvikle sin egen vilje kunne den voksne få total kontroll over barnet. Ved å frata barnet i å utvikle egen tankegang, egen refleksjon, fikk foreldrene den fulle makt til å lede barnet dit de ville. Barnet ble fylt av frykt for de nærmeste omsorgspersonene de hadde rundt seg. Dermed ble deres handlinger også utført i frykt, og uten egen vilje. Denne oppdragelsen har mildnet seg med årene, men det sitter mye igjen av denne disiplinen igjen i oss mennesker i dag, vi som er de etterkommende generasjonene. Foreldrene oppdrar som oftest barna sine etter det samme mønsteret som de selv er oppdratt etter. Den rent fysiske oppdragelsen er forbudt ved lov, men den psykiske oppdragelsen som er basert på manipulering og kontroll henger igjen etter tidligere generasjoner.

Da jeg ble fra for 35 år siden, var det skikk og bruk å følge disse rådene som ble ansett som gode og var allment akseptert:

- Barnet skal få die med bestemte mellomrom.
- Barnet skal ikke ligge for lenge på morens mage.
- Barnet skal ikke tas opp for ofte, for da tar det makten.
- Barn skal sees, men ikke høres.
- Barn tar ikke skade av å skrike, det er bra for lungene. (Hougaard: 2005: 31).

Fra en autoritær barneoppdragelse med fokus på disiplin, har tendensen gått for mye i den andre retningen. Barn har de siste ti-årene fått friere tøylar enn tidligere. Grensene for oppførsel er forskjøvet, og omsorgspersonene er ofte ikke så tilstedeværende som før. De fleste av barna våre befinner seg på institusjoner som barnehager, skoler og skole fritidsordninger av forskjellige slag. Offentligheten har mye av ansvaret for å oppdra barna. Foreldrene må som regel jobbe begge to for at de skal ha råd til alle de materielle tingene som kreves i et moderne samfunn. I tillegg til å eie mange materielle ting, opptar vi gjerne lån for å få anledning til å kjøpe enda flere materielle ting, som større hus, hytter, båter, biler, og utallige andre ting. Barna er som regel i noen andres varetekt. Tiden vi foreldre tilbringer med dem er i hverdagen begrenset. De har lekser og fritidsaktiviteter som opptar mye av tiden deres. Fritiden som familien tilbringer sammen er gjerne spekket med opplevelser. Tiden til å fortelle historier om da barna var små, eller til å fortelle hvordan bestemor og bestefar levde, blir knapp. Det meste av maten blir kjøpt på butikken. Å plukke bær, sylte, safte, og bake fra grunnen av, har blitt overflødige kunnskaper for de aller fleste. Mange tar seg ikke tid til å vaske og rydde huset selv når de endelig har tid til overs, derfor settes det arbeidet også bort til andre. Behovet for å lære barna hvordan husholdningen fungerer eller snarere fungerte tidligere, blir dermed borte. Sammenhengen mellom mennesket og dets avhengighet av naturen blir borte.

Underholdning og kunnskap er bare et tastetrykk unna, derfor er det ikke egentlig nødvendig å anstrenge seg for å kunne noe selv. Anstrengelsen kan heller rette seg mot å bli sett av andre, mest av alt på teve, og det behøver jeg ikke være flink til. Å dumme seg ut på tv, gir likevel verdi, jeg blir berømt for å være dum, men jeg har i alle fall vært på teve.

Reality-programmene viser at dette stemmer. Her stiller folk opp for å vise seg fram, og de aller fleste har ikke selvinnsikt. Mange mener at de for eksempel kan synge, mens når de faktisk skal fremføre sin sang, forstår vi at de ikke kan synge. Jeg har en opplevelse selv av at jeg kan synge, men selvinnsikten min er for lav til at jeg kan innse at jeg ikke kan det. Selv når ”juryen” forklarer at jeg ikke er sanger, eller at jeg kan bli det med øvelse, så når ikke ordene fram til forståelsen min. Etter at jeg er kommet ut av lokalet, etter at juryen har talt og etter at jeg er ute av konkurransen mener jeg fremdeles at jeg er en stor sanger og at juryen tok feil.

I tiraden over forsøker jeg å vise at vi har ikke tid til barna våre. Tiden går med til å produsere penger slik at vi kan kjøpe det vi tror vi trenger og det som de som selger ting sier at vi trenger. Ofte tenker vi på at karriere er viktig, og vi tenker mer på jobben når vi er hjemme enn vi gjorde tidligere. Karriere og penger er viktig i konkurranse med andre som gjerne vil ta både jobben og pengene fra meg, og det er viktig å være med i konkurransen om hvem som er best, mest, fremst og størst slik at vi kan hevde oss i konkurransen med alle de andre firmaene, og alle de andre landene for det er jo typisk norsk å være best i verden.

Hjernen, sinnet vårt er ofte fullt av tanker om andre ting når vi er hjemme. De fleste slapper av foran teven om kvelden, og slik kommer det inn nye inntrykk og tanker og blander seg sammen med alle de andre tankene som befinner seg i sinnet fra før. Barna kan ofte bli et forstyrrende element i denne tilværelsen. Jeg har det så travelt, jeg blir så sliten, jeg må endelig slappe litt av når jeg har tid til det. Du må finne på noe annet. Her har du litt penger, ring til en venn, stikk på kino eller noe annet gøy. Jeg må bare hvile meg litt etter jobben. Det er litt mye nå for tiden. Bare jeg blir ferdig med det prosjektet, eller bare det ikke er så mange sykemeldte på jobben min, etter det, da skal jeg nok få bedre tid til dere barna. Barna kan oppleve at de ikke trenges. Ingen har behov for dem. Det er ikke bruk for dem, de er ikke nyttige, de er ofte i veien for noe annet som må prioriteres. Det er sjelden tid til bare å lytte til hva barna har å si eller bare til å være i sammen uten å snakke om noe spesielt, bare være tilstede med hverandre. I tillegg har de ofte ikke hjemmefølelse, de er ikke hjemme i hjemmet sitt. ”Det hører med til moralen å ikke føle seg hjemme i sitt hjem”. (Adorno, 2006, s. 61). I familier hvor begge foreldrene jobber og det er liten tid til samvær med barna, er faren for at barna blir deprimerte og rotløse stor. Når vi endelig er sammen er det ferie. Da skal vi oppleve ting, og i disse opplevelsene skal vi slappe av i sammen. Tiden for å fordøye inntrykkene blir ikke prioritert. Hele tiden er det som regel nye ting som skal oppleves.

Etter hvert opptar inntrykkene mye av plassen i sinnet, og forutsetningene for å høre hva andre sier blir dårligere. Stillhet og ro blir en trussel for oss, ikke en avkobling og fordøyelse av inntrykk. Etter hvert avstenger vi oss fra å fordøye inntrykkene. Derimot oppleves nye opplevelser en masse, som legger seg på toppen av de forrige. Menneskelivet er så kort, vi må skynde oss å oppleve mest mulig før vi dør. Vi lever i en rasende fart, og opplever så fort, så mye og så effektivt som mulig.

To treåringer hang over gjerdet som omringet barnehagen deres. De ropte til alle som gikk forbi, til ungdom og voksne som travelt var mer opptatt av hvor de skulle enn å høre på lekende barn. De ropte: "Hvem vil plukke hestehov til oss, hvem vil plukke blomster til oss, de er der borte, kan du plukke dem til oss?" Blomstene var utenfor rekkevidde for barna, og etter hvert ropte de i kor for å høres bedre av de voksne som hastet forbi. Ingen av de voksne hørte hva de sa. De fleste hørte sikkert at noen ropte, kanskje de til og med hørte hva de ropte om, men ingen stoppet opp. Ingen ville hjelpe dem, ingen ville plukke hestehov til dem. Jeg selv vinket til dem mens jeg gikk forbi. Jeg var travelt og var på vei til noe. Mens jeg gikk oppover bakken tenkte jeg at hvis de fremdeles hang over gjerdet når jeg gikk tilbake, da skulle jeg plukke blomster til dem. Heldigvis for meg, hang de der fremdeles da jeg etter et kvarter kom tilbake samme vei. Jeg svarte dem: - Ja, jeg vil gjerne plukke blomster til dere! Hva vil dere ha? – De der borte. De pekte på løvetannen som sto i full blomst. Jeg plukket blomster mens de spurte: - Hva *heter* du? I tonefallet lå det en undring over at en voksen faktisk hadde stoppet, og det de egentlig ville spørre om var: - Hvem *er* du? Hvem er du som faktisk hører på hva vi sier? Du gikk ikke bare forbi, vi trodde at alle bare gikk forbi. Jeg har opplevd det tidligere. Barna ser ut til å oppleve noe fantastisk og underlig på én gang. Jeg satt meg på de nye huskene i barnehagen til mitt barn. Det er gøy å huske, det kiler i magen! En av barna ropte: - Se! En voksen som husker! Som om det var en sensasjon. Kanskje det var en sensasjon.

Stadig flere sykdommer blant barn og unge dreier seg om konsentrasjonsvansker og hyperaktivitet. De senere årene har også selvskading også blitt en større utfordring. Finn Skårderud kaller det for å slå seg til ro. Å skade seg selv er en måte å roe ned kroppen på. Det kan også være en måte å få en ordløs kommunisering av indre smerte. Menneskets kropp har til alle tider hatt et skjønnhetsideal som er umenneskelig.

”Hennes kropp er som noe annet, et ondt objekt hun ikke kommer overens med. Den selv påførte smerten er en eksperimentering for å oppnå gjenforening og å oppheve ute-av-kroppen.” (Skårderud, 1998, s. 297). Trangen til å forene eller få det til å flyte eller strømme mellom de mentalt avstengte delene av oss selv blir så stor. Den naturlige utenligheten i sinnet forårsaker smerte og vekst i form av erkjennelse, en reell kontakt mellom tanke og handling. Ikke en handling som dikteres kun fra det intellektuelle/mentale direkte til kroppen, uten empati, men en handling som i kommunikasjon/deling og samarbeid med kroppen, i en empatisk åpning kunne resultere i en handling som gjennomstrømmer de fysiske og mentale lagene i mitt vesen. Uten empati dør erkjennelsesevnen og mennesket lever et teoretisk liv. ”Det finnes ikke noe riktig liv i det falske”. (Adorno, 2006, s. 61). Jeg kommer tilbake til dette i kapittel fem.

Forventningspresset på barn og unge er stort. Norge er et av verdens beste land å bo i. Det bør være lett å få et vellykket liv i dette landet. Hvorfor er det da slik at veldig mange unge faller utenfor på grunn av psykiske problemer som selvskadning? Den omsorgen som de aller fleste av oss vokser opp med i dag er ubetenksomt basert på økonomi. Omsorg som innrammes av økonomiske rammer er ikke omsorg, det er en vare, en tjeneste som skal være lønnsom økonomisk sett. Tiden som trengs til å etablere dyp kommunikasjon eller opprette en forbindelse til et annet menneske strekker ikke til. Økonomiske systemer er tankeskapte systemer laget av mennesker. Omsorg er en naturbasert dyd som er mer grunnleggende enn det tankeskapte økonomisystemet. Mange mennesker vokser opp med den økonomibaserte omsorgen som basis for menneskelig tilværelse. Den idealistiske tenkningen har i tillegg lagt grunnlaget for høye mål om menneskelivet. Forestillingene, tankene våre om hvordan livet er, stemmer ikke overens med det vi utfører av handlinger i praksis, derfor har idealene ikke blitt annerledes. Idealene er teoretiske, og uoppnåelige, ja utopiske for menneskene. Slik jeg har argumentert i denne oppgaven ender idealene opp som stivnede bilder eller øyeblikk som i forestillingene dras utover en evighet, men som i praksis er selve oppskriften på stagnasjon.

Ungdommen vokser opp uten støtte og motstand i form av omsorg. Ekte omsorg er en person som omfavner meg enten jeg har gjort noe riktig eller galt, en som veileder og rettleder når ting har blitt vanskelig. En som er utfordrende for tanken og handlingen, men som evner å inspirere meg til å ville noe, til å ønske noe, til å lengte etter noe og til å undre meg over ting. Ekte omsorg er en som gir motstand slik at vi, som mennesker kan vokse og utvikle oss. Uten denne motstanden som støtte for oppvekst og utvikling, svinner grunnlaget for vekst hen.

Opplevelsen av trygge rammer som vi som mennesker kan bryne oss mot og sprengte oss ut av etter hvert som vi utvikler oss, blir borte. Det er ikke grunnlag for utvikling fordi det ikke er noe utgangspunkt å vokse ut i fra. Når kravet fra skole, voksne og foreldre legges til den allerede fattige og ubetenksomme, ordløse selvfølelsen, har ikke mennesket noen egen motstand i seg. Hvordan skal en som ikke har møtt noen motstand bli sterk og modig nok til å kunne stå for egne meninger og egne valg? Foreldre beskytter barna sine mot nesten all motstand. De får ikke lov til å skade seg på verken kropp eller sinn. De må beskyttes mot smerte og lidelse. Siden den vestlige tenkningen tradisjonelt sett har vært rettet mot å definere konkrete ting, har smerte og lidelse blitt noe vi helst unngår. Som regel blir det sett på som noe negativt, noe skadelig for kropp og sinn.

Dermed vokser menneskene opp uten smerte og lidelse, uten motstand som ville gi en egen erfaring, en egen erkjennelse av hvordan tilværelsen er, ikke forestillinger om hvordan den er. Ofte er motstanden tilstede i form av kritikk fra andre barn eller unge. Kritiske og ubetenksomme kommentarer som gjerne går på utseende, klær og væremåte. Støtte og motstand, eller omsorg, er flyttet ut fra de nærmeste slektningene og ut til andre mennesker som vi overfladisk omgir oss med, jevnaldrende venner og samfunnet forøvrig. Vår identitet, hvem vi er, måles mot noe langt utenfor oss selv. Jeg kjenner ikke hvem jeg er i forhold til meg selv, men i forhold til andre. Jeg kjenner ikke hvem jeg er i forhold til meg selv fordi jeg har ingen erfaring med meg selv. Jeg vet ikke hvor mine egne grenser går. Jeg kjenner meg ikke. Faglige krav fra skolen og krav fra foreldre til et menneske som har lite selverkjennelse, møter ingen egen substans og motstand. Kravene treffer ingen motstand i personen, det er ingen substans i individet. Det finnes ikke grunnlag for undring, fordi det ikke er noe å undre seg på. Lysten til å lære noe blir borte, ofte fordi svarene allerede er gitt.

Jeg, som ungt menneske, kan føle meg verdiløs. Jeg kan ingenting. Det jeg skal lære er altfor vanskelig og komplisert. Det er ingen vits i at jeg prøver. Jeg synker hen i skam over at jeg ikke strekker til på noen områder. Jeg skammer meg over hvor dårlig jeg er til alle ting. Siden jeg ikke er bra nok, fortjener jeg ikke kjærlighet. Jeg er ikke bra nok, jeg fortjener ikke å bli elsket. ”Den dype skammen er smerten ved å se seg selv som en som ikke fortjener å bli elsket. Vi strekker oss alle etter gjensidighet og respons. Skam er affekten som vokser ut av den uteblitte responsen.” (Skårderud, 1998, s. 131). Når vi mennesker ikke får verken positiv eller negativ respons mister vi kontakten med oss selv og verden rundt oss.

I det tidligere kapittelet om leon-prinsippet skrev jeg at jeg skammet meg over hvordan vi mennesker og samfunn behandler våre eldre. Det er en positiv skam som regulerer en uakseptabel oppførsel. Det er uakseptabelt for meg at vi behandler våre eldre slik som vi gjør i dag. En slik skam inspirerer meg til handling, jeg må gjøre noe med denne situasjonen. En slik positiv skam er utadrettet. Den retter seg mot oss mennesker som fellesskap og blir en skam som kan fordeles på mange og derigjennom bli et felles ansvar. En negativ skam er en innadvendt og sammentrekkende følelse. Jeg blir borte for meg selv og andre, jeg trekker meg inn i meg selv og er ingenting. Hvis jeg skader meg selv med vilje, da kjenner jeg at jeg er, jeg kjenner at blodet forbinder meg med meg selv. Min avsky overfor meg selv, straffen som ligger i å skjære meg selv til blods forenes med lengselen etter å forenes med meg selv, med kroppen, med sinnet og med hele meg.

Skammen, som beskrevet her, blir en negativ form for erkjennelse. Jeg kjenner at jeg er fordi jeg skader meg selv. Gjennom skaden får jeg en bekreftelse på at jeg virkelig lever, at jeg er virkelig, at jeg synes. Jeg blør meg til en forbindelse med kroppen, med min natur. Blodet renner som en elv fra min tanke og over til den kroppskontakten jeg trenger, det behovet jeg har for forening med meg selv. Den positive formen for skam har aldri kommet bakenfor den borgerlige kuldens beskyttelse. Ubetenksomt beskytter vi mennesker våre barn slik at de ikke får egne erfaringer. Ubetenksomheten i vårt eget sinn har en bedøvende effekt på våre barns refleksjonsevne. De lærer ikke selvstendig tankegang fordi enhver som skulle lært dem det, har for lite av det selv.

Tidligere nevnte jeg hvordan Adorno sammenlikner den menneskelige, ureflekterte tankegang med et rovdyrs instinkter. Rovdyret vil kaste seg over sitt offer, men det trenger enda en impuls for å gjøre det farlige spranget mot sitt bytte. Raseriet er den ekstra impulsen som rovdyret trenger for endelig å kunne ta sitt offer. Dette raseriet forener seg med en ulyst overfor sitt eget ikke-valgte behov for mat. Jeg må spise for å leve, men jeg hater at jeg er så svak, at jeg ikke kan styre mine naturlige impulser. Jeg hater min svake naturlighet, og jeg hater offeret for dets svakhet, nemlig meg selv. Jeg, som menneske er svak fordi jeg må adlyde kroppens naturlige begjær.

Siden vår tradisjon, vår vestlige tenkemåte har undertrykket den naturlige kroppen og fremelsket tanken, fornuften, så har forbindelsen til kroppen blitt nedvurdert. De aller fleste mennesker, ikke bare de unge, har ingen reell forbindelse til egen kropp.

Vi tenker, men tankene går ikke inn i kroppen, de integreres ikke i den kroppslige naturlige sfæren. Tankene blir overfladiske, tekniske, like gyldige og dermed likegyldige. Et menneske som vokser opp i en slik tilværelse hvor det som blir sagt er i motsetning til det som gjøres, hvor handlingen ofte er motsatt av det som sies, blir lett forvirret. I tillegg hoper opplevelsene seg oppå hverandre, uten at det blir tid til å fordøye opplevelsene. Et sinn med så mye opphopet forvirring og ufordøyde opplevelser har ikke grunnlag for rolig refleksjon. Stillheten blir ofte en trussel, for hvis det blir stille, helt stille, ikke noe lyd fra radio, teve, mp3-spillere, data og digitale facebook-vennskap, da presser de ufordøyde opplevelsene på. Siden vi ikke er opplært til å lytte til egne tanker, blir denne opplevelsen av stillhet overdøvet eller undertrykket av andre opplevelser. Holdningene til egen kropp sammen med forvirrende, mangelen på kontakt med egen natur og sprikende signaler fra foreldre og samfunnet, blir for mye for mange sinn. Gjør som jeg sier, sier de voksne, mens de gjør det motsatte av det de selv sier. Det resulterer i en forvirrende dobbeltkommunikasjon som er vanskelig å takle for et menneskesinn.

Avskyen for eller skammen over egen svakhet, skittenhet og mislykkethet i forhold til å passe inn i denne formen, dette systemet som alle sier er normalt, sammen med en ubetenksom lengsel etter forening med egen kropp og natur, gjør at selvskading kan oppleves som en bekræftelse på egen eksistens, men med en særdeles evigvarende ondt sirkelargument. Ubetenksomt vil jeg så gjerne oppnå forbindelse med meg selv. Min eksistensielle smerte og lengsel er stor. Samtidig hater jeg ubetenksomt den delen jeg ubetenksomt vil forbindes med.

Skammen har flere lag. Først og fremst skammer jeg meg over mine naturlige menneskelige svakheter, min kropp, min natur og hvordan den oppfører seg. På grunn av den idealistiske tenkningen og de urealistiske forestillingene som vi som mennesker, samfunn og forbrukere har til skjønnhet, kan jeg til enhver tid være misfornøyd med kroppen min. Deretter skammer jeg meg over at jeg ikke kan tilpasse meg inn i en tilværelse hvor jeg kan mestre den økonomiske vellykketheten. Jeg blir dobbelt skamfull, først over min svake menneskelige ufullkomne kropp og dernest over at jeg ikke passer inn i en forvirrende tilværelse hvor én ting blir sagt, og handlingen er motsatt av det som sies. En verden hvor markedskreftene rår og den som ikke er med, taper. Først skammer jeg meg over min menneskelighet og deretter skammer jeg meg over å ikke være umenneskelig. En av de menneskelige ikke-valgte kvalitetene er å være sårbar. (Vetlesen, 2005).

Menneskelighet har ofte blitt sett på som en svakhet ved mennesket. Nazistene har vært tydelige i så måte. De var eksperter på å omgjøre mennesker til ting, til et objekt.

Trygve Wyller er teolog og beskriver hvordan han opplevde skam hos en lege som skulle fjerne en godartet kreftsvulst på nesa hans. Legen la en grønn duk over ansiktet hans og snakket til ham, som teolog, men uten å snakke med ham, mens han graver i nesa som om kroppen den tilhørte var en ting.

Jeg hadde en kropp som ble skåret i og en sjel som ble snakket til. Det er en praksis der skam utvikles...det skamutløsende var å ha en kropp som ikke hang sammen med resten av meg. Den var noe som kunne skjæres i, noe som egentlig ikke angikk den dypsindige teologien. (Wyller, sitert i Gulbrandsen m.fl., 2006, s. 129).

Wyller skammer seg over at hans medmenneske behandler ham som en ting, som om kroppen hans er en ting som bare vedhenger den dypsindige teologen, som om de to er helt adskilt fra hverandre. Han skammer seg over den andres tankeløshet, den andres kulde. Samtidig skammer han seg over sin egen svakhet, han er en pusling som ikke tåler dette. I situasjonen er det ingenting han kan gjøre, han er underlagt den andres dyktighet som lege. Han er helt avhengig av den andres behandling. På samme måte skammer en som skader seg selv. Hun hater sin kropp og hun hater at hun er avhengig av den. Jeg skammer meg over min egen svake og ukontrollerbare kropp fordi jeg forestiller meg at de fleste andre har kontroll og at de er perfekte. Ved å overstyre naturlige behov som mat og kjærighet viser jeg at jeg har kontroll.

Jeg erfarer meg selv som avhengig av å bli elsket, ville, *bejaet i hele min væren*, og blir tilsvarende sårbar når bejaelsen uteblir. Det uelskverdige ved meg som jeg tolker som andres avvisende tolkning av meg, kan få meg til å begynne å hate meg selv. Min selv-vurdering er et speilbilde av min tolkning av andres tolkning (evaluering) av meg, av hvor mye eller lite jeg er verdt, og følgelig kan forvente å bli elsket. (Vetlesen, sitert i Gulbrandsen m.fl., 2006, s. 144).

Vetlesen mener her at det er en bevegelse fra den skammen jeg føler overfor behandlingen av eldre og til skammen over egen svakhet. Den skammen er over noe som jeg som medmenneske og del av et samfunn rammes av når jeg innser eller erkjenner at noe galt er gjort.

Skammen blir noe som tilhører det menneskelige, en sunn følelsesmessig reaksjon som rører ved en trang til å handle annerledes. Denne følelsen overskrider meg selv som egosentrert individ og omfatter hele samfunnet, hele kulturen. Det er en skam som kan fordeles på mange, og som er et fellesmenneskelig anliggende. Skammen over egen kropp og utilstrekkelighet i forhold til den økonomibaserte tilværelsen er en følelse som tilhører meg som individ, som enkeltperson. Det som var et allmenneskelig anliggende, skammen som regulerende følelse i forhold til noe uakseptabelt har beveget seg fra dette metafysiske nivået, til å bli en skam som jeg, som individ, må ta ansvar for selv.

Skiftet i synet på skam jeg har skissert, kan sies å tilsvare overgangen fra en metafysisk til en psykologisk forståelse av skam. Jeg mener å se en sterk tendens til at skam individualiseres, noe som forutsetter at skam oppfattes som kontrollerbar hos den enkelte, og dermed som unngåelig, bare en treffer optimale valg og handler riktig. (Vetlesen, sitert i Gulbrandsen m.fl., 2006, s. 151).

Skiftet i synet på skam beveger seg fra en naturlig menneskelig kvalitet over til en sykkelig tilstand hos individet, hos enkeltmennesket. I stedet for å være en allmenn tilstand som regulerer gal opptreden, så blir den personlig og valgbar. I stedet for å være en fellesmenneskelig følelse som normalt opptrådte i alle mennesker, noe som ville tilsi en felles innsats på hvordan vi, som mennesker, skulle forholde oss til denne følelsen, blir det min private svakhet. Hvis jeg skammer meg, så er det mitt problem, ingen andres.

Hvis jeg legger sammen den påviste kulden eller ubetenksomheten som er grundig dokumentert over, skaper den et grunnlag for den menneskelige tilværelse. Spørsmålet blir om dette grunnlaget er det beste vi som mennesker og samfunn kan gi barna våre? Den offentlige tilværelsen er til stor del basert på økonomisk tenkning. Denne økonomiske tenkningen smitter ubetenksomt over på privatlivet vårt. I og med at vi ikke tar et aktivt standpunkt i forhold til tankeløsheten, tar den umerkelig over tenkningen vår. Hvordan er det for barn og ungdom å vokse opp i en slik tilværelse? Hvordan skal de bli trygge, sterke mennesker når grunnlaget for tilværelsen først og fremst bygger på økonomisk tenkning? Hvordan skal de bli trygge og selvstendige mennesker når de fleste voksne er ubetenksomt fastholdt i en kulde de ikke vet om? Hvordan skal de bli trygge og selvstendige mennesker når de ikke har noe å bli det i forhold til. Det er få faste, trygge og bestemte rammer å bryne sitt ungdoms mot på.

Det er ofte ingen motstand enn å krangle med uforstående foreldre, lærere eller andre såkalte omsorgspersoner. Det er som regel ingen grunn til å lytte til de voksne fordi de hele tiden gjør akkurat de samme feilene som barn og unge gjør.

Grunnene til ikke å oppføre seg i forhold til økonomisk tenkning blir færre og færre for hver dag. Hvorfor skal jeg forholde meg til vanlig folkeskikk, det er ikke økonomisk lønnsomt for meg. Hvorfor skal jeg høre eller tro på at det du sier er sant? Du, som voksen, vet ikke bedre enn meg, som er ung, hva som er best for meg. Jeg tør ikke stole på deg. Du sier en ting og gjør en helt annen ting, samtidig. En lærer kan risikere å bli nedstemt av en gruppe elever som ikke er villige til å lære det han vil lære dem. Medbestemmelsesretten eller demokratiet resulterer i at forslaget fra lærerern ofte blir nedstemt uten at hun eller han får forklare eller vise hvordan dette fungerer. I mange tilfeller må læreren konsentrere arbeidet sitt om å få ro i klassen snarere enn å gi elevene den lærdommen de har krav på.

Tidligere var disiplin mer tilstedeværende i barneoppdragelsen. (Hougaard, 2005, Miller, 1986). Resultatet av en slik autoritær oppdragelse var at mange oppførte seg i henhold til de strenge rammene av frykt for disiplinære reaksjoner av forskjellige slag. I dag er frykten for disiplinære reaksjoner borte hos de aller fleste. Barn og ungdom er mer fryktløse enn tidligere, men samtidig har de få voksenpersoner rundt seg som de kan vise det til. Vi, voksne mennesker, har ikke tid til å se dem ordentlig, ikke tid til å lytte, virkelig lytte til hva de sier og virkelig se dem som medmennesker. Det travle og ubetenksomme livet de aller fleste av oss lever, forhindrer at vi stopper opp for å tenke over hva som er viktigst i livene våre. Opplevelsen av livet er i fokus, opplevelser gir oss følelsen av at vi lever. Å tenke over opplevelsene blir det ikke tid til. Det er som om vi bare puster inn, og aldri ut. Etter hvert blir det fullt i sinnet, og det blir mye å forholde seg til når det bare er en innkanal og ikke en utkanal. Vi voksne har ikke tid til å se dem som våre medmennesker fordi vi ikke ser på oss selv som medmennesker.

Hvor mange måter finnes det å skade kroppen sin på? Når mennesket er blitt så fremmedgjort fra seg selv, når det undertrykker sin naturlighet og sine naturlige prosesser sier det seg selv at det finnes utallige eksempler. Vi vet ikke hva det vil si og være snill med seg selv, vi vet ikke hva som er vårt eget beste. Vi drikker for mye alkohol, vi spiser for mye mat, vi kjøper for mange ting, vi kan altså ikke begrense oss på noen av disse områdene.

Det er mange former for selvskading. Ubetenksomheten eller kulden forhindrer oss i å se hvordan vi behandler vår egen natur.

Hvis samfunnet er sykt, som Adorno hevder sammen med blant annet Freud, er det ikke merkelig hvis dets medlemmer blir smittet av sykdommen det bærer. Unge mennesker som skader seg selv opplever ofte en "ute-av-kroppen" tilværelse. I en oppvekst uten trygge rammer som stadig støtter opp om mennesket, kan mange føle seg rotløse. Hvor kommer jeg fra? Hvor skal jeg hen? Hva er meningen? Alt er så innviklet og komplisert der ute, jeg kan ikke klare dette. Hvordan skal jeg komme meg inn i dette kjøret? Jeg kan jo ingenting. Jeg er bare i veien. Er det egentlig noen vits i å prøve denne meningsløse tilværelsen? Terskelen for å mestre en komplisert tilværelse blir vanskelig for mange som ikke har en visshet om at det er noen som bryr seg om dem, at det er noen som trenger dem, at de kan hjelpe til med noe.

Når omsorgsrammene byttes ut med økonomiske rammer, blir omsorgen kjølig og teknisk i kvalitet. Det er ikke den samme kommunikasjonen eller delingen som foregår mellom to mennesker når den ene gir den andre penger, som når han i tillegg eller heller stryker meg over kinnet eller ryggen. Økonomisk tenkning må nødvendigvis ikke utelukke omsorg, men når økonomisk tenkning er grunnlaget for omsorgen og ikke omvendt, det er da det er fare på ferde.

Det moderne menneskets forhold til sin egen kropp er ikke naturlig. Det er sjelden å møte et menneske som er fornøyd og takknemlig for kroppen sin. Selv om vi er helt avhengig av den for å leve, er det helt vanlig å ikke samarbeide med den. Det vanlige er å motarbeide den, og å skjelle den ut, hver dag. Kroppen står under kommando av tankene i hjernen eller sinnet. Hjernen kommanderer kroppen til å utføre det den bestemmer at skal utføres. I kapitlet om leon-prinsippet tok jeg for meg hvordan det ikke er verken populært eller samfunnsøkonomisk lønnsomt å høre på kroppens signaler. Gjennom den vestlige tenketradisjonen har det vært framelsket en evne til å overkjøre kroppens signaler eller språk så mye som mulig. Idrettsstjerner viser dette med tydelighet. Kroppen skal tynes til det ytterste i noen få år slik at det økonomiske grunnlaget er lagt for resten av livet. Kroppen blir kanskje litt ødelagt, og problemene hopper seg opp etter hvert som alderen blir høyere, men det er verdt pengene. Jeg ofrer kroppen min for pengenes skyld, og det sikrer meg og familien et godt og lykkelig liv.

Som kvinne er det store bryster, hvite tenner og minimalt med rynker som sikrer at jeg som individ fremstår som om jeg er mye yngre og mer perfekt enn jeg egentlig er. Naturlige bryster, naturlige tenner og naturlige rynker som gir uttrykk for et levende liv byttes ut med et uoppnåelig idealistisk bilde på skjønnhet. Media berømtheter står fram med nye, hvite tenner som tar seg godt ut på bilder og på film og teve. Rynker forsvinner for en periode hvis det sprøytes inn botox, som er et veldig giftig stoff som definitivt ikke skal skade kroppen. Det forsikres om at selv om det er giftig, så er mengdene så små at det kan ikke få alvorlige bivirkninger. Hun fremstår som ung og vakker, står det ofte utenpå ukeblader. Hun ser ung og vakker ut, men egentlig er hun ikke det.

Å eldes med verdighet blir det samme som å se ut som om jeg ikke har levd. Kroppens naturlige prosesser er forbundet med noe skittent og uønskelig. Det som er skittent, som naturlige gulnede tenner, det bør fjernes. Det er ekkelt og et tegn på at den som har slike tenner ikke kan ta vare på seg selv, eller rett og slett er ustelt og umoderne. Det er lett å forså tankegangen sett i lys av de idealistiske utopiske målene vår tenketradisjon har satt for seg selv.

Kulden i forhold til døden.

De grunnleggende, naturlige menneskelige prosessene tar vi større og større avstand fra. Nå får vi ofte sjokk når noen dør. Sorgen og sjokket over døden er så voldsom at mange blir syke av det. Selv om vi vet at vi kommer til å dø, er det få som snakker om det. Vi vet at døden kommer, men det snakker vi ikke om. Det snakkes heller ikke om de naturlige prosessene som skjer når mennesket dør. Om hvordan kroppen løser seg opp, om hvordan biller og forskjellige mark og insekter spiser, fordøyer, rensar og omgjør liket til jord. I tankene våre hopper vi over den delen av virkeligheten. Vi lager et mellomrom i tanken som fylles med noe annet, noe ubetenksomt, med kulde. Tidligere var det, som nevnt, vanlig å stille de døde hjemme. De ble vasket og påkledd av sine slektninger. Det ble våket, bedt og sunget for den døde. Barna kunne ofte gå ut og inn og fikk et normalt forhold til livet og døden. Nå overlater langt over 90% av oss de døde til institusjoner som sykehus, aldershjem og begravelsesbyråer. Jeg har ikke funnet statistikk på dette, men begravelsesbyråer og sykehjem opplyser at det er svært sjelden at familien eller pårørende i det hele tatt er med og steller. Det hender noen ganger, på landet, mente ett byrå. På Re sykehjem opplyses det at det hender oftere enn før at slektninger er med i stellet.

Noen få spør selv om de kan få stelle, noen blir spurt, men sykepleierne ser an hvem de kan spørre om dette. Det er i de aller fleste tilfeller institusjoner som steller de døde. Ved å beskytte oss selv fra synet av den døde kroppen beskytter vi oss samtidig fra å se døden i øynene. Den naturlige døden blir stygg, uønsket og unaturlig for oss. Livene våre leves som om vi aldri skal dø, og når noen dør blir sorgen unaturlig stor. De aller fleste har nok med sorgen over den avdøde til at de orker tanken på å stelle den døde. Frykten for å huske et kjært menneske som en død kropp i stedet for et levende menneske er ofte det som hindrer oss i å orke å stelle liket. Tanken stopper oss i å få kontakt med den naturlige dødsprosessen. De aller fleste tenker heller ikke tanken lenger. Tanken om å stelle den døde er nesten glemt eller borte i dagens tradisjon. Det er blitt unaturlig for oss å stelle den døde. Ofte tar institusjonen automatisk over etter at et menneske dør, de nærmeste blir ofte ikke spurt om de vil stelle selv eller delta i stellet av den døde. Noe blir borte når et slikt naturlig element i livet blir borte. Det vestlige mennesket forherder seg i livet, døden blir borte for det. Vi trenger ikke tenke på det før det skjer. Det er noe vi ikke ønsker velkommen, og derfor snakker vi ikke om det. Derfor kommer døden som et sjokk. Den er ikke del av en naturlig tankegang. Vi nekter å tenke på det selv om den er uunngåelig. Døden blir derfor fylt av redsel og mystisk tenkning, og blir dermed veldig dramatisk.

Livets gang er naturlig, mennesker kommer og går. En gang skal jeg ligge der å være død. Kanskje noen steller meg og får bearbeidet sorgen sin samtidig. En erkjennelse av at alle mennesker er en del av generasjonenes og naturens gang hadde vært naturlig, men er en høyst uvanlig tenketradisjon i dag. Kan hende døden ikke hadde vært så sjokkartet og uønskelig hvis vi rettet vårt syn inn mot døden for å se hva den er i stedet for å frykte den slik at vi setter opp en mur av tankemotstand og dermed lager døden fryktelig dramatisk. Skillet mellom livet og døden trengte kanskje ikke å være så skrekkyllt. De fleste synes at årstidene er naturlige, og ser hvordan de glir over i hverandre. Den ene tiden er helt avhengig av den andre for å kunne komme og å kunne gå. Den første spiren av liv gir vår, som gir sommer, som går over i høst, som gir seg hen til vinteren, som hviler en stund, og så begynner det på nytt igjen og igjen. Ved å erkjenne døden, ved å se hvor nødvendig og naturlig den er, ville døden bli avmystifisert, og mennesket kunne få et naturlig forhold til den.

I forhold til det unaturlige forholdet vi mennesker har til vår kropp og dens prosesser så vil jeg gi enda et enkelt, freudiansk primitivt eksempel. De fleste er oppdratt med at avføring er ekkelt. Det er om å gjøre å kvitte seg med det så fort som mulig uten å tenke mer på det.

Småbarn lærer oftest at avføring er farlig, at det er ekkelt og skittent, at det er viktig å unngå å komme i kontakt med det. Avføring er som regel er uhensiktsmessig for mennesker å innta eller komme i kontakt med, men faktum er også at menneskets avføring og avfallsstoffer er nyttig for andre deler av naturen. Dette er ekstra tydelig for bønder. I jordbruket ses og luktes det hvordan dyrenes avføring spres utover jorda slik at næringsstoffene fra avføringen bidrar til nytt liv i form av korn og grønnsaker. I skogen faller løvet av trærne, i løpet av vinteren avgir de gradvis næringsstoffene sine. Neste vår er de blitt litt gjennomsiktige. Når det øverste laget av blader tas vekk fra jorda, trer forråtnelsesprosessen tydelig fram; bladene løser seg opp i stadig mindre biter og blir deretter til jord, og like ved vokser en ny spire opp. ”Det er vel fagre stunder når våren kjem her nord, og atter som eit under, nytt liv av daude gror.” (Skolens sangbok, s.57). Jorden lukter deilig, godt og næringsrikt. Lukten av høst er også lukten av død. Naturen viser på denne måten hvordan livet og døden er fullstendig avhengige av hverandre. Det er ikke godt eller ondt, riktig eller galt, men det er slik naturen fungerer. Den avføringen som kommer fra oss selv tenker vi altså på som skitten, mens den avføringen som kommer fra dyr, trær og planter tenker vi på som livsnødvendige næringsstoffer fordi de bidrar til å opprettholde livet slik vi kjenner det.

Ved å forherlige livet, blir tilværelsen endimensjonal. Ved å undertrykke menneskets natur, blir livet unaturlig, endimensjonalt, dødt og ubalansert. Ved å fortrenge døden, dør livet. Ved å tviholde på det forgjengelige livet, går det egentlige livet upåaktet hen. Ved å ikke ville innse at luften som er livsnødvendig for å leve også er den samme som forårsaker at jeg blir gammel og til slutt dør, blir jeg fattig som menneske. Jeg lever i en ensidig forestilling i stedet for å leve i tilværelsen slik den er. Jeg lever et teoretisk liv. Et liv uten egentlig kontakt med naturen.

Når økonomien omfavner omsorgen.

I kapittelet om leon-prinsippet så jeg på omsorg som omfavnet av det økonomiske systemet. Den omsorgen som er økonomibasert kan ikke sies å ha samme effekt som en betingelsesløs omsorg som er basert i menneskelig omsorg uten økonomiske rammer. Den omsorgen som barna får fra det offentlige kan per definisjon ikke være likeverdig med den omsorgen de får i hjemmet. For at omsorg skal være omsorg kan den ikke ha økonomiske rammer.

Kulden eller ubetenksomheten, som det er etablert at eksisterer i stor grad, kombinert med økonomiske rammer som regulerer omsorg, er en kombinasjon som stimulerer mennesker til

uverdige handlinger. Å opparbeide et godt forhold til et annet menneske krever tid og tålmodighet. I dag har de færreste av oss verken tid eller tålmodighet til å lytte til et annet menneske, virkelig høre etter og ta innover oss hva den andre formidler, både med ord og annen ordløs kommunikasjon.

Å åpne seg selv for å ta i mot det den andre sier er en åpnebevegelse, en villighet til å glemme seg selv en liten stund, en mulighet til å la seg bevege av en annen. Mennesker som arbeider først og fremst av økonomiske grunner har ikke tid og anledning til å opprette en slik relasjon til et annet menneske. Det er ikke samfunnsøkonomisk eller personligøkonomisk lønnsomt. Tendensen er heller at relasjonene til andre blir stadig mer overfladisk, som for eksempel på det internettbaserte samfunnet facebook. Tekniske vennekretser og digitaliserte vennskap i stedet for virkelige forhold med øyekontakt. Hvem skal vi kontakte i en krisesituasjon? Svaret blir det offentlige. Tidligere benyttet vi venner og familie i situasjoner, men det er lenge siden. Folk skal stort sett klare seg selv. Det er en uvilje mot å ta imot hjelp fra andre. De andre har det dessuten så travelt, de har nok med sitt. Ubetenksomt skjer det at individet forherder seg selv, det setter seg selv inn i en ramme som stenger det ute fra seg selv og andre, ingen kommer inn til det.

I Japan merkes det godt at den eldre delen av befolkningen har økt de senere årene, tendensen er den samme også i mange vestlige land. Befolkningen lever lenger, og etter hvert blir det mangel på arbeidskraft som kan jobbe med eldre. Derfor utvikler Japan nå roboter som kan gi en automatisert omsorg. De kan hjelpe til blant annet med høytlesning og bading av eldre, sies det.

Lavere pensjonsalder, flere barnehageplasser for å få flere kvinner ut i heldagsjobb og en gradvis økning i andelen utenlandsk arbeidskraft er ikke nok til å hamle opp med en synkende arbeidsstyrke,.. ”Det blir kostbart. Robotene må forbedres. Og menneskenes tenkemåte må endres. Menneskene må være villig til å bruke roboter,” sier Kobayashi. (Aftenposten, 10.04.2008).

Mennesker må venne seg til å bli behandlet av roboter. Allerede finnes det elektriske automatiserte massasjestoler plassert rundt i mange norske bedrifter og kommuner.

Å bli massert av et menneske med fagkompetanse og anatomisk innsikt tar for lang tid i forhold til effektivitetens krav.

Menneskets tenkemåte må endres slik at det er villig til å åpne seg for å ta i mot hjelp fra roboter. Roboter er utelukkende basert på økonomisk tenkning, og skjuler ikke den økonomiske hensikten bak noe annet enn kanskje benevnelsen ”automatisert omsorg”. For at mennesker skal venne seg til denne typen omsorg, eller teknisk behandling som kanskje er en bedre beskrivelse, så må det tro på at virkeligheten er økonomisk basert. Det finnes ikke noen grunnleggende virkelighet bakenfor eller underliggende den økonomiske virkeligheten.

En som er gammel og syk føler seg allerede ofte til bry, han mener ofte selv, og samfunnet støtter ham i det, at han ikke er nyttig for samfunnet, og kan ikke bidra med annet enn utgifter. Et menneske som lytter, som har tid til å høre og medlidende forstå min smerte og mitt savn er en så sjelden opplevelse at de fleste har glemt at det finnes. De fleste forstår godt at de økonomiske hensyn må komme først. Verdighet, tålmodighet og omsorg har økonomisk basis nå. Samfunnet og menneskene med det, har ikke tid til disse kvalitetene. Finn Skårderud beskriver hvordan Las Vegas er et ærlig sted. Der er det helt tydelig hvor makten sitter, og hvem som er underlagt den. Markedet råder over spillende mennesker. Det er et spill, og rollene er så tydelige at mennesket ikke kan ta det alvorlig.

Mangelen på oversikt har ironien som problem og løsning. Den ironiske distansen gjør at vi kan heve oss over det hele. Ironi behøver ikke bety aktivt ironiserende, men en livsholdning: en ironisk distanse i forhold til andre og seg selv. Det ironiske fører et av-affektet språk. Den samme distansen risikerer at vi mister opplevelsen av betydning. ”Når alt blir like gyldig, er det en risiko for at det blir likegyldig. Ironi som retorikk og atferd er i slekt med beroligende medikamenter. Det er et spørsmål om dose før løsningen blir problemet”. (Skårderud, 1998: 21).

Utfordringen for mennesket er at vi tror Las Vegas er virkelig. Vi tror at det økonomiske spillet er virkelig og et grunnleggende premiss for tilværelsen. Når mange mennesker kommer sammen på fotballkamp ses det tydelig. Supportere må minnes på at fotball er et spill. Likevel slåss forskjellige supportergrupper mot hverandre og skader både seg selv, andre og materielle ting rundt seg. Det er gøy å holde med et lag, men er det også gøy å la seg rive med slik at det blir alvor og slåsskamp ut av det? Det kan se slik ut. Vi vil at spillet skal være nådeløst, det er slik at noen må tape og noen må vinne, det skal være konkurranse og det er gøy å nedverdige og skjelle ut det tapende laget etterpå. Noen er veldig dårlige tapere, andre morer seg med å betrakte spillet med mer perspektiv.

Hvis hverdagen er stressende kan for eksempel fotball bli en måte å fortape seg, eller glemme den harde realiteten hvor økonomi spiller så stor rolle. Fotball blir en beroligende medisin for sinnet, en avkobling slik at jeg helt glemmer alt annet enn akkurat spillet som foregår i øyeblikket. Behovet for å fortape seg helt og identifisere seg fullstendig med sitt lag hadde kanskje ikke vært så stort hvis hverdagen hadde vært litt lettere, litt mer oversiktlig. Trangen til å rømme inn i en annen tilværelse hvor mennesket kan ha fri fra alt som tynger fra alle kanter, er stor. Hverdagen har blitt så komplisert og uoversiktlig at jeg må ha bedøvelse for å klare den.

Av det ovenstående kan det trekkes en forbindelse til den kulden. Kulden eller den ubetenksomheten som de fleste av oss ikke har oppdaget enda, resulterer i eksistensielle problemer og smerter for mennesket. Vi vet ikke hvem vi er, hva vi er, hvor vi hører til i sammenhengen, vi har ikke oversikt, ikke perspektiv og ikke kontroll over store deler av livet vårt. Dette er beskrivelsen av de fleste av oss. Dette er ikke beskrivelsen av noen få som ikke klarer å tilpasse seg samfunnets systemer og regler. Dette er beskrivelsen av hvordan samfunnets tankeskapte systemer og regler som startet som små systemer til slutt blir så lammende på det levende mennesket at det stivner helt, og er nær ved å gi opp. Dette er beskrivelsen av hvordan et sykelig samfunn basert på tankeskapte produkter har smittet hele mennesket med sin sykdom slik at det også har blitt sykt. Det er blitt normalt å være syk, og det har vært normalt å være syk så lenge at vi merker det ikke lenger. Det er normalisert over en veldig lang periode.

Har vi glemt oss selv? Er det noe vi visste før, som vi har glemt de siste hundrevis av år? Nei, i vår vestlige tradisjon har vi aldri husket det. Behovet for kontroll og kunnskap har lagt grunnlaget for en ensidig vitenskap, et ensidig samfunn og et ensidig menneske. Vi vil helst bare se den positive siden. Vi vil bare ha livet, ikke døden, bare lys, ikke mørke, bare idealer, ikke menneskelige naturlige prosesser, ikke rynker, bare glatt, prikkfri og perfekt hud, ikke omsorg, men heller effektiv behandling, bare tingen, ikke dens skygge, bare mening, ikke ikke-mening. Vi tør ikke se på skyggesidene av tilværelsen, for hvis vi gjør det, kan vi komme til å tenke at livet ikke har noen mening, og det kan vi rett og slett ikke tenke. Derfor er det best å holde seg unna den tanken, for mange som har begynt å tenke slik har endt med å ta sitt eget liv eller bli forferdelig deprimerte, få lidelser som må medisineres, og har kanskje blitt misbrukere av rusmidler av forskjellige slag.

De fleste av oss nekter å snakke om livets gang, det naturlige kretsløpet, temaene undertrykkes ved hjelp av kulden som vi ikke har tatt stilling til fordi vi ikke vet om den. Vi vet ikke hvordan tilværelsen henger sammen med oss selv, vi kjenner ikke hvordan det er, vi ser ikke hvordan virkeligheten er. Redselen for å bryte sammen som menneske forhindrer også gjennombruddet som gir menneskelig vekst. Derfor holder vi oss unna sammenbruddet, eller lidelsen, smerten og tårene. Det fører ikke til noe godt. Det fører derimot kanskje til depresjon, og ubalanse. Et legebesøk vil ordne med antidepressiva, medisiner som kan ordne opp i depresjonen. Jan Olaf Ellefsen har selv erfart å bli tvangsmedisinert, og vil heller at noen hjelper ham gjennom smerten, uten piller.

Jeg velger smerten. ...Hvis jeg heller vil gjennomleve smerten enn å få den forsøkt medisinert bort – hvorfor skal jeg ikke kunne få velge det? ...Hvorfor har ikke psykiatrien et ikke-medikamentelt tilbud til alle pasienter som ønsker det på akuttpostene sine? ...Jeg mener at de skulle satt seg ned og lyttet til meg så lenge som jeg selv har behov for det – i tro på at min tilstand etter hvert vil gå over av seg selv. (Aftenposten, 14.01.2008).

Spesialist i klinisk psykologi, Reidun Ueland, takker ham for innlegget og svarer ham.

Psykiatrien finner ingen mening i slike livsprosesser. ...Du spør om alternativer, Ellefsen; Jeg tror ikke alternativer er mulig i den psykiatrien som finnes. ...Det er en stor skam at myndighetene ikke sørger for gode alternativer til psykiatri. (Aftenposten, 26.02.2008).

Hun er ærlig og sier at psykiatrien ikke har et alternativt tilbud. De livsprosessene, som kan ses på som naturlige utvikling, blir betraktet som sykdom. Helsevesenet har dermed ikke mennesker som kan ta imot dem som har behov for et slikt alternativ. Når livet blir vanskelig, trenger vi mennesker tett oppfølging. Er det rimelig at det offentlige har denne omsorgen som Ellefsen etterspør? Vi, som mennesker og samfunn må finne balansen.

Naturlige livsprosesser, naturlige allmennenskelige utfordringer som burde være et fellesanliggende, et felles ansvar, en felles utfordring, blir en individuell sykdom. Å se på tårene og lidelsen som en naturlig rensende og sammenføyende forbindelse mellom tanke og handling, mellom teori og praksis eller mellom sinn og kropp er sjeldent.

Det mest naturlige er en utadrettet bevegelse, men hvis mennesket bare fokuserer på den utadrettede bevegelsen, blir den ensidig. Den utadrettede bevegelsen nødvendiggjør en innadrettet bevegelse i samme øyeblikk. En levende dialektikk fungerer på den måten. En opplevelse krever en innlevelse, det vil si at den krever en fordøyelse gjennom et innadrettet fokus. Med det samme noe blir sagt, er det noe som ikke blir sagt. Det som ikke blir sagt kan ikke sies med ord, men det er likevel like mye som det som blir sagt. Når noe blir definert, blir det som er ubegrenset begrenset. Når en tanke blir tenkt, er det alltid en bakenforliggende tanke, eller en skyggetanke som ikke kan gripes med tanken. Det har det vestlige mennesket ikke hatt anledning til å forstå i den tanketradisjonen det har blitt oppdratt i.

Adorno mener med sin negative dialektikk at vi bør se to bevegelser som deler av en helhet. En utadrettet bevegelse krever en innadrettet bevegelse. Den ene er positiv, den andre er negativ. Den vestlige tenketradisjonen har fokusert på den utadrettede, positive bevegelsen, mens den innadvendte har vært forsøkt kultivert på en kontrollert, voldelig måte, så ble de skilt fra hverandre ved tankekraft og deretter undertrykt. Utfordringen for vår tradisjon i forhold til det negative er at det ikke kan gripes med forståelsen. Vi er vant til at alt skal ha en forklaring, slik at vi kan forstå det. Når vi ikke forstår det, mener vi ofte at det ikke finnes, derfor sier vi at det ikke er gyldig innenfor vitenskaps- eller kunnskapstradisjonen. En opplevelse krever enn innlevelse for at det skal bli balanse, det vil si at en opplevelse trenger en fordøyelse før den er komplett. For at en fordøyelse eller refleksjon skal kunne foregå er det noen grunnleggende forutsetninger som må være på plass. Den ene er en oppmerksomhet på at det er noe som skal tenkes eller fordøyes, og den andre er at det er mentalt rom eller plass nok til denne tankevirksomheten. I den vestlige tenkningens utvikling ser jeg hvordan vi har innsnevret dette rommet fra å egentlig være ubegrenset til å være begrenset. Hos moderne mennesker i Norge i dag, er rommet for tankevirksomhet snevret såpass innsnevret at mange ikke stiller spørsmål ved tilværelsen. Virkeligheten vår har blitt så trang at det ikke er mulig å tenke i den. Det er ikke plass for tankeutvikling fordi vi har forklart for mye, og det som er forklart er så innviklet at ingen har oversikt over det. Kun fag-personer og eksperter kan sies å ha en viss oversikt, men vi ser at de til stadighet er uenige, og derfor kan vi ikke stole på dem. Uenighet tilsier en usikkerhet på hva som egentlig er sannheten, og da resulterer kulden i folk flest i at ekspertene blir diskvalifisert på grunn av uenigheten mellom dem. Ekspertenes nyansering blir ikke lagt merke til i et overskriftsbasert mediabilde, og da ser ekspertenes uttalelser ut som om de er like gyldige, og dermed er det lett for de fleste å konkludere med at de er likegyldige. Derfor fortsetter vi ofte som før.

Det kan hende at tiden og kulturen er moden for en liten endring. Jeg har forsøkt å vise hvordan vår kultur har utviklet oss mennesker dit vi er i dag. Spørsmålet jeg sitter igjen med er: Kunne vi gjort det annerledes? Og hvem kan vi skylde på? Hvem kan ta ansvaret for vår skjeve utvikling? Hvis vi hadde tenkt annerledes kunne vi sikkert satt fokus et annet sted enn vi gjorde, men hvis Adorno har rett i at tankegangen vår utvikler seg fra det dyriske og mot det humane, kan jeg ikke se annet enn at vår menneskelige utvikling er helt naturlig. Etter så mange år med stort fokus på hvor uovertruffen den menneskelige tankekraft er, kan vi kanskje ta et overblikk og se hvordan situasjonen er. Hvordan er praksis i forhold til de teoriene vi tror vi handler etter? Det har jeg forsøkt å gjøre i denne oppgaven. Resultatet er at jeg ser at det er grunn til at vi, som mennesker og samfunn må tenke oss om. Det er grunn til å tenke seg om når vi ser hvordan praksis og teori spriker i hver sin retning, hvordan det vi tenker står i motsetning til det vi gjør.

Hva er det som forhindrer meg i å tenke? Ved å undertrykke vår naturlighet, ser det ut til at vi, som mennesker, har utelukket hensynet til kroppen. Jeg, som en del av menneskeheten i den vestlige kulturtradisjonen har utviklet meg til å frykte og undertrykke min naturlige kropp. Jeg er så redd for å se døden i øynene og jeg er så redd for å se min egen ondskap, at jeg heller ubetenksomt lar være å tenke i den retningen. Hitler og hans like har vist meg hva som bor i menneskesinnet, og jeg vil ikke bli kjent med den siden av meg selv. Jeg vil for all del ikke smittes av den ondskapsen som han hadde. Jeg lar heller vær å kjenne på mine egne såkalte mørke sider. Da tenker jeg at jeg blir kvitt dem. Jeg skyver dem bort i en mørk krok av sinnet mitt, da synes det ikke lenger, og det betyr at det er borte.

Ved å forhindre oss selv i å bli kjent med hele vår menneskelighet, ved å ubetenksomt utestenge store deler av oss selv, berøver vi også oss selv muligheten til en tålmodig empatisk erkjennelse av oss selv. Vi fratar oss muligheten til å bli kjent med oss selv. Vi fratar oss muligheten til å bli levende, menneskelige mennesker.

Kapittel 5. Indre og ytre varme og kulde – samtidig.

Ut i fra de forrige kapitlene ser det ut til at den borgerlige kulde har eksistert i mennesket i all tid. Oppmerksomheten om den har til alle tider vært ikke-eksisterende hos de fleste. Når mennesket har en tydelig ytre fiende vil kulden resultere i et samhold blant de som er på samme side. Den blir rettet ut mot noen andre, samholdet mellom menneskene med en felles ytre fiende overdøyer for en periode slik at kulden mot mennesket selv blir ikke så tydelig. Når den ytre fienden ikke er så klar lenger, rettes kulden stadig nærmere oss selv. Selv om den rettes mer innad når den ytre fienden ikke er tilstede lenger, kan jeg ikke konkludere med at den kun rettes innad. Heller ser det ut til at kulden går både utad og innad, samtidig. Det naturlige ser ut til å være en utadrettet kulde, at individet retter sin indre kulde ut mot en ytre fiende. Etter hvert som den ytre fienden blekner, eller blir avstandsmessig lenger unna, rettes fokuset for kulden mer innad i min egen person.

Adorno ville ikke selv snakke eller preke for mye om kjærlighet, som nevnt mente han at enhver som skulle gi denne kjærligheten selv hadde for lite av den. Han mente at all utdanning og oppdragelse etter Auschwitz måtte ta sikte på at slike grusomheter ikke skjedde igjen. "Probably that warmth among people, which everyone longs for, has never been present at all, except during short periods and in verly small groups, perhaps even among peaceful savages." (Adorno, 2005, s. 202). Adorno fremsatte en kritisk teori, en teori som var basert på teori fordi han mente at mennesket var fremmedgjort for seg selv, fremmedgjort av systemer det selv har tenkt seg fram til. I oppgaven har jeg vist hvordan dette stemmer i virkeligheten ved å påpeke mange praksiser som ikke stemmer overens med teorien bak. Dette kapittelet skal ta for seg hvordan mennesket kunne tenke og handle hvis vi kunne godta at det ikke visste alt om seg selv og sin tilværelse, hvis vi kunne erkjenne tilstedeværelsen av den ubetenksomme kulden, og hvis vi kunne handle og tenke med hensyn til denne kulden. Enkelt sagt: hvordan ville det fungere hvis vi tok hensyn til at kulden, eller ubetenksomheten fantes og at vi handlet ut i fra det.

Erkjennelse som overskridelse, uten forening.

Kan vi klare å ha to tanker eller perspektiv i sinnet vårt samtidig? En tanke om at jeg handler ut i fra det beste jeg kan, men samtidig må jeg ha en vennlig kritisk sans som jeg også samarbeider med. En tanke om at jeg lever akkurat nå, i denne tiden, men om ganske få år kommer jeg til å være død, og at det er slik det skal være. Ved erkjennelse av dette er det muligheter for at vi mennesker kan kommunisere med hverandre og kroppen vår, naturen vår. Mennesket har aldri, i vår tenketradisjon, samarbeidet med sin kropp. I de foregående kapitlene har jeg forsøkt å vise hvordan vi tvert i mot mishandler kroppene våre, vår egen natur. I dette kapitlet skal jeg se på hvordan empati, vennlighet, eller kjærlighet til andres og egen natur ville gi seg utslag i tilværelsen. Hvis mennesket erkjente kulden og behandlet den med tålmodighet, vennlighet og kjærlighet, hvordan kunne tilværelsen vært?

Å utvinne slike perspektiver, uten vilkårlighet og uten vold, helt og holdent ved føling med gjenstandene, er det eneste det kommer an på i tenkningen. Det er det aller enkleste, fordi tilstanden uavviselig roper etter en slik erkjennelse, ja, fordi den fullendte negativiteten, når en først har sett den i øynene, trekker seg sammen til speilskriften av sin motpol. (Adorno, 2006: 281).

Vi erkjenner ikke barn og ungdom som medmennesker, fordi vi ikke kan erkjenne oss selv som medmennesker. Den ytre fienden holder de fleste av oss strengt på avstand fra vår egen menneskelighet. ”Holder vi nazismen opp for oss som et speil, ser vi våre egne trekk – forstørret, men av den grunn også så avslørende”. (Ofstad, 1971 s. 11). Fordi vi undertrykker våre naturlige sider i stedet for å se grundig på dem, bli kjent med dem, erkjenne dem og dermed vite om at de er der, så speiler eller reflekterer vi disse sidene ubetenksomt ut mot andre og inn mot oss selv. Dette er den ubetenksomme kulden. Når jeg kan se negativiteten i øynene, da vil den trekke seg sammen til speilskriften av sin motpol. Det ligger en uendelighet i disse ordene. Hvis jeg makter å se min egen ondskap, da vil den trekke seg sammen til speilskriften av sin motpol. Ondskapens motpol er det gode. Hvis jeg erkjenner meg selv som et menneske som innehar onde egenskaper, vil jeg bli god, men i og med at Adorno mener at dette er i et speil, så vil det gi en uendelig rekke av motpoler. Motpoler som slår tilbake mellom seg selv i en uendelighet. I dette ligger det uendelig spenning for sinnet. Speileffekten vil gå fram og tilbake mellom de forskjellige motpolene i uendelig tid. Dette minner om Aristoteles’ gylne middelvei som kan erkjennes ved lang og tålmodig øvelse.

Er erkjennelse mulig i dag? Det er slått fast at erkjennelse er ulønnsomt økonomisk sett, derfor kan det neppe bli populært. Jeg hevder at den største styrke kreves av en som virkelig vil erkjenne hvordan det er å være menneske. Hvordan skal dette foregå? En god leder i dag sies å måtte være en som kan delegerer, han må kunne vise handlekraftighet og han eller hun må være ydmyk. På grunn av den ubetenksomheten eller kuldens som er tilstede i så stor grad, og som de aller færreste av oss er oppmerksom på, så er det ikke mange gode ledere. Enhver leder, enten han har gode eller dårlige hensikter, enten om han vet om disse hensiktene selv eller ikke, vil kunne lede de fleste av oss ut på ville veier. Ikke fordi han vil det, men fordi den uaktede uoppmerksomheten gjør oss blinde for egne reflekterte valg. Veiene vi ledes på er blindveier fordi vi ikke er klar over hva vi gjør, derfor gjør vi bare det vi tror vi skal gjøre, uten å virkelig reflektere over hvorfor vi gjør som vi gjør og hvordan dette skal kunne passe inn med resten av naturen og samfunnet.

Vi er sårbare mennesker, vi er levende, men lever med vissheten om at vi er døde snart. Jeg er her nå, og er et menneske med ikke-valgbare grenser og forutsetninger, men nettopp på grunn av min menneskelighet, ved å erkjenne min menneskelighet, ved å ha så mye mot og styrke at jeg tør å åpne opp for den såkalte menneskelige svakhet, så kan jeg overskride mitt individuelle meg og oppnå en dypere kommunikasjon eller kontakt med det allmenne. Dette kaller Adorno for erkjennelsens utopi. ”Erkjennelsens utopi ville være å avsløre det begrepsløse med begrepene, uten å gjøre dem like”. (Adorno, 1966, s. 19, min oversettelse).

Han ser at det ikke er mulig å nå dit hen, som menneske i dag, fordi det er så lite kjærlighet i individet. Men overskridelsesmuligheten ligger der, åpen for alle og enhver som skulle komme til å gjennomskue tilværelsens økonomiske overfladiskhet. Selve arbeidet for å komme fram til denne erkjennelsen, arbeidet som kreves for å gjennomskue, se hva tilværelsen er satt sammen av, er ikke økonomisk lønnsom. Derfor så Adorno at selv om denne erkjennelsen er mulig for mennesket, så er det ut i fra kuldens tilstedeværelse, utopisk den gangen han levde.

Jeg er et sammensatt menneske med kropp og sinn. Fordi jeg har evnen til å tenke, kan jeg tenke gjennom min egen tilværelse, og erkjenne gjennom kroppen, hvordan dette henger sammen. Jeg kan kjenne hvordan jeg henger sammen ved å bli kjent med min egen natur. Naturen bruker imidlertid lenger tid på å kommunisere enn det intellektet gjør.

I dag blir de fleste av oss utålmodige etter få minutter hvis ikke vedkommende vi snakker med har kommet fram til poenget. Ved å forklare tilværelsen for oss, fjernet de tidlige tenkerne, uten hensikt, undringspotensialet i den menneskelige tenkningen. De var omsorgsfulle, meningen var å forklare noe som var veldig vanskelig å forstå. Ved å forklare oss det, ble det lettere for oss å gjennomføre forståelsen direkte. Se her, her er løsningen, ta den, jeg har forstått for dere, bare ta denne forståelsen, gjør det samme som jeg har gjort, men uten å måtte gå den ekstra lange veien gjennom egen erfaring. Ikke bare skulle de forklare, slik at egen erfaring eller muligheten for erkjennelse ble borte, men gjennom sin egen befatning med utfordringen i erkjennelsen, erkjente de færreste sin lærers erkjennelse. Platon erkjente ikke det samme som Sokrates hadde erkjent. Han arbeidet hardt hele livet for å erkjenne det samme som han, men som mange andre som har forsøkt å skrive ned med ord, det som andre mennesker har erkjent, har han ikke lyktes. Enkelte steder i hans verker skinner det imidlertid igjennom, som i *Symposium* eller *Drikkegildet* på norsk, hvor Sokrates' stemme høres gjennom Platons ord. Der lar han Sokrates selv forklare veien mot erkjennelse. Denne dialogen er en av de mest leste dialogene til Platon, og den treffer noe i meg, det skjer en bevegelse i kroppen min, som en tone eller poesi som klinger i meg. Ikke en opplevelse av noe utenfor meg, men en innlevelse inn i kroppen.

Ved å fjerne oss fra det naturlige blir vi umenneskelige mennesker som lever teoretiske liv. Muligheten til erkjennelse er tilstede i alle mennesker, den trer fram etter hvert som jeg erstatter kulden eller ubetenksomheten med varme eller oppmerksomhet. Etter hvert som jeg kjenner at jeg er i forhold til noe.

Ved å avsløre det begrepsløse med det begrepene, ville ordene om begrepene kunne åpne opp eller løse opp begrepene. Den vestlige tradisjonens higen etter sikker kunnskap har låst begrepene fast i noe positivt og sikkert, dermed er grunnlaget for undring borte. Ved å si noe helt sikkert om en ting, har rommet for videre viten eller undring blitt borte. Å si noe positivt, noe helt konkret og sikkert om et objekt blir derfor en fengsling, en sammentrekkende bevegelse, en innramming av objektet eller tingen. Å si at livet er positivt mens døden er negativ, at livet er verdifullt og døden er verdiløs, blir særdeles lite gjennomtenkt, likevel er det akkurat dette de fleste av oss tankeløst tenker.

Sinnet består av selvmotsigende tanker som kan føre oss til erkjennelse. Objektet for åndelig eller sinnelig erfaring i seg selv er høyst reell eller virkelig. Dette objektet er et antagonistisk system, et system som har selvmotsigelse som substans. Sinnet er naturlig selvmotsigende, fordi vi som mennesker skal kunne erkjenne oss selv som en del av noe mer, noe større enn oss selv. ”Den tvangsmessige utvanningen av virkeligheten som idealismen har projisert inn i et område i sinn og subjekt, må oversettes tilbake”. (Adorno, 1966, s. 20. Min oversettelse). Idealismen har forårsaket en utvanning av virkeligheten, slik at den ikke fremstår som like rik som den egentlig er. Betyr det at en stor del av virkeligheten er borte for det moderne sinn, det moderne mennesket? La meg undre meg over det ved å gå inn i kroppen.

Erkjennelse av kroppen.

Det er ikke økonomisk lønnsomt å lytte til kroppens signaler. Den er treg og følger ikke med i den økonomiske utviklingen. Grunnen til å skjelle på den er derfor stor. Ikke er den perfekt og den er treg, den hører ikke på hva jeg sier, den blir fort sliten, og orker ikke presset over så lang tid som jeg vil. Men hva om kroppen er perfekt? Tenk hvis det er måten jeg tenker på som er for økonomisk og effektivt innstilt i forhold til min natur? Hvis det er slik at tankene mine presser kroppen til å være raskere enn den egentlig har forutsetninger for? Vi vil at kroppen for eksempel skal produsere mye seksualitet for å være med i den seksuelle trenden. Ifølge ukeblader og magasiner skal mennesket ha flere orgasmer i uka for å være med på den seksuelle statistikken. Hvis vi ikke har multi-orgasmer og ekstase-opplevelser en masse, så finnes det kunstgjødelse, slik som bønder har tilført jorda for å få ting til å vokse fortere enn det naturlig ville gjort. Kunstgjødelse i forhold til sex har til alle tider eksistert, nå heter det for eksempel viagra. Jeg bestemmer at kroppen min skal produsere all den seksualiteten jeg vil ha, slik at jeg får opplevelser som gjør at jeg opplever at jeg lever.

Selv om det meste av menneskelige aktiviteter skal produseres fortere og mer effektivt, så finnes det noe som får vokse i fred og ro. Barnet i mammas mage. Det får lov til å vokse, modnes og til å bli født i tidens fylde. Ennå er det ingen som har funnet opp en type kunstgjødelse for å få barnet til å vokse fortere slik at moren kan komme seg raskest mulig tilbake på jobb.

Gravide funderer ikke ofte eller grundig over hvordan det er mulig at egen kropp kan frembringe liv. Som regel sies det, eller vi tenker at mennesker kan lage barn.

Menneskets kropp kan frembringe barn, uten at intellektet eller tankene våre begriper det. Menneskene bruker sine kropper slik at de, kroppene, kan produsere et barn. Mens barnet ligger inne i kvinnens kropp er det som regel ingen oppmerksom, bevisst kommunikasjon mellom henne og barnet. Hun kan som regel ikke vite om barnet er ei jente eller en gutt, om det er noe galt eller om barnet utvikler seg optimalt i forhold til det vi ønsker. Undringen og refleksjonen over denne manglende kommunikasjonen går som regel ikke lenger enn til dette punkt. Kroppen gjør det den kan, og jeg er ikke avhengig av å tenke over de prosessene som foregår i meg.

Vi vet at det går kommunikasjonskanaler via nervebaner fra hjernen og til alle kroppens organer og funksjoner. Kommunikasjonen går begge veier, både fra kroppens organer til hjernen og tilbake. Denne kommunikasjonen foregår til stor del ubevisst, det vil si at kroppen kommuniserer med seg selv, mens fornuften ikke har noen direkte kontakt med denne kommunikasjonen som logisk sett nødvendigvis må foregå mellom kroppens forskjellige organer og funksjoner. Derimot kommanderer fornuften ofte kroppen til å produsere mer enn den naturlig kan gjøre, og denne kommunikasjonen foregår via de samme kanalene, selv om tankene ofte også tar i bruk ytre fysiske midler som piller for å få den til å gjøre det vi vil. Det er ingen logisk grunn til at disse kommunikasjonskanalene bare fungerer én vei.

Nervesystemet er et toveis kommunikasjonssystem som både sender og tar i mot informasjon til og fra kroppen. Kommunikasjonen fra nervene og til hjernen foregår også til stor del ubevisst eller ubetenksomt. Når kroppen har en smerte et sted, vet personen hvor det gjør vondt, men den smerten som kommuniseres tilbake til hjernen er ikke oversettbar til det språket som uttrykkes i form av ord. Menneskets fornuft forstår ikke kroppens signaler eller språk. Dette kan forklare hvordan tanker og handlinger ofte spriker i hver sin retning.

I eksempelet med sigarettstumpene så vi hvordan de fleste kan hevde at de ikke kaster søppel på bakken mens de samtidig kaster søppel på bakken. En dataekspert, kan vi tenke, ville kunne lage en type overgangsprogram eller adapter som gjorde det mulig for disse to språkene å kommunisere sammen, men da ville hun ødelegge muligheten til å utvikle et språk eller en kommunikasjonsform som ikke er basert på ord og som dermed ikke kan begripes med fornuften på samme måte som ord kan.

Lengselen etter å forstå dette ukjente språket eller signalene ville nødvendigvis gjøre en utvikling eller erkjennelsesprosess i menneskesinnet.

Data eksperten ville tjene en formue på programmet som oversatte fra det ene språket til det andre, men mennesket ville tape en enda større formue menneskelig sett, fordi selve strevet, øvelsen, energien, motet og prøvelsen i å forsøke å forstå denne kommunikasjonen resulterer i menneskelig vekst. Vi forstår og erkjenner mer. Denne forståelsen kan først erkjennes etter at en formidabel innsats er lagt ned i det. Ved å lytte til kroppens språk kunne mennesket lære seg andre måter enn ord å kommunisere på. Kroppsspråk er det stadig fokus på, hvordan kroppen hvis den er slik og sånn formidler forskjellige typer av avstand, tiltrekning og åpenhet. Kroppsspråket oversettes med andre ord til et språk som kan oppfattes av tankene våre, et språk som er laget av ord. En forelder som kommuniserer med sitt spedbarn bruker ofte en ordløs kommunikasjon, uten å tenke over det. Denne typen kommunikasjon ser vi bare på som et steg i barnets utvikling. Den åpenheten som er tilstede i en slik kommunikasjon er begynnelsen på hvordan det er mulig å kommunisere med vår egen kroppslige natur. I stedet for å avskrive den ordløse kommunikasjonen som primitiv og bare som begynnelsen på utviklingen av en ord-kommunikasjon, så er det mulig å utforske hvordan den ordløse kommunikasjonen kunne utvikles videre.

Faren og utfordringen blir selvfølgelig å gjøre dette uten å sette begrensende ord på det som er ordløst. Å virkelig lytte til et annet menneske er å være åpen for en annen. Det vet foreldre som virkelig har jobbet hardt for å forstå sitt ordløse barn. Den som løser koden, med tid og tålmodighet, har muligheten til å oppnå en kommunikasjon med et annet menneske som vil vare livet ut. Barna inspirerer oss foreldre til å lytte, som for eksempel når barnet gråter, da er det ingenting vi ikke er villige til å prøve for å få det til å bli fornøyd igjen. Vi holder barnet tett inntil brystet, rugger, vugger, ammer og triller det i vogn. Vi kjøper smokker, varmeflaske til å ha på magen og alt annet vi har behov for. Vi forsøker å forstå barnets behov selv om det ikke kan formidle det i ord. Fortvilelsen over den andres udekkede behov skaper en vilje til å finne en løsning. Viljen til å forstå eller finne en løsning er så sterk at forelderen ikke gir seg før en løsning er funnet. Behovet for å hjelpe den andre er så sterkt at det gjør fysisk vondt et eller annet sted, som ikke er helt lett å begripe. Og plutselig gjør vi bare noe, noe som virker. Ikke noe som er logisk tankemessig sett, men noe annet. Enhver som har opplevd å kunne roe ned et barn etter å ha funnet en løsning på denne måten, har blitt et rikere menneske. Mennesket er rikere fordi det fant en løsningen i seg selv et sted. Hun eller han måtte finne løsning på et problem som det ikke fantes svar på, men når trangen og viljen ble stor nok, visste mennesket plutselig hva det kunne gjøre. I ettertid ville mange kunne si at jeg gjorde noe som jeg ikke visste at jeg kunne.

Jeg gjorde det, men jeg vet ikke hvor det kom fra, jeg bare gjorde det. Et kort øyeblikk av erkjennelse. Slike øyeblikk skaper et bånd mellom to mennesker som ikke kan beskrives med ord. Mennesket overskrider sin egen kunnskap, sin egen tankevirksomhet og erfarer samtidig at det vokser som menneske. En slik forbindelse til, eller kommunikasjon med et annet menneske er grunnleggende verdifullt og kan ikke måles i penger. En forbindelse som dette kan aldri lønne seg økonomisk sett, det tar for lang tid å opprette. *Det er verdt å tenke over at det som er mest verdifullt, menneskelig sett, er det som fremstår som minst verdifullt for samfunnet.*

Denne formen for kommunikasjon brukes i større grad enn vi er klar over, og det er mye av problemet. Selv om mennesket bruker denne formen for kommunikasjon, snakker vi ikke om den, vi bruker det uten å tenke oss om. Kulden i oss legger seg som et beskyttende lag over, rundt og inne i oppmerksomheten, og derfor kan vi ikke bruke den bevisst, vi tar den ikke med i det offentlige livet vårt. Hvis den brukes i det offentlig livet, sørges det alltid for at den blir forklart med ord som er forståelige for fornuften, i det øyeblikket det blir forklart i ord er det også begrenset. Magefølelse for eksempel, er en meget uvitenskapelig følelse. Den er uvitenskapelig fordi den ikke helt kan lokaliseres, og det kan ikke defineres klart og tydelig. Fordi dette språket er uforståelig og uvitenskapelig for det vestlige mennesket, er det ikke verdt å lytte til, verken av økonomiske eller vitenskapelige grunner. Kroppens språk og signaler er derfor et helt ukjent og undertrykket språk for det moderne vestlige mennesket.

Hvis dette bildet som tegnes her er sant, hvis det stemmer med virkeligheten, med realiteten, er det da grunn til å reflektere over det? Er det moderne vestlige mennesket i stand til å reflektere over det? Hva ville en slik refleksjon kreve av individet? For å ta det siste spørsmålet først så ville det kreve en villighet til å gå igjennom alle symptomene som viser seg i erfaringen. Så ville det innebære en evne til å åpne det individuelle sementering eller identifisering av tankeforsvar som hver eneste person har bygget opp gjennom mange år med vestlig tradisjonell tankegang.

I denne åpningen ligger også forbindelsen til kroppen fordi en slik åpning ville innebære en stor smerte i å erkjenne at individet har tatt feil. Smerten som ligger i erkjennelsen kan kun erfares praktisk. Erkjennelse i denne sammenhengen, er en oppmerksom, fornuftsstyrt tanke som tillates inngang gjennom individets opparbeidede pansrede beskyttelse. Erkjennelsen oppretter forbindelsen mellom fornuften og kroppen.

Eller erkjennelsen kan være språknøkkelen som gjør fornuftens språk og kroppens språk forståelig for hverandre. Når refleksjonen over egen tanke nyanseres og forfølges har den mulighet til å slippe gjennom logikkens begrensninger. Grunnet det formidable forsvaret som individet, i tradisjonell vestlig kultur, har bygget opp er oppgaven eller utfordringen tilnærmet umulig.

I media ses det stadig ledere som ikke kan innrømme egen feil, som ikke har evnen til å reflektere over egne handlinger og som dermed ikke er selvkritiske. Stadig oftere erfares det at mennesker heller går fra en høyt ansett posisjon i næringslivet eller i samfunnet ellers, enn å innrømme feil eller be om unnskyldning. Fallet blir så høyt fra posisjon til innrømmelse av feil at personen ser ut til å ville bryte sammen, både fysisk, mentalt og psykisk hvis dette skulle skje. Et sammenbrudd. Grensene eller sperrene mellom tankene og handlingen brytes opp, bryter sammen, faller fra hverandre eller åpnes. Kommunikasjonen fra kroppen til hjernen eller fornuften er potensielt tilstede. I vestlig tradisjon kalles dette et sammenbrudd, men det ligger også muligheter for et gjennombrudd i dette bruddet. Bruddet har altså både en positiv og en negativ potensialitet i seg.

Fornuften er styrt av samfunnets rådende tanker om økonomisk lønnsomhet.

Prioritetsrekkefølgen er helt klar. Selv om kroppen ikke er helt i form er det ingen grunn til å lytte til den. Det er viktigere å presse kroppen til å yte maksimalt selv om noe sier at tempoet burde settes ned. Dette ”noe” er ikke vitenskapelig bevist, det er ikke tydelig nok, det kan ikke defineres helt og det kan ikke verken tas på eller sees. Derfor blir dette ”noe” bare et skurr i utkanten av individets oppmerksomhet. Et skurr som overkjøres av den mer konkrete økonomisk rettede fornuften. Å lytte til kroppens signaler er ikke økonomisk lønnsomt. Historisk utvikling tilsier at mennesket er identisk med sine tanker, og det er meget lønnsomt, økonomisk sett, for dagens samfunn.

Vissheten om at teorier som har blitt utarbeidet i fortiden, som nå er utdaterte gir oss muligheten til å utvide det menneskelige perspektivet slik at det omfatter både den korte tiden et menneskeliv varer og den evigheten av tid som vi, som menneskehet, lever innenfor. Mennesket lever et kort liv, men i og med at det lever mennesker til alle tider, kan det være hensiktsmessig å utarbeide teorier som tar sikte på en bærekraftig utvikling som er overordnet det individuelle kortvarige menneskelivet.

Å være menneske er ikke noe som bare angår meg alene, det er noe som angår alle mennesker. Derfor skulle de personlige utfordringene som jeg har, gjelde alle.

Erkjennelse er en utadrettet bevegelse, selvsentrertheten er en sammentrekkende bevegelse som gjør den enkelte til noe eget, uten forbindelse med tilværelsen rundt seg. Erkjennelse innebærer en åpnende bevegelse, kjærlighet, tillit, omsorg. Hvor mye den enkelte kan åpne seg for kjærligheten er individuelt og helt forskjellig og mangfoldig. Alle er forskjellige, og det skaper en strålende mangfoldig virkelighet. Alle er grunnleggende likeverdige selv om vi alle er og gjør forskjellige ting. Mennesker og samfunn har satt forskjellig verdi på det vi som mennesker gjør. I den sammentrekkende virkeligheten som har innviklet seg på grunn av vår tankekraft, har vi mer og mer satt likhetstegn mellom det vi gjør eller sier og det vi er som mennesker. Det mest graverende i så henseende er at vi som samfunn og mennesker har sagt at det er mer verdifullt å ha en jobb ute i samfunnet enn hjemme i familien. Å skape en trygg hjemlig ramme som grunnlag for vekst og utvikling er blitt nedvurdert og er nå i rask endring. Den hjemlige omsorgen er flyttet ut av hjemmet og inn i offentligheten hvor den raskt og effektivt er gjort om til en tjeneste som kan kjøpes og selges for penger.

I etikk er det en stor feil vi ikke får gjøre. Det er ikke lov å konkludere eller slutte fra er til bør. Vi som samfunn og mennesker har ikke gjort denne feilen. Vi har ikke sagt at vi er slik og sånn og sluttet til at derfor bør vi være slik og sånn. Heller har vi en forestilling om hvordan vi er, som ikke stemmer overens med virkeligheten, og fra dette slutter vi at det er slik vi er. Vi slutter fra slik vi forestiller oss at det bør være, til at det er slik virkeligheten er. Vi ser ikke hvordan vi egentlig er, vi tar ikke med alle i våre beregninger, det er alltid noen kvaliteter vi vil bli kvitt i oss selv eller noen utenfor oss selv vi vil bli kvitt, som tiggere, narkomane og andre såkalte svake og sykelige mennesker som er i veien for det økonomiske framskrittet. Vi er et fredselkende land som reiser ut i verden for å mekle mellom andre land som ikke har demokratisk styre, og dette er vel og bra, men uten erkjennelse av hvordan vi har det selv, uten erkjennelse av hvordan utviklingen av mennesker og land skjer, uten respekt for menneskets individuelle utvikling og modning, uten viten om at hvert eneste menneske må forstå, må erkjenne, må vite at det er sant at hun og han er grunnleggende likeverdige. De aller færreste av oss vet det. De må vi gjøre noe med.

Det personlige, det menneskelige, et felles ansvar.

På grunn av uvitenheten om kuldens tilstedeværelse har det moderne mennesket flere utfordringer. Evnen til å skille mellom for eksempel tanke og handling resulterer i at mange mentalt kutter forbindelsen mellom dem. Derfor klarer vi heller ikke å se forskjell på tanke og handling. Vi tenker en ting og gjør noe annet. Vi vet ikke hva vi gjør fordi vi ikke har tatt et valg. Dette valget har vi ikke tatt fordi vi ikke vet eller erkjenner at det er noe valg å ta. Grunnen til at vi ikke vet at det er et valg å ta er fordi vi ikke kjenner oss selv. Vi erkjenner ikke oss selv som fullverdige mennesker.

Hvis vi mennesker kunne innse at kulden eksisterer og at det er mulig og nødvendig å foreta et valg i forhold til den, da har vi et grunnlag for å kunne jobbe videre med den empatiske evnen slik at vi blir i bedre stand til å handle slik vi tenker. Vi blir bedre til praktisk gjennomføring av de teoretiske tankene. Erkjennelse av kulden blir et etisk valg eller standpunkt. Jeg velger å være vennlig og tålmodig selvkritisk til meg selv. Det kommer til å by på mange utfordringer og prøvelser, men jeg velger det framfor et dødt, teoretisk liv. Forholdet mellom teori og praksis eller tanke og handling er uten reell forbindelse, i tillegg har de byttet plass: teori har blitt praksis og praksis har blitt teori. Men de fleste av oss opplever at vi ikke kan velge. Vi kan ikke velge fordi vi ikke vet at det går an å velge. Derfor kan det ikke sies å være et valg for de fleste. Det er ikke et valg for de fleste fordi vi er tynget av kulden, eller ubetenksomheten. Vi har ikke kommet dit hen i utvikling mot menneskelig erkjennelse at vi kjenner hvor vi er. Vi må ta utgangspunkt i egen situasjon og utvikling som menneske. Uten at det må være mitt personlige ansvar alene, vi, som menneskehet, må ta dette ansvaret i fellesskap. For å gjøre det, må vi erkjenne at det er nødvendig å ta dette ansvaret.

Nedverdighelsen av oss selv og andre går i alle retninger, det har jeg vist i denne oppgaven. Kulden eller tankeløsheten som vi retter mot vår ytre fiende er den samme som vi retter mot de nærmeste og mot oss selv. Derfor kan mange som har et vellykket økonomisk liv, se ned på andre fordi de ikke har fått til det samme som dem. De som ikke har fått det til økonomisk, og kanskje sliter med sykdom og pengemangel og kan si til seg selv at de har et mislykket liv, kan nedverdige de andre som de mener er mer vellykket, samtidig som de beundrer dem. Her går kulden i alle retninger.

Viten om hvordan alle yrker får samfunnet til å fungere, viten om at alle egentlig er like verdige fordi alle er like nødvendige for sammenhengen, er ikke tilstede. Den som erkjenner seg selv som menneske i et større perspektiv enn det selvsentrerte, blir også rammet av den samme kulden eller ubetenksomheten. Hun tror hun er noe. Jantelovens demokratiske flertall stemmer i en overdøvende tabloid-presse-overskrift: For en arroganse! Hun tror hun er noe, men hun lever i den samme verden som vi, og derfor er hun akkurat som alle oss andre. Hun kan per definisjon egentlig ikke kritisere fordi hun gjør det samme som oss. Siden hun er en av oss kan hun ikke vite bedre enn oss. Hun tror hun er noe, snakk om overlegenhet. Den kritiske stemmen druknes som negativitet i et samfunn som er fokusert på det positive. Den nyanseringen som kreves for å se at kritikken er velmenende, selger ikke aviser.

Erkjennelsens stemme blir derfor ikke hørt, eller den er veldig svak, for svak i forhold til det som selger aviser, blader og teveprogrammer. Det offentlige rom er som oftest, men ikke alltid, styrt av hva flertallet vil ha, hva flestparten vil kjøpe. Erkjennelse koster mer enn økonomiske effektivitetskrav noen gang kan betale for.

Erkjennelse er å bryne seg selv som menneske, det er å komme ut av egoskapet, det er å sette seg selv inn i den store sammenhengende naturen, det er å gå ut av sitt gode, gamle, trygge skinn, det er å bryte sammen som selvsentrert person, det er å bli utbrent, å gå på trynet, det er å tape, det er å bryte gjennom, det er et gjennombrudd, hvis vi reiser oss opp som menneskelige mennesker. Erkjennelse er farlig, utfordrende og en prøvelse, mange har ikke overlevd prosessen. Vi som samfunn og mennesker har sykelliggjort dem som kommer til sammenbruddet. Vi, som kultur, har forhindret disse menneskene fra å reise seg, fra å utvikle seg videre mot menneskelighet. De har blitt stoppet i sin utvikling, vi har gitt dem hjelp i form av medisiner, vi har gitt dem piller med uante mengder bivirkninger. Det grunnleggende erkjennelsespotensialet, den menneskelige nysjerrigheten, leken og det begynnende livet har blitt sykelliggjort av oss mennesker i fellesskap. Hvis vi som mennesker skal kunne utvikle oss videre fra vår rovdyraktige tankegang, er erkjennelsen uunngåelig. Vi må se oss selv som vi er, ikke slik vi ønsker at vi skulle vært. Dessverre er det ingen vi kan skyld på andre enn oss selv. Ingen må ta sin hatt å gå. Vi, som mennesker, må ta ansvaret for oss selv og vår egen utvikling i fellesskap.

Det er vanskelig å forstå forbi sin egen forståelse. Det gir mentale voksesmerter i form av selvmotsigelser eller kontradiksjoner.

Mange har bygget opp et forsvar som er så herdet og hardt at det er umulig å oppnå kontakt eller kommunikasjon mellom tanke og handling. Grunnlaget for erkjennelse er borte. Forbindelsen mellom tanke og handling er kuttet, og det er så lenge siden det har skjedd at kuttet eller skaden er uopprettelig. Som avslutning på min oppgave så vil jeg ta med en beskrivende prosess fra et annet levende vesen. Treet. Jeg tar med dette eksempelet fordi sammenlikningen med hvordan mennesket har behandlet seg selv gjennom tidene kan sammenliknes med hvordan vi har brukt trærne til vår egen økonomiske fordel.

Menneskeskaptet tanke-systemer har på samme måte tynnet, utnyttet og hemmet livsgleden i mennesket. Menneskeligheten i mennesket har like dårlige kår for å utvikle seg, som kjerneveden i furu har. Tidligere benyttet tømmerhoggere og skogeiere mange metoder for å heve kvaliteten på tømmeret. Lauvtreprosjektet i Nord-Trøndelag har undersøkt hvordan malming av furu foregikk tidligere, og hvordan moderne skogbruk kan øke verdien på tømmeret ved å ta i bruk disse gamle metodene. (Leirset, Roar, 2000). Ved å skade barken, eller kvablø treet på forskjellige måter, mobiliserer treet forsvar via kvaen. Slik blir kjerneveden ekstra hard og treet impregnerer seg selv på de stedene det er blitt skadet. Barken er beskyttelsen og motstanden til treet. Den beskytter treet mot ytre angrep og den er motstanden som treet kan vokse mot, noe treet kan vokse i forhold til. Mellom barken og veden stiger sevjen og andre næringsstoffer i treet. Barken sitter utenpå treverket og beskytter både treet og trets livskraft, nemlig sevjen. Sevjen gir liv til hele treet ved kanalen eller mellomrommet som finnes mellom barken og veden. Når vi mennesker skader barken, vil treet forsvare seg. Det blir såret, og får et arr. Når treet bakes enkelte steder, eller slindebakes som det heter, blir treet herdet fordi kvaen tyter ut til utsiden av treet. Treet får ekstra mye kjerneved i forhold til ytterved, som er bløtere. Et tre som får vokse under optimale forhold, over lang tid, får naturlig mye kjerneved. For å påskynde prosessen, kan treet barkebehandles som beskrevet. En annen måte som ble brukt var å rundbarke eller randbarke treet. Da fjernes fire ganger ti centimeter av barken rundt hele stammen. Den mest effektive metoden er imidlertid å slå med øksehammeren rundt hele stammen i stubbehøyde. Da vil barken etter en tid falle av, opp til brysthøyde og treet dør etter få år. Treet kan bli stående å tørke og får ekstra stor andel av kjerneved. (Leirset, 2000). Ved å rundbarke treet, kuttes forbindelsen mellom bark og ved. Livskraften eller sevjen kan dermed ikke transporteres over det bare området, det området som ikke er omsluttet av bark, og etter få år dør treet. Det blir stående, på rot, mens det dør blir det hardere og hardere. Slik kan det stå i mange år. På denne måten får vi mennesker mer penger for tømmeret.

Hvis jeg orker, kan jeg erkjenne likheten mellom furua og meg selv, som menneske. Et menneske har sine foreldre og nærmeste som bark, beskyttelse i begynnelsen av livet. Først er det morens mage som er barken som barnet føler seg trygg og beskyttet i forhold til. Siden er det foreldrene som gir den støtten og motstanden som er nødvendig for at barnet skal vokse og føle seg trygg. Det får støtte og motstand, samtidig. Å vokse gjør vondt, de aller fleste har opplevd voksesmerter av forskjellige slag, både fysiske og psykiske smerter. Da er det godt og trygt med noen som støtter og beskytter, masserer, stryker, smører på litt lindrende oljer eller kremer, setter på et plaster, eller viser annen form for omsorg. Over mange ti-år har omsorgen, eller barken rundt mennesket blitt flyttet ut fra de nærmeste omgivelsene. Barken er ikke så tett på barnet lenger.

Omsorgen gir ikke den tette støtten og motstanden som er nødvendig for at barnet skal kjenne seg selv, for at det skal erkjenne seg selv, for at det skal kjenne at det er i forhold til noen andre. Å kjenne at det er noen som alltid er der, som stiller opp, som hører på, som lytter, som beundrer, som er stolt av, som korrigerer, som velmenende og vennlig kritiserer meg som menneske, en jeg kan lene meg mot og på, som jeg vet aldri vil svikte meg. I stedet må jeg, som menneske, ofte klare meg selv. Jeg må utvikle min egen bark, min egen motstand. Ofte har ikke foreldrene tid til å hjelpe barna til å utvikle egen, sterk bark. Min egenfølelse, min motstand, min egen bark er tynn og tåler ikke mye angrep før den tar skade. Jeg blir ensom og usikker i en slik tilværelse.

Offentlig omsorg er ikke det samme som ekte omsorg. Offentlig omsorg er bygget på og rammet inn av effektivitet og penger. Offentlig omsorg kan like gjerne være øksehammeren som slår mot den tynne barken som omslutter det sårbare mennesket. Etter mange slag i form av at den som behandler ikke kjenner den enkelte fordi han ikke kjenner seg selv, løsner barken helt og mennesket står der, nakent, uten beskyttelse, uten forbindelse til å kjenne seg selv, uten evne til erkjennelse. Når omsorgen, den nære omsorgen blir fjernet fra mennesket, mister vi grunnlaget for å erkjenne oss selv som menneskelige. Etter en stund glemmer vi hvordan det var å være omsluttet av omsorg. Forbindelsen mellom er og kjennelse er borte og jeg bare er, eksisterer. Opplevelsen av at jeg er i forhold til noen blir borte fordi forholdet blir flyttet fra nært til fjernt. Erkjennelse blir derfor et teoretisk uttrykk fordi jeg, som menneske ikke vet hva det betyr.

Som nevnt tidligere har skammen har skiftet fra å være en allmenn regulerende følelse til å bli et privat anliggende. Slik har også omsorgen har skiftet plass fra å være en allmenneskelig kvalitet, et felles ansvar, til å bli en offentlig tjeneste som kan kjøpes og selges for penger, og dermed den enkeltes ansvar. Det er skjedd et skifte fra omsorg som en allment grunnleggende vekst- og utviklingsfundament for mennesket, til å bli en kynisk omsorg. Den er kynisk fordi omsorgen styres primært av økonomi. Det er økonomiske rammer som bestemmer hvor omsorgsfulle vi som samfunn skal være. Bevegelsen eller skiftet har gått fra at omsorg har befundet seg i hjemmet, enhver tar vare på sine egne, til å bli en tjeneste det offentlige tar seg av, slik at alle kan komme seg ut i jobb for å tjene mer penger, for å produsere flere tankeskapte produkter og tjenester. Skiftet går mot en privatisering av omsorgstjenester. Den som har mye penger, har råd til å kjøpe seg bedre omsorg. Den som ikke har råd til det, må selv være ansvarlig for manglende omsorgstjeneste. Omsorgen flyttes ut i det offentlige rom og blir en tjeneste/vare.

Så beveger eller smitter en økonomibaserte omsorgen fra det offentlige, tilbake til privatsfæren hvor vi mennesker ikke lenger har tid til å ha omsorg for hverandre. Det tar for lang tid og er ikke effektivt nok. Derfor ser vi at stadig yngre mennesker ikke kan holde ut i jobbene sine, de blir syke og utbrente, de lider av omsorgsmangel. ”Over 100 000 psykiske uføre. ” Mange av dem er menn, unge menn mellom 18 og 40 år. (Aftenposten, 19.02.2008). Selve støtten og motstanden, som ekte omsorg består av, som er nødvendig for menneskelig utvikling, forsvinner mer og mer fra privatlivet og inn i offentligheten, hvor det igjen smitter oss, og umerkelig tar vi det med oss hjem til familien fordi vi ikke tenker over hva vi gjør. Kulden, eller ubetenksomheten gir oss grunnlaget for teoretiske liv, ubetenksomheten tar vekk grunnlaget for erkjennelse.

Men hvordan skal vi ville ha erkjennelse? Erkjennelse uten vilje, uten å ville det blir bare en konkurranse i å være flinkest, og det resulterer ikke i erkjennelse, bare i utbrenthet. Tanken må finne den gyldne middelvei, uten å få fred. Erkjennelsens utopi ville være å avsløre det begrepsløse med begrepene, uten å gjøre dem like. Idealismens mål om fred ville i Adornos sammenheng bli selve oppskriften på stagnasjon, død og meningsfattighet. Fred er stagnasjon, død, treghet, latskap, forfall, glemsel, bedøvelse for refleksjon. Uro er liv, strålende uendelig mangfold, lekenhet og umiddelbarhet. Tankens gyldne middelvei ville være å støte mot sine egne grenser. Tankens grenser er selvmotsigelsene eller kontradiksjoner.

Disse er ikke-identitet som er underlagt identitetens lov. (Adorno, 1966, s. 20, min oversettelse). I logikken kan ikke noe være en ting og denne tingens motsatthet, samtidig. Tradisjonelt sett er argumentet ugyldig. Men vi mennesker *er* dødelige og levende, samtidig, særlig hvis vi kunne sett os selv fra et annet perspektiv. Fra et flere hundre år gammelt tres perspektiv. Da er mennesket vesener som beveger seg raskt, og som lever og dør i ett sett.

Grunnen til at Ødipus kunne løse sfinksens gåte var at han kunne sette seg inn i fabeldyrets tidsperspektiv. For sfinksen var det korte menneskelivet kun én dag. Dette forstod Ødipus, han så at sfinksens perspektiv var helt annerledes enn hans eget. Tidligere argumenterte jeg for en kommunikasjonsmulighet mellom kropp og hjerne, en erkjennelse av sammenhengen mellom dem. Tankene kommuniserer på et annet nivå eller frekvens eller tidsperspektiv enn kroppen. Kroppen min kan bære fram et barn. Den kan noe som ikke jeg forstår. Jeg erkjenner ikke kroppens dyktighet. Jeg har noe å lære av kroppen min. Den kan så mye som ikke hjernen min fatter eller begriper, tankene mine kan ikke fange det med forståelige ord. Tankene mine kan ikke kontrollere eller forstå kroppens prosesser, tankene kan ikke make å begrense kroppens kunnskap til ord, fordi kroppen kan noe mer enn ord. Jeg har muligheten til å kjenne at jeg er i forhold til kroppen min.

Hvis jeg anerkjenner kroppen som en kilde til erkjennelse, da kan jeg overskride meg selv som individ, som det partikulære og se at jeg er en del av det allmenne. Hvis jeg går med tanken min inn i kroppen, og erkjenner den, da kan jeg erkjenne det som er det menneskelige i meg, og hvis jeg gjør det, da kan jeg erkjenne det menneskelige i alle andre mennesker, og i alle andre levende vesener fordi de også har en levende kropp. I visa "Vi skal ikkje sova burt sumarnatta" beskrives det begrepsløse ved hjelp av begrepene, uten at de blir like. En del av meg, som menneske, åpner opp og erkjenner at jeg er litt her og litt der, samtidig. "Å kjenna at vi er i slekt med jorda, med vinden og kvite sky, og vita at vi skal vera saman like til morgongry". (Braseth, Gravlie, 1988, s. 13). Hvis jeg visste at jeg kunne velge mellom å erkjenne og å ikke erkjenne, hvis jeg visste at dette var valget jeg hadde hvis jeg kunne velge hvordan jeg ville bli som menneske, da ville jeg ikke vært i tvil, men hvis jeg ikke vet at jeg har et valg, hvis ingen forteller meg, eller viser meg at jeg har et valg, hvordan skal jeg kunne velge da? Jeg, som menneske, og vi, som samfunn, trenger hjelp og støtte fra andre som har erfaring. Denne type erfaring har vi ikke satt stort fokus på i vestlig tradisjon. Hvis vi skal utvikle oss videre mot humanitet er det på tide å erkjenne behovet for større fokus på det menneskelige i mennesket.

Avslutning.

I denne oppgaven har jeg vist at den kulden som var tilstede i det menneskelige sinnet, den kulden som var nødvendig for at mine medmennesker kunne påføre sine medmenesker grusomme handlinger, er i like stor grad tilstede i dagens Norge som i Tyskland under den andre verdenskrig. Kulden retter seg ut fra menneskets sinn, mot en ytre venn eller fiende, men den retter seg også inn mot oss selv. Adorno skriver om kulden som en ubetenksomhet som de aller fleste mennesker har. Alle mennesker er mer eller mindre oppmerksomme til enhver tid, men denne ubetenksomheten eller uoppmerksomheten som han snakker om er ikke oppmerksom på seg selv. Den vet ikke om seg selv, og derfor er den problematisk å få tak i med vår konseptuelle forståelsesmåte. Det er ingen grunn til å ta et aktivt valg i forhold til noe som vi ikke er oppmerksom på eksistensen av. Intellettet eller sinnet må overløste seg selv, eller innse sin egen begrensning, og det er ikke lett i et samfunn som består av selvtilstrekkelige individer.

Jeg har vist hvordan oppdragelsen, i vid forstand, har rettet seg mot å få makt og kontroll over et annet menneske, både mot mennesket individuelt og mennesket som medlem av fellesskapet. Den oppdragelsen som vi, som menneskehet, har gitt våre barn gjennom historien, har som oftest tatt sikte på å begrense det levende og menneskelige i mennesket. Den oppdragelsen som Hitler fikk, er den samme som mange tidligere generasjoner mottok. Det var viktig å få makt og kontroll over barnet slik at det ikke tok makten fra foreldrene sine. Selv om vi moderne mennesker ikke opplever oppdragelsen så tydelig manipulerende som tidligere generasjoner, er det mye av den gamle oppdragelsen som henger igjen. Denne oppdragelsen virker på mange plan, og selv om det i vår tid ikke lenger er vanlig med fysisk avstraffelse, er det mange andre typer manipulering tilstede i oppdragelsen. Jeg bestemmer ganske voldelig hva kroppen min skal gjøre, jeg lytter ikke til kroppens signaler og hvis den ikke gjør som jeg sier, gir jeg den ofte piller eller annen stimulans slik at den føyer seg etter min tanke. Vi undertrykker vår egen natur, mens den ubevisst styrer livet vårt i retninger vi egentlig ikke vil hvis vi hadde hatt grunn til å tenke oss om.

Historien vår, menneskets utviklingshistorie, kan lære oss noe om hvorfor vi er som vi er, slik at vi kan danne et grunnlag for forståelse og videre utvikling. I denne oppgaven har jeg vist hvordan den tette omsorgen rundt barnet, over flere tiår, er flyttet vekk fra nære til fjerne omsorgspersoner, og hvordan menneskeligheten kan hemmes av en slik bevegelse.

Platons hensikt var ikke å få makt og kontroll over sene etterkommere, snarere var tilværelsen så komplisert at han mente den måtte forklares for menneskene. Ved å stole blindt på den forklaringen som andre har gitt, og kanskje har de til og med gitt den uten å erfare eller erkjenne den selv, fratar vi oss selv muligheten for egne erfaringer. Descartes viste oss hvordan sanser og følelser er for ustabil til at vi kan stole på dem for kunnskap. Det menneskelige ble skjøvet ut av det vitenskapelige rommet. Kilden til kunnskap lå i intellektet, og det var ikke behov for erkjennelse i den praktiske forstand, bare i teoretisk forstand.

Adorno kritiserer måten vi mennesker tenker på. Han mener at vi er på vei mot en humanitet, men at vi fremdeles bruker hjernen vår på en rovdyraktig måte. Arven fra dem som gjerne ville forklare alt med begrensede ord uten å la oss få erfare, erkjenne det selv, har gitt den største delen av det vestlige mennesket en ensidig og dermed fattig tankegang. Jeg har vært irritert på Adorno. Likevel har jeg vært irritert på en konstruktiv måte. Jeg *ville* forsøke å forstå hva han mente, jeg ante at den bitende kritikken hans var velmenende, at han trodde det var mulig for oss mennesker å utvikle oss videre mot humanitet.

Gjennom litteratur og avisinnlegg av forskjellige slag har jeg vist at mennesket i den vestlige tradisjonen ikke er spesielt menneskelig. Da Descartes slo fast at tanken var det eneste vi kunne stole på, ble behovet for mental kontakt med kroppen overflødig. Ved utallige eksempler på hvordan vi mennesker skader kroppen vår, har jeg vist at dette stemmer. Det mentale i sinnet vårt driver rovdrift på den naturlige kroppen. Den må produsere i henhold til mine ønsker. Hvis den ikke gjør slik som jeg mer eller mindre ubetenksomt vil, mener vi, som samfunn og mennesker, at kroppen er syk. Naturlige protester fra kroppen blir overdøvet av medisiner eller andre måter å bedøve kroppen på. De fleste av oss jobber for å tjene penger til mat, hus og andre ting vi trenger. Etter hvert som vi tjener flere penger, trenger vi flere og flere ting.

En ekte dialektisk prosess er å stadig være i bevegelse, forandring og lek. En vennlig kritisk holdning til seg selv som menneske i utvikling over en lang periode. Ikke bare det korte menneskelivet, men menneskets utvikling som helhet. Det letteste, sett i forhold til primitiv tankegang, er å kaste seg over den første tanken som kommer inn i hodet vårt og tro at den er virkelig. Å la seg føre videre i den første tanken som kommer er det letteste, men ikke nødvendig. Mennesket har utviklet seg fra dyrene, og tankegangen vår er ikke utviklet så godt enda. Vi kaster oss over tankene våre som rovdyr kaster seg over sitt bytte. Vi holder fast på dem, og hvis noen forsøker å dytte på tankene våre, forsvarer vi oss. Å forsvare seg er en sammentrekkende bevegelse. Det er en instinktiv, ubetenksom bevegelse.

Jeg tenker altså er jeg, men er det ikke slik at siden jeg tenker har jeg muligheten til å forstå hvordan det hele henger sammen? Hvordan skal jeg kunne klare det hvis jeg, som menneske, hele tiden hever meg over min egen kropp, min egen natur? Kroppen sender signaler til hjernen eller sinnet, og disse signalene går begge veier, ustanselig. Tankene mine, eller språket mitt kan ikke forstå disse signalene. Et større fokus på erkjennelse som forbindelse mellom kropp og sinn vil kunne legge grunnlaget for systemer som støtter menneskelig utvikling i stedet for å hemme den.

Økonomiens vesen har et hjerte av stein, og når det menneskelige hjerte kommer i nærheten av dette vesenet blir det betatt eller smittet av det. Menneskets eget hjerte forandres over tid sakte, men sikkert og umerkelig, til stein. I og med at mennesket ikke tenker og reflekterer så godt over egen tilværelse, er det lite som skal til før økonomiens vesen griper våre hjerter. På grunn av vår oppdragelse er det de færreste som unngår økonomiens hardhet. Menneskene har selv skapt systemet, økonomisystemet som har blitt for stort og uoversiktlig til at hvert enkelt menneske kan ha oversikt. Økonomisystemet er laget for å få makt og kontroll.

Det er et system som begrenser og manipulerer det menneskelige i mennesket. Adorno sier at utdannelsen, oppdragelsen vi mennesker gir barna vår må være mer kjærlig. Han byr oss, gjennom sin intense teori til å lage systemer som støtter og utvikler oss som mennesker, som gjør at det menneskelige i oss utvikler seg mot det uberensede livet, det levende livet, det som gjør at det menneskelige, det humane kan få gode vekstvilkår.

Adorno blir kritisert fordi han mener at empiriske sosiologiske undersøkelser ikke kan brukes som grunnlag for teoridannelse. Han mener at mennesket er fremmedgjort i forhold til egentlig erfaring og liv.

Økonomibaserte systemer, som er tankeskapte og intellektuelle systemer som begynte i det små, har utviklet seg til å bli innviklede og uoversiktlige for mennesket, og det som skulle være et ordnende system, blir et kaotisk system når kompleksiteten utvikler seg. Den eneste måten å bygge teorier på er da ut i fra teori. Men, sier Adorno, denne teorien kan måles opp mot erfaringsmessige undersøkelser. I oppgaven har jeg vist hvordan Adornos kritiske teori kan måles opp mot erfaringen av hvordan virkeligheten egentlig er, ikke hvordan vi mennesker forestiller oss at den er.

Å erkjenne, erfare seg selv som menneske, som den jeg er, å kjenne at jeg er, er viktig i å utvikle menneskeligheten i mennesket. Å la barna, de oppvoksende slekter få kjenne at de er tett i forhold til ekte omsorgspersoner i begynnelsen av livet slik at de får utviklet en sterk selvfølelse i samarbeid med kroppen sin. I mellomrommet mellom mennesker, der avles, produseres livsgleden, der stiger sevjen, som mellom barken og veden i treet. Da har det menneskelige muligheter og vekstvilkår for å reise seg. Da finner det styrken i seg selv, da finner det motstand og støtte i seg selv. Det er kanskje den gylne middelvei Aristoteles skriver om. Først etter å ha ervervet seg praktisk visdom via øvelse over mange år kan den gylne middelvei nås.

Når mennesket blir kjent med seg selv, eller erkjenner seg selv vet det hva som er grunnleggende verdifullt. Systemer som er skapt av manipulerende tanker om makt og penger kan ikke omslutte et ubegrenset menneske. Det menneskelige i mennesket bør prioriteres foran økonomiske hensyn. Via en slik erkjennelse, som beskrevet i Adornos ånd, gjennom egen erfaring med å være menneske i verden, kan mennesket gjennomskue de begrensede tankesystemene som vi ubetenksomt har skapt gjennom tidene. Dette er et fellesmenneskelig ansvar, et samfunnsmessig anliggende. Erkjennelse er lønnsomt for samfunnet på lang sikt.

Hvis kulden erkjennes vil den automatisk bli erstattet med varme. I erkjennelsen ligger forløsningen av det menneskelige. I denne erkjennelsen vil kulden slå over i varme fordi den speiler seg i sin egen motpol. Denne erkjennelsen kan ikke nås med teoretiske anstrengelser, den kan ikke fanges med tankene alene. Hvis jeg erkjenner kulden i meg selv, i samarbeid med kroppen min, kan det menneskelige i meg få et til nå, uanet og uendelig vekstpotensiale.

Litteraturliste.

- Adorno, T.W. 2005, *Critical Models*. Columbia University Press, New York.
- 2006, *Minima Moralia*. Oslo, Pax Forlag A/S.
- 1966, *Negative Dialektik*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- 2001, *Problems of Moral Philosophy*. Polity Press, UK.
- and Horkheimer, M. 1997, *Dialectic of Enlightenment*. Verso, UK.
- Aftenposten, morgen, 10.04.2008 "Roboter mot eldrebølgen" s. 8, økonomi.
- 31.03.2008, "-Ser på eldre som avfall" s. 4, nyheter.
- 19.02.2008, "Over 100 000 psykisk uføre" s. 6, nyheter.
- Alford, C.F. 2005, *Rethinking freedom*. Palgrave Macmillian, New York.
- 2002, *Whistleblowers*. Cornell University, New York
- Ariew, R. og Watkins, E. 1998, *Modern Philosophy*. Hackett Publishing Company, Inc., Indianapolis/Camebridge.
- Aristoteles 1999, *Den nikomakiske etikk*. Bokklubben dagens bøker, Oslo.
- Aristotle 1987, *Poetics*. Hackett Publishing Company, Indianapolis/Camebridge.
- Bernstein, J. M. 2001, *Adorno. Disenchantment and Ethics*. Camebridge University Press, UK.
- Bertelsen, J. 1989, *Energi og bevidsthed*. Borgen, København.
- 1999, *Bevidsthedens inderste*. Rosinante Forlag A/S, København.
- Braseth, L., Gravlie, T. 1988, *Sang for ungdom*. "Vi skal ikkje sova burt sumarnatta", Tone: Tveit, G. Tekst: Låstad Lygre, A. Gyldendal Norsk Forlag A/S, 5.opplag., Oslo.
- Bruheim, J.M.1984, *Kan eg nå di hand*. Utvalet: Den norske Bokklubben, Oslo. Tekstene: H. Aschehoug & Co. A/S og Noregs Boklag L/L.
- Chödrön, P. 2001, *The Wisdom of No Escape*. Shambhala Publications, Boston.
- Descartes, R. 1980, *Meditasjoner over filosofiens grunnlag og andre tekster*. H. Aschehoug & Co. (W.Nygaard), Oslo.
- Ende, M. 1983, *Den uendelige historie*. Sommer & Sørensen, Oslo.
- Ellefsen, J.O. 14.01.2008, "Jeg velger smerten". Aftenposten, s. 5, debatt.

- Estés, C. P. 1997, *Women Who Run With the Wolves*. The Random House Publishing Group, New York.
- Figueiredo, I.D. 2006, *Henrik Ibsen Mennesket*. H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), Oslo.
- Fremmedord og synonymer. 2004, Kunnskapsforlaget ANS, H. Aschehoug & Co (W. Nygaard) A/S og Gyldendal ASA, Oslo.
- Freud, S. 1992, *Ubehaget I Kulturen*. J.W. Cappelens Forlag AS, Oslo.
- Gulbrandsen, P., Fugelli, P., Hovind Stang, G., Wilmar, B. (red.) 2006, *Skam i det medisinske rom*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.
- Hammer, E. 2002, *Theodor W. Adorno*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.
- Horkheimer, M., Marcuse, H., Adorno T.W. og Habermas, J. 1977, *Kritisk Teori*. AS Norbok, Oslo.
- Hougaard, B. 2005, *Curlingforeldre og servicebarn*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.
- Ibsen, H. 1952, "Brand". Samlede verker, bd. 2. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.
- Klassekampen, 15.03.2008, fotografi av Haeberle, R.L. på forsiden.
- Krogh, T. 1991, *Fra Frankfurt til Hollywood*. H. Aschehoug & Co. (William Nygaard), Oslo.
- Krukhaug, O.K. 2007, *Muligheter og grenser i møte med moderne teknologi*. Masteravhandling i Filosofi, Universitetet i Oslo.
- Leirset, R. 2000, "Lauvtreprosjektet" [online], Tematre. Tilgjengelig fra: www.tematra.se/files/Lauvtreprosjektet%20i%20Nord%20trondelag,%20malming%20av%20furu.doc [lesedato:13.05.2008]
- Lindgren, A. 1985, *Mio, min Mio*. N. W. Damm & Søn a.s, Oslo.
- Miller, A. 1986, I begynnelsen var oppdragelsen. Gyldendal Norsk Forlag A/S, Oslo.
- Ofstad, H. 1971, *Vår forakt for svakhet*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Plato 1997, *Complete Works*. Hackett Publishing Company, Indianapolis/Camebridge.
- Platon 2001, *Samlede verker V*. Vidarforlaget AS, Oslo.
- Risum, E. 2008, "Jeg er ny som sykepleier, men er jeg alt utbrent?" Aftenposten 22.02.2008 s. 5, Debatt.
- Schei, E. 2007, *Hva er medisin*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Skolens Sangbok 1995, Berg, M. (red.) "No livnar det i lundar". Lindeman, L.M. og Blix, E. s. 57. 25. utg./12 opplag, H. Aschehoug &Co. (W. Nygaard), Oslo.
- 1995, Berg, M. (red.) "Mot i brystet". Nicolaisen, J. s. 35. 25. utg./12. opplag, H. Aschehoug &Co. (W. Nygaard), Oslo.
- Skårderud, F. 1998, *En reise i det moderne selvet*. H. Aschehoug & Co. (W.Nygaard), Oslo.
- Statistisk sentralbyrå, "Pleie- og omsorgstjenester. Årsverk, talet på mottakarar og per 1000 inbyggjarar." [online], Tilgjengelig fra: <url: www.ssb.no/aarbok/tab/tab-139.html> [lesedato:12.05.2008]
- Statistisk sentralbyrå, "Sykefraværet litt opp". [online], Tilgjengelig fra: <url:www.ssb.no/sykefratot/> [lesedato:12.05.2008]
- Sophocles MCMXXIV, *Tragedier*. Gyldendalske Bokhandel, Kristiania.
- Sosialdepartementet 1974, *St. meld. nr. 9. (1974-75). Sykehusbygging m.v. i et regionalisert helsevesen*. Sosialdepartementet, Oslo.
- Tester, K. 1997, *Moral Culture*. Sage Publications Ltd, London.
- Ueland, R. 2008, "Bare piller mot pine", *Aftenposten*, 26.02. s. 4, debatt.
- Vetlesen, A.J. 2005, *Evil and Human Agency*. Camebridge University Press, UK.
- 2007, *Hva er etikk*. Universitetsforlaget, Oslo.
- 2006, "Skam: Fra naturgitt til valgstyrt?", *Skam i det medisinske rom*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.
- Wyller, T. 2006, "Skammen når kroppen blir bare en ting", *Skam i det medisinske rom*. Gyldendal Norsk Forlag AS, Oslo.